

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ ANABİLİM DALI

TÜRKİYE'DE KIRSAL DÖNÜŞÜM, GÖÇ SÜREÇLERİ VE
SINIFSA DİNAMİKLER: ÜNYE ÖRNEĞİ

GAZİ YILMAZ

DANIŞMAN
Dr. Öğr. Üyesi UMUT ULUKAN

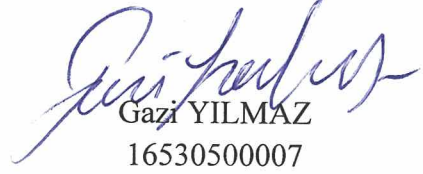
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ORDU 2020

ÖĞRENCİ BEYAN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak savunduğum “Türkiye’de Kırsal Dönüşüm, Göç Süreçleri ve Sınıfsal Dinamikler: Ünye Örneği” adlı çalışmamın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaktan yazdığımı ve yararlandığım kaynakların “Kaynakça” bölümünde gösterilenlerden farklı olmadığını, belirtilen kaynaklara atıf yapılarak yararlandığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

04/02/2020

Gazi YILMAZ
16530500007

JÜRİ ÜYELERİ ONAY SAYFASI

Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gazi YILMAZ'ın hazırladığı "Türkiye'de Kırsal Dönüşüm, Göç Süreçleri ve Sınıfsal Dinamikler: Ünye Örneği" başlıklı tez, 10/01/2020 tarihinde aşağıda imzaları olan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Adı-Soyadı	Üniversite	İmza
Başkan	: Dr. Öğr. Üyesi Umut ULUKAN	Ordu Üniversitesi	
Jüri Üyeleri	: Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE	Ordu Üniversitesi	
	Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı CİNEL	Giresun Üniversitesi	

TEŞEKKÜR

Tezin tüm süreçlerinde akademik destekleriyle tezin ilerlemesinin öncüsü olan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Umut ULUKAN'a teşekkürlerimi sunarım. Jüri üyeleri Prof. Dr. Gürol ÖZCÜRE'ye ve Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı CİNEL'e teşekkür ederim.

Bu tezin yazılması sürecinde evlerinin kapılarını bana açan, tezi ivedilikle sonlandırabileyim diye evlerinde benim için oda kuran Onur DEMİR ve akademik yoldaşım Semra YILMAZ'a teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca alternatif bir yaşam sürmekten feragat eden ve tez sürecinin tüm yükünü omuzlarında taşıyan eşim Zühre YILMAZ'a ve tez yazan bir babayla büyüeyebilen kızım Yıldız Hilâl'e teşekkür ederim.

Alan çalışması sürecinde yardımlarını esirgemeyen Neşe DUMAN ve Celal DUMAN'a teşekkür ederim. Ayrıca alan çalışması sürecinde görüşmecilere ulaşmamı kolaylaştıran semt sakinlerine teşekkürü borç bilirim.

ÖZET

TÜRKİYE’DE KIRSAL DÖNÜŞÜM, GÖÇ SÜREÇLERİ VE SINIFSA DİNAMİKLER: ÜNYE ÖRNEĞİ

Tarıma kapitalist ilişkilerin hâkim olmaya başlaması ile beraber tarımda ortaya çıkan yeni üretim ilişkilerinin nasıl gerçekleştiğinin aktarıldığı bu çalışmada tarımsal yapıda meydana gelen dönüşümü irdeleyen öncü çalışmalar literatür taraması kapsamına alınmıştır. Tarımda kapitalist dönüşümü aktaran Marks ve Marks’ın izinde olan kaynaklarda tarımsal yapıda meydana gelen yeni ekonomik anlayış ve üretim ilişkilerinin değerlendirilmesi bu çalışmanın literatür içeriğini oluşturmaktadır. Kapitalizmin tarıma nasıl nüfuz ettiğini irdeleyen sorunsalla, tarımda kapitalist dönüşüm ve toplumsal yapının yeniden şekillenmesinin hangi doğrultuda gerçekleştiğinin izleri sürülmüştür. Literatürde yeni bir tartışma açmak ya da yeni bir kavramsallaştırma hedeflenmeden var olan “küçük meta üreticiliği” ve “yarı-proletarya” tartışmalarını taşra kentlerinde bulunan kırsal alanda ki geçerliliği araştırılmıştır. Bu doğrultuda, önceden hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formları, Ünye’de yüz yüze 63 kişiye uygulanmıştır. Araştırmanın konusunun düzenlendiği 2016 yılından sonra da araştırma evreninde doğrudan gözlemler yapılmıştır. Bu şekilde toplanan verilerle kır-kent bağlantısının ve çalışma hayatının görünülerinin nasıl evrildiği üzerine sonuçlar elde edilmiştir. Tarımdan tam anlamıyla kopmamış nüfusun çalışma hayatındaki yeni durumları değerlendirilmiştir. Kısacası tarımsal bağlantısı devam eden nüfusun “yarı-proleter” durumları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kırsal Dönüşüm, Kırdan Göç, Yarı-Proletarya, Sınıfsal Dinamik.

ABSTRACT

RURAL TRANSFORMATION, MIGRATION PROCESS AND CLASS DYNAMICS IN TURKEY: THE CASE OF ÜNYE

Precursor studies examining the transformation in the agricultural structure in a study how new production relations emerging in agriculture with capitalist relations beginning to dominate agriculture were realized was conveyed in have been included in the literature review. The literary content of this work consists of the evaluation of new economic understanding and production relations occurring in the agricultural structure in Marx transferring capitalist transformation in agriculture and sources that follow Marx.

With problematic examination of how capitalism penetrates agriculture, the direction of the capitalist transformation in agriculture and the remodelling of the social structure have been traced. The validity of current “small commodity production” and “semi-proletariat” discussions on rural areas has been investigated without opening a new discussion in literature or aiming for a new conceptualization. In this endeavour, semi-structured interview forms prepared in advance were applied face to face to 63 people in Ünye. After 2016, the year the subject of research was organized, direct observations were made in the research area. With the data collected this way, results were obtained on how the rural-urban connection and the appearance of working life evolved.

The new work conditions of population who has not fully cut off from agriculture have been evaluated. In short, the conditions of population with continued agriculture connection have been examined. In short, the "semi-proletarian" situations of the sampling, whose agricultural connection remains, are examined.

Key Words: *Rural Transformation, Rural Migration, Semi-Proletariat, Class Dynamics*

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	i
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
TABLolar	viii
GİRİŞ	1
1. BÖLÜM	5
TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARI VE TÜRKİYE TARIMINDA DÖNÜŞÜM	5
1.1. TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ ..5	
1.1.1. Köylülüğün Tasfiyesi Tezi	5
1.1.2. Köylülüğün Devamlılığı Tezi	8
1.2. TARIMDA DÖNÜŞÜMÜN GÜNCEL GÖRÜNÜMLERİ	10
1.2.1. Küçük Meta Üretimi	11
1.2.2. Köy Eksenli Proleterler (Yarı Proletarya)	15
1.2.3. Tarımda Neoliberal Dönüşüm, Gıda Rejimi Sistemi ve Dönüşümün Yarattığı Tahribat	18
1.3. TÜRKİYE TARIMINDA YAPISAL DÖNÜŞÜM	23
1.3.1. Türkiye Tarımsal Yapısının Evreleri	23
1.3.1.1. 1980 Öncesi Yıllarda Türkiye Tarımının Genel Görünümü	28
1.3.1.1.1. 1923-1949 Dönemi	29
1.3.1.1.2. 1950'den 1980'li Yıllara Uzanan Tarımsal Yapı	32
1.3.1.2. 1980'li Yıllar: Neo-Liberal Politikalar Dönemi	34
1.3.1.2.1. 1980-1999 Arası Dönem: Devletin Sermayenin Önünü Açma Çabaları	37
1.3.1.2.2. 2000'den Günümüze Pürüzsüz Sermaye Yoğunlaşması	39
2. BÖLÜM	46
TÜRKİYE'DE KIRSAL YOKSULLUK VE GÖÇ SÜRECİ	46
2.1. TÜRKİYE'DE KIRSAL YOKSULLUK VE GÖÇ İLİŞKİSİ	46
2.1.1. Yoksulluğun Sınıfsallığı	46
2.1.2. Tarımda Dönüşüm ve Kırsal Yoksulluk	51
2.1.3. Yoksulluk ve Kırsal Göç İlişkisi	55
2.2. TARIMDA DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ: KIRDAN KENTE GÖÇ	57
2.2.1. Türkiye'de Kırdan Göçün Aşamaları	59
2.2.2. Kır-Kent Ayrımı ve 6360 Sayılı Yasa'nın Getirdikleri	66
2.2.3. Göç Sonrası Kent: İşçileşme Sürecinde Çalışma ve Kent Yaşamı	69
3. BÖLÜM	76

ALAN ARAŞTIRMASI VE ARAŞTIRMA BULGULARI.....	76
3.1. ORDU ÜNYE'DE BİR ALAN ARAŞTIRMASI.....	76
3.1.1. Araştırmanın Amacı	76
3.1.2. Araştırmanın Kapsamı Ve Önemi.....	77
3.1.3. Araştırma Yöntemi.....	78
3.1.4. Araştırma Bulguları.....	80
3.1.4.1. Çalışma Alanının Sosyo-Ekonomik Yapısı	80
3.1.4.2. Demografik Özellikler	85
3.1.4.3. Çalışma Yaşamında Yeni Durumlar ve Sınıfsal Görünüm	86
3.1.4.4. Çalışma Yaşamında Güvencesizlik	92
3.1.4.5. Kır İle Kurulan Ekonomik ve Sosyal İlişkiler.....	97
3.1.4.6. Göç Süreci.....	105
3.1.4.7. Hane Mülk Durumu, Borçluluk ve Hane İçi Ekonomik Yapı.....	109
3.1.4.8. Gelecek Beklentileri	115
SONUÇ	119
KAYNAKÇA	126
EKLER.....	132
ÖZGEÇMİŞ.....	140

KISALTMALAR

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
AKP	:Adalet ve Kalkınma Partisi
ARIP/TRUP	:Tarım Reformu Uygulama Projesi
BGR	:Birinci Gıda Rejimi
Bkz.	:Bakınız
ÇAY-KUR	:Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
Çev.	:Çeviren
ÇTK	:Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu
ÇUŞ	:Çok Uluslu Şirketler
DGD	:Doğrudan Gelir Desteği
DP	:Demokrat Parti
drl.	:Derleyen
DTÖ	:Dünya Ticaret Örgütü
EBK	:Et ve Balık Kurumu
Ed.	:Editör
IMF	:Uluslararası Para Fonu
İGR	:İkinci Gıda Rejimi
KİT	:Kamu İktisadi Teşebbüsü
NBŞ	:Nişasta Bazlı Şeker
s.	:Sayfa
TCMB	:Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası
TİGEM	:Tarı İşletmeleri Genel Müdürlüğü
TMO	:Toprak Mahsulleri Ofisi
TSKB	:Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri
TZDK	:Türkiye Zirai Dağıtım Kurumu

UNDP :Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vb. :ve Benzeri

TABLolar

Tablo 1. Ünye İlçesi Kır-Kent Nüfus Oranları	83
Tablo 2. Fevzi Çakmak, Bayramca ve İpekyolu Mahalleleri Nüfusu	84
Tablo 3. Yaş Aralıkları.....	85
Tablo 4. Eğitim Durumu.....	86
Tablo 5. Çalışanların Çalışma Hayatındaki Durumları	87
Tablo 6. Görüşmecilerin Annesinin Yaptığı İş	88
Tablo 7. Görüşmecilerin Babasının Yaptığı İş	89
Tablo 8. Hane Üyelerinin Tarımda Yevmiyeli Çalışması Durumu	91
Tablo 9. Son On Yıl İçinde Değiştirilen İş Sayısı	96
Tablo 10. Piyasa İçin Üretilen Fındık Miktarı.....	98
Tablo 11. Kırsal Alana Geliş-Gidiş Sıklığının Niceliği	100
Tablo 12. Tarımsal Üretimin Yevmiyeli İşçi Çalıştırılan Süreç	102
Tablo 13. İkamet Edilen Mahalleyi Tercih Etme Nedeni.....	107
Tablo 14. Hanenin Kentte Kaldığı Evin Mülkiyeti Kime Ait	109
Tablo 15. Hane İçi Ekonomik Darlık Yaşandığında Ne Yapılmaktadır	112
Tablo 16. Hane İçi Gelir En Çok Hangi İhtiyaca Harcanır	113
Tablo 17. Yoksulluk Neyi İfade Etmektedir.....	114

GİRİŞ

Kapitalist ilişkiler doğrultusunda tarımsal yapının diğer sektörlerden farklı bir biçimde şekillendiği birçok bilimsel tartışmanın konusu olmuştur. Tartışmaların çeşitliliği ve tartışmalardaki savların farklı coğrafi ve ekonomik alanlarda ayrı ayrı geçerliliği veya geçersizliği tarımsal yapının dönüşümünde etkin rolün ne olduğu merakını daha da artırmıştır. Bu tartışmaların en önemlileri olan, aslında tarımsal dönüşümü bilimsel çalışmalarda sorunsal yapan Marksist yazın, geniş çerçeveden bu dönüşümü okumaya çalışmaktadır. Birçok biçimi olan Marksist yazının temel dayanağı ise köylülüğün önünde-sonunda tasfiye olacağı ya da kapitalist ilişkilerin boyunduruğunda devam edeceği üzerine kuruludur. Tarımsal dönüşüm ele alınırken birçok saha araştırması ve istatistiki veriler kullanılarak bilimsel sorunsallara dayanak oluşturulmuştur. Tartışmalarda ki çeşitlilik ve farklılıklarda buradan doğmaya başlamıştır; istatistik ve saha çalışmalarının farklı yorumlanması ya da birbirlerinden ayrı çalışmalar olması. Sonuçlarının ayrı olması, çeşitlilikleri ve farklılıklarına rağmen Marksist yazının ortak noktası, kapitalist üretim tarzının, “eski” üretim tarzı olan feodal ilişkilere nasıl nüfuz ettiğini ortaya çıkarmak ve kapitalizmin tarımsal yapılardaki şekillenmesinin nasıl geliştiğini anlamlandırmak olagelmıştır.

Bu çalışmanın ilk bölümlerinde de Marksist yazının tarımda dönüşümü aktaran temel argümanlarına ve öncü çalışmalarına yer verilmiştir. Tartışmaların farklılıkları ve çeşitlilikleri dikkate alınarak doğrudan sonuca varan alıntılar yerine, tartışmaların dinamikleri doğrultusunda geçerlilik payları da dikkate alınmıştır. Birbirine zıt gibi duran sonuçların incelemesi yapılmıştır. Her hangi bir bilimsel sonuca yaslanmak yerine, tartışmaların dinamik yapıları ve tarımsal dönüşümde ki bilimsel merak ve şüphecilikleri korunmaya çalışılmıştır.

Köylülük yaklaşımları tamamen homojen yapıda olmamıştır ve köylülüğün kendi içinde sınıfsal karşıtlığının olduğunu göz ardı etmemek gerekir. Bu konuya Byres'in (2009) tespitleriyle açıklık getirelim. Köylülük üzerine uygun varsayım birbirleriyle zıtlaşmış ve sınıf olarak tabakalaşmış köylülük varsayımdır. Dar gelirli köylülük, orta düzey gelirli köylülük ve zengin köylülük üzerinden düşünmek, köylülük üzerine sorunsallar için daha faydalı olmaktadır. Bu katmanlaştırma somut tarihsel gerçeklikler göz önünde tutularak detaylı tanımlama yapmayı gerektirmektedir. Bu katmanların değişmez özellikleri mekan ve zaman

koşullarına ve kapitalist üretim ilişkilerinin kırsal bölgelerde nüfuz etme şekline göre farklılık göstermektedir. Bu katmanların biçimine karar verilirken, köylülerin sahip oldukları toprak büyüklüğüne, düzenli olarak artık üretilip üretilmediğine, tarım arazilerinde işçi çalıştırma biçimlerine, aile fertlerinin tarım arazilerinde çalışıp çalışmadığına, aşırı yüksek faizlerle yüksek seviyelerde borçlu olup olmadıklarına ve buna benzer etkilere bakılmalıdır. Bunların yanında toprak büyüklüğü, toplumsal sınıflandırma yapabilmek için çok iyi olmasa da faydalı bir değişken olmaktadır (Byres, 2009, s.406-407).

Bu tartışmalar doğrultusunda Türkiye tarımsal yapısının kapitalist ilişkilerle şekillenmesi ve geç kapitalistleşen ülke konumunda olan Türkiye'nin dünya kapitalizmine eklenmesi ve bu eklenmeyle farklı bir şekilde biçimlenen tarımsal yapısında ki dönüşüm aktarılmıştır. Türkiye tarımının, cumhuriyetten bu yana, dönüşme ve kapitalist gelişme seyri verilmiş ve kapitalizmin tarıma nüfuz etme biçimleri ortaya konmuştur. Türkiye tarımsal yapısının dönüşümü üzerine yapılan araştırmalar incelenmiş ve ortak bir sonuç yerine bu araştırmaların varmış olduğu sonuçlarda ki tutarlılıkları aktarılmıştır. Bu araştırmalarda ki çeşitlilik verilirken ortak nokta olan tarımda kapitalist dönüşüme değinip-değinmediği baz alınmıştır. Bu araştırmalardan da yola çıkarak Türkiye tarımsal yapısının kapitalist ilişkilerle şekillendiği ortaya konmuştur. Gerek saha araştırmaları gerek istatistiki veriler doğrultusunda, Türkiye yapısında kapitalist nüfuzun sürüp gittiği ve bu doğrultuda tarımsal alanda sermaye yoğunluğu artarken aynı zamanda da küçük üreticiliğin tarımda tutunma çabaları ve nasıl tasfiye olduğu aktarılmıştır.

Türkiye'de 1980 sonrası ihracata dayalı büyüme modeli ile tüm sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de ekonomik dönüşümler gerçekleşmiştir. İhracata dayalı büyüme modelinin tarım sektörüne yansımaları, tarımsal desteklemelerin azaltılması yönünde biçimlenmiştir. Böylece kırsal alanda üretilen ürün gelirinin hanelerin geçinmelerine yetmemesi ile kentsel alanlara göç başlamıştır. Tarımsal nüfusun farklı sektörlerle yönelmek zorunda kalması; nüfusun kendine yetememesi, göç, çarpık kentleşme, yoğun göçten dolayı şehrin altyapısının artan nüfusun talepleri doğrultusunda oluşturulamaması gibi bir dizi problemler meydana çıkarmıştır. Kısacası kırsal nüfusun kente akın etmeye başlaması ile kent üzerinde ekonomik baskı oluşmuş, kentin yerleşim alanları tabakalaşmış ve kentte nüfus

yoğunluğu artarak toplumsal sorunların *kenar mahallelerde* artmaya başlamasının altyapısı oluşmuştur.

Bu doğrultuda 1. Bölümde tarımda kapitalist dönüşüm tartışmalarına kısaca değinilmiştir. Ayrıca, kırsal alanda kapitalist ilişkilerin hakim duruma gelmeye başlaması ile birlikte yakın dönemde ortaya çıkan yeni sınıfsal görünümleden olan küçük meta üreticiliği ve yapı-proleter sınıfsal durumlar incelenmiştir. Türkiye tarımsal yapısında kapitalist ilişkilerin gelişme seyri aktarılmıştır. Özellikle küçük meta üreticiliği ve yarı-proleter sınıfsal durumların Türkiye tarımındaki ortaya çıkış süreçleri verilmiş ve bu sınıfsal görünümünün hangi boyutlarda olduğu aktarılmıştır.

Kente göç edenler, kırsal alan ile bağlarını koparamamıştır. Kırdan getirilen geçimlik üretim gıda ürünleri kentte açlık riskini ortadan kaldırmış ve kentte yaşanan hane içi ekonomik darboğazların aşılmasına yardımcı olmuştur. Bu yüzden kente göç edenler kırsalda gıda üretiminin devamlılığını sağlamak için, bağımlı nüfusu köyde tutmuş veya kentte yürüttüğü faaliyetlere ara vererek, her fırsatta, kırsalda gıda üretimi sürecine katılmışlardır.

Bu doğrultuda 2. bölümde yoksulluk ve göç üzerine oluşturulan akademik tanımlar yerine kırdan ve kentte yaşanan yoksulluğun boyutları ve bu yoksulluğun kırdan göçe etki biçimi aktarılmıştır. Kırdan göçe etki ettiği düşünülen kırsal yoksulluk; kentte yerleşkeleri etkilemiş biçimi ve kırdan göçenlerin kentlerdeki çalışma durumları 2. Bölümün temel sorunsalı olmuştur. Aynı zamanda yoksulluk tanımlamalarının ve analizlerinin o kadar da masum olamadığı yoksulluğun sınıfsal farklılıklar sonucu ortaya çıkan bir olgu olduğu aktarılmıştır. Türkiye tarımsal yapısının dönüşümü ile ortaya çıkan tarımsal ürün gelirinin ve geçimlik ürün üretiminin kırsalda yaşayan hanelere yetmemesi kırsal yoksulluk olarak anlamlandırılmalıdır. Kırsal yoksulluğun tarımsal alandan yaşanan yoğun göçü tetiklediği de aşikârdır. Bu kapsamda kırsal alandan göç etmiş hane üyeleri kentsel çalışma ilişkileri içerisinde yer almaktadır. Bir başka deyişle, göç etmiş hane üyeleri, kentte yeni sınıfsal formasyonlar almış ve kentli olmanın pratiklerine ayak uydurur hâle gelmiştir.

Türkiye’de yaşanan kırsal göçün aşamaları, kronolojik olarak aktarılsa yıllar itibari ile tarımsal alandan yaşanan yoğun göçün durumu netlik

kazanmaktadır. 1980 öncesi ise Türkiye’de yoğun olarak kentlere akın başlamasa da 1950’lerden sonra kır-kent nüfus hareketliliğinin başladığı görülmüştür. 1980 sonrası yaşanan ekonomik politika değişimleriyle yoğunlaşan kırdan göç ile birlikte kentlerde nüfus yoğunluğu oluşmuştur. Bu kapsamda kentin altyapısı kırsaldan gelen göçün ihtiyaçlarını karşılayacak hızda gelişmemiş ve kentsel çarpıklıklar ortaya çıkmıştır. Yeteri düzeyde sermaye yoğun üretim yapamayan kentlerde sistem içi bir dizi çarpıklıklar da ortaya çıkmıştır. Kırdan gelenler, gerektiği gibi iş bulamamış ve kentsel alanda yoğun olarak güvencesizlik kapsamında çalışma ilişkileri içerisinde bulunmuşlardır. Kırsal alandan gelen hane üyeleri, iş güvencesizliği, düşük gelir, işsizlik gibi birçok çarpıklıkla çalışma yaşamının içinde yer almışlardır. Kent, herkesi güvencesizlik kapsamında çalışmaya itmemiştir. Kırsal geliri fazla olanlar, kırsal alanda varlık düzeyi yüksek olanlar, daha önceki dönemlerde kentsel varlık edinenler bu güvencesizlikleri az yaşayan ya da hiç yaşamayanlar olarak kentin çalışma ilişkileri içinde yer almışlardır. Tüm bu anlatımların bir taşra kentinde görünümünü izleri de alan araştırmasıyla ortaya konulmaktadır.

Alan araştırması, kırsal alan bağlantısı olan hanelerin, yakın bir kentte çalışma ilişkilerine ayak uydurma yöntemlerini irdelemektedir. Özellikle yeni işçileşme pratiği geliştirenler olarak nitelenebilecek yarı-proleter sınıfın kentsel alandaki görünümü alan araştırmasının temelini oluşturmaktadır. Bu kapsamda kırsal bağlantının yoğunluğu ve derinliği aktarılmaktadır. Bu kırsal bağlantıyı oluşturan asıl etken olarak piyasa için üretilen tarımsal ürün gelirinin niceliği ile kırsal bağlantının yoğunluğu ve kırsal alanda çalışma ilişkilerinin yeni durumları alan araştırmasının konusu edilmiştir. Kentsel alanın çarpıklıklarına karşı geliştirilen kırsal *beka stratejileri* ortaya çıkarılmıştır. Kırsal bağlantısı olanların kentsel alanda yeni işçilik tipleri ve bu işçilik durumunun ortaya çıkardığı çalışma yaşamında meydana gelen güvencesizliklerin izleri sürülmüştür.

1. BÖLÜM

TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARI VE TÜRKİYE TARIMINDA DÖNÜŞÜM

1.1. TARIMDA DÖNÜŞÜM TARTIŞMALARININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

1.1.1. Köylülüğün Tasfiyesi Tezi

Marks, tarım ile sanayinin birbiri ile etkileşiminin yoğun olduğunu savunmuştur. Marks'a göre kapitalist üretim tarzı, bütün sektörlerde nüfuz edebilecek düzeydedir. Kapitalizm ilerledikçe, ekonomideki tüm alanlarda benzer etkiler göstermektedir ve ekonomik bütünselliği sağlamaktadır. Aynı zamanda kapitalist üretim tarzının, eski köylüyü yok ederek ücretli işçiyi oluşturduğunu, tarım ve sanayi arasındaki eski bağları kopararak yeni ve daha üst düzey bir sentezin meydana geldiğini aktarmıştır. Kapitalizm, doğası gereği diğer üretim tarzlarından ileri düzeyde olduğundan, aynı zamanda tarımda feodal ilişkileri yıkarak toplumu daha ileri boyuta taşımıştır. Fakat, bu sentez meydana gelirken, ister mülk sahibi isterse topraksız olsun bütün köylülerin işçileştiğini, yaratılan artı değerini yoğunlaştığını ve bu şekilde sömürünün de derinleşerek arttığını savunmuştur (Günaydın, 2009b).

Klasik Marksist tartışmaların içinde olan "köylülüğün tasfiyesi tezi", Lenin ve Kautsky tarafından da savunulur. Bu tezin hareket noktası, kapitalist ilişkilerin yayılmasıyla tüm eski üretim ilişkilerinin tasfiye olacağıdır. Köylülük, ilkel sermaye birikim sürecinde mülksüzleşerek, kapitalist sermayenin ön koşulu olan, özgür emek depoları haline alır. Bu şekilde bir sonucu olan İngiliz-tipi kapitalist tarım, bu savın temelini oluşturur. Bu tarım, yoğun kar güdüsü, tamamıyla piyasa için uzmanlaşmış üretim, rekabet ve etkin olma ivmesiyle kapitalizmin işlerliğine uyumlu şekilde katkısı olacak büyük boyutlu, böylece modern ve optimal işletmelerden oluşan bir kesim haline almıştır (Boratav, 2004, s.113).

Marks köylülüğe ilişkin önemli incelemelerini,18 Brumaire'de daha da derinleştirmiştir. Sermaye baskısının aile üretimi üzerinde yoğunlaşmaya başlamasıyla borçluluk artmaktadır ve feodal ödentiler yerini kapitalist borçlanma ilişkisine bırakmaktadır. Farklı sektörlerdeki, özellikle sanayideki sermaye birikimi sonucunda köylüler aile içi emeklerini sömürmekle karşı karşıya kalmaktadır.

Marks'a göre Avrupa köylüsü bu türden sıkışma yaşayacak ve sonunda yok olarak kentsel işçi sınıfına katılacaklardır. Marks'a göre sanayi kapitalizminin dinamik büyümesinin yanında şekil itibariyle kapitaliz öncesi toprak mülkiyeti düzeni arasında bir çelişki bulunmaktadır. Kapitalist ilişkilerle beraber köylülerin üzerindeki baskının niteliği değişmektedir. Feodal ödentiler yerini vergilere, artan parasal kiralara ve borç ilişkilerine bırakmaktadır. Bu durumda köylüler pazar ilişkilerine uyum sağlayamadığından ve pazar da köylülüğün sürüp gitmesine ihtiyaç duymadığından sonuç itibariyle köylülük kaybolmaktadır (Aydın, 1986, s.134).

Köylülüğün tasfiyesi tezi Marksist geleneğin beslediği bir kavramsal çerçevedir. Lenin ve Kautsky'de içinde olmak üzere, klasik Marksistlerin köylülüğe ilişkin görüşlerinde Marks'ın etkisi olduğu aşikârdır. Fakat, bu klasik yazında Marks'ın söyledikleri aynen kabul edilmemiş ve köylülük yazınına yeni boyutlar kazandırılmıştır. Marks, Avrupa köylülüğünün çözülme aşamalarını dile getirir. Bu çözülme aşamasında sermayenin aile üreticileri üzerinde kontrolü yoğunlaşır ve feodal ödentiler yerine artan bir borçlanma gelir. Sanayide gerçekleşen sermaye birikimi neticesinde köylüler kendi aile emeklerini sömürmek durumunda kalırlar. Marks'a göre Avrupa'da köylü sıkışıp güç durumda kaldıktan sonra işçileşeceklerdir. Kabaca bir yargı olmasına karşın Marks'ın köylülüğe dair bu görüşü, birçok revizyondan geçerek köylülüğe ilişkin Marksist yazının temel argümanları olarak süregitmiştir (Aydın, 2018, s.35).

Klasik Marksist görüş üzerine kurulu yazının çözümündeki köylülük, Marks'ın köylülüğün tasfiye süreci üzerine görüşünden beslenmekle birlikte bu sürecin basit ve pürüzsüz aşamalardan geçmediğini savunmaktadır. Hem Kautsky hem Lenin, kapitalizmin gelişme biçimi ve bu gelişmenin tarımsal üretimdeki etkilerinin nelerden ibaret olduğu temel sorunsalları olmuştur. Bu şekilde tarımsal yapıda kapitalist ilişkilerin gelişmesinin yapısal özellikleri ve tarımsal ürün üreten küçük üretici hanelerin kapitalizmin etkisiyle uğradıkları dönüşümler, Kautsky ve Lenin'in sorunsallarını meydana getirmiştir (Aydın, 1986, s.134).

Elinde olan toprak üzerinde yaptığı üretimle geçimini devam ettiren köylü, emek gücünü kapitaliste satma ihtiyacı duymamaktadır. Köylülerin tamamen mülksüzleştirilmesi ise emek gücünün yeniden üretim giderlerini kapitalistin üzerine yüklemektedir. Aynı zamanda kırdan kente yoğun göçün kontrol

edilemeyişi, bu bölgelerde işgücü kısıtlılığının yanında işçi ücretlerinde yükselmeye neden olmaktadır. Bu nedenle kısıtlı olarak toprağa erişimi sağlayan, devamlılıkla süregelen bir emek gücü arzı olan kitlelerin varlığı yalnızca büyük toprak sahipleri değil, kırsal bölgelerin çevrelerinde kurulan fabrikaların, küçük-büyük üretim tesisi sahibi burjuvaların da çıkarlarına uygun olmaktadır. Kautsky, tarım ve sanayi burjuvazisinin, nüfuzlarını kullanarak çıkarılan pek çok yasada köylülerin elinde az miktarda toprak bulunmasını sağlamak amaçlandığını ve köylülerin tamamen mülksüzleşerek yok olmasının engellendiğine vurgu yapmıştır. Sonuç olarak, kapitalizmin tarıma nüfuz etmesiyle beraber köylüler mülksüzleşmişler ve kentlere göç ederek proleterleşmişlerdir. Aynı zamanda kırdaki önemli oranda az topraklı köylü kitlesinin varlığına da izin verilmiştir ve böylece tarımda sınıf ilişkileri karmaşıklaşmıştır (Gürel, 2014, s.308).

Marks ve Kautsky'ye paralel olarak, Lenin de meta ekonomisinin ve kapitalizmin gelişimiyle küçük üreticilerin üretim araçlarını kaybederek yoksullaşmasını ve ücretli emekçi durumuna gelmesini tarihsel bir eğilim olarak nitelmiştir. Kent nüfusuna oranla, tarımsal üretim yapan nüfusun sürekli bir şekilde azalmasını kapitalist üretim tarzının doğal bir sonucu olarak görmüştür. Bu durumu, toplumun burjuvazi ve proletarya olarak iki temel sınıfa bölünmesi olarak okumuştur. Bununla beraber, kapitalist toplumların tamamında küçük tarım üreticilerinin varlığını sürdürdüğünü gözden kaçırmamıştır. Küçük tarım üreticilerinin varlığını sürdürmesinin, küçük üretimin üstün olduğu anlamı taşımayacağını, üreticilerin kendi tüketim masraflarını en aza indirebilme ve emek güçlerini çeşitli yollarla ucuza satarak elde ettikleri ek gelirlerle ellerindeki koruyarak oluşacağını aktarmıştır. Kautsky'nin temel tezlerinden beslenen bu çerçeveyi aktardıktan sonra Lenin, Rus tarımında üç anasınıfın varlığına işaret etmiştir. Meta ekonomisinin ve kapitalizmin gelişimi doğrultusunda zengin köylülerin daha fazla ücretli işçi kullanmaya yöneldiğini ve tarım burjuvazisine dönüştüklerini açıklamıştır. Kendi geçimine yetecek kadar üretim yapabilen orta köylülüğün uzun vadede bu üretim gücünü yitirerek proletarya saflarına katılacağını ileri sürmüştür. Lenin, yoksul köylüleri proletaryadan farklı bir sınıf olarak tanımlamamıştır. Tam tersine, proletarya ile yoksul köylülüğün iç içe geçmişliğine vurgu yapmıştır. Bu grubu ise kendi içinde ikiye ayırarak kategorize etmiştir. Üretim araçlarını tamamen yitirmiş ve işçileşmiş olan topraksız köylüleri

birinci gruba dâhil ederken az miktarda ki toprağı kendine yetmeyen ve emek gücünü satmak zorunda olanları da ikinci gruba dâhil etmiştir (Gürel, 2014, s.309).

1.1.2. Köylülüğün Devamlılığı Tezi

Köylü ekonomisinin devamlılığının gerekli olduğunu düşünen Chayanov klasik Marksist görüşlerin aksini savunmaktadır; köylüleri kapitalist ve pre-kapitalist olarak görmemektedir. Ona göre köylüler tamamıyla farklı bir ekonomik akılla hareket etmektedirler. Kapitalizmin yoğunlaşması ile beraber köylülüğün yok olacağı tezine karşı çıkar ve köylülüğün devamlılığını da gerekli görür. Bu yüzden bir neo-popülist olan Chayanov, kolektifleşme anlamında sosyalizmden çok, toplumun hizmetinde kurumları yüceltme anlamında sosyalizasyondan tarafadır. Neo-popülistler kendine haz özellikleri olan devlet yapısında özgür köy toplulukları oluşturmak istemektedirler. Komünal çiftçi topluluklarında toprağın ortak mülk olarak görülmesiyle ve kapsamlı bir kooperatif sisteminin varlığıyla köylülerin kapitalistlere karşı direnmesi kolaylaşacaktır. Kapitalistleşmeyi püskürteceğine inandığı bu sistemin uygulamaya konulması için köylülüğün ekonomik sisteminin kendine has olduğunun gösterilmesi gerekmektedir; Chayanov tam da bunun için çabalamaktadır (Aydın, 1986, s.145).

Chayanov'a göre köylü aile işletmesini (hane üretimi) kapitalist bir işletmeden ayırmak gerekir. Kapitalist işletmelerin asıl amacı kârdır ve bu doğrultuda işçi çalıştırırlar. Bunun tersi olarak köylü aile işletmeleri ücretli işçi kullanmadan aile içi emek güçleriyle geçimlik üretimi amaçlar. Kârlılık sürdükçe kapitalist işletme üretime devam eder. Üretimin azaltılması gerektiğinde kapitalist işletme üretim masraflarını azaltmak amacıyla işçi çıkarır. Aile işletmesinde ücretli emek ve ücret gibi bölümler olmadığından üretilen ürün bazında net kâr, kira ve sermayenin faizi gibi bölümler olmaz. Bu tip klasik ve neo-klasik ekonomik kavramlar, kapitalist girişimcilerin davranışlarını açıklar. Yani aile emeği ile üretim yapan işletmelerin davranışlarını bu kavramlarla açıklamak eksiklik arz eder. Kısacası aile emeğine dayalı tarımsal üretim, yıllık bazda giderler çıktıktan sonra geriye kalan üründür ve ailenin emeği sonucunda ortaya çıktığından üretim faktörleri gideri gibi ekonomik bölümlendirmelere tabi tutulmaz (Aydın, 1986, s.146).

Köylü ailesi en düşük geçimlik seviyesine ulaşmak için özveri ile çalışır. Köylü ailesi çok ve uzun çalışıp bu seviyeye ulaştınca daha az emek sarf etmeye başlarlar. Yani köylü ailesi, en düşük geçimlik seviyeye gelebilmek için emeğin azalan marjinal verimliliğine yani ilave ürünün verilen emeği karşılayıp karşılamadığına bakmaz ve yoğun bir şekilde çalışmaya devam eder. Kısacası bir köylü ailesi, gereksinimlerini karşılamak için gerektiğinde kendini tüketerek üretime devam eder. Bu üretimin düzeyi ailenin genişliğine de bağlıdır. Kalabalıklaştıkça (yaşlı, çocuk gibi çalışmayan grubun artması) giderler artacağından çalışmanın yoğunluğu da artar. Yani aile, gelirini tüketim gereksinimleriyle dengede tutabilmek için emeğin sarf edeceği eforu, içinde bulunulan ekonomik şartlara göre belirler (Aydın, 1986, s.147).

Tarımsal yapının tahlilinde demografik özellikleri dikkate alan Chayanov'a göre ailenin nüfusu arttıkça elindeki topraklar da artar. Çocuklar büyüyüp aileden koparak kendi ailelerini kurunca yaşlanan ebeveynlerin geçimlik seviyede ürün üretmek için emek miktarı azalmakta ve işin zorluğu artmakta olduğundan ailenin refah seviyesi düşer. Aile parçalanmasıyla kurulan yeni işletmelerde demografik döngü yeniden oluşmaktadır. Çocuklar küçükken daha sıkı çalışan ailede çocuklar büyüyünce çalışmanın yoğunluğu azalacak ve çocuklar evlenince parçalanmış işletmede çalışma yoğunluğu artacak ve bu döngüye dayanan farklılaşma bu şekilde sürecektir (Chayanov'dan aktaran Aydın, 1986, s.148).

Kapitalizmin tarıma girişini Chayanov'un nasıl açıkladığı merak konusudur. Chayanov'a göre kapitalizmin tarıma girişini anlamak için ücretli işçi kullanan büyük işletmelerin genişleme sürecini irdelemek gerekir. Köylüler, ticaret sermayesinin kontrolüne girip pazar için meta üreticisi konumuna gelir. Baskıcı kredi kuruluşları aracılığıyla köylü üretimi yoğun ve kendini tüketerek hayatta kalmaya çalışmaktadır. Ticaret sermayesi köylü ürün ve tarım girdilerini (kredi, gübre vb.) kontrol altına aldıktan sonra tarımsal üretimi doğrudan kontrol altına alma olasılığını bulmakta, kalite şartlarını belirlemektedir. Böylelikle üretim sürecine dair yapılan bütün işlemler ticaret kapitalizminin kontrolüne girmektedir. Bu sürece köylü tarımının "dikey konsantrasyonu" denilmektedir. Bu şekilde, kapitalistlerin kontrolünde bulunan üretim sürecinin etkisi ile köylü tarımında ürünlerin işlenmesi ve dağıtımında da kapitalist hakimiyet kurulmuş olmaktadır (Aydın, 1986, s.149).

Bir dizi eleştiriye maruz kalan Chayanov'un görüşleri, bir çok sosyal bilimci tarafından yeniden ele alınmıştır. Bu sosyal bilimcilerden biri de Teodor Shanin'dir. Shanin'e göre köylülük, belli bir yapıda, dış topluma bağımlı ve onunla bütünleşik, kendine yeten, geleneksel bir yapıya sahiptir. İç değişimler geçirse de köylülük statiktir. Köylü toplumunun değişimi ise pazar ve devlet ilişkileri doğrultusunda dışarıdan gelmektedir (Ulukan, 2009, s. 36,37).

1.2. TARIMDA DÖNÜŞÜMÜN GÜNCEL GÖRÜNÜMLERİ

Altan'ın (1989) yapmış olduğu çalışmada tarımsal işletmelerin büyüklük-küçüklük tabakalandırılması yapılırken toprak büyüklüğü dikkate alınarak yapılan bölümlendirmelerin eksikliğine vurgu yapılmıştır. Toprak dağılımının yanında tarımsal araç-gereç sahipliği, sulu-kuru tarım yapılan toprağın miktarı, ücretsiz aile işçisi ve ücretli işçi çalıştırma durumlarının da incelenerek gerekli tabakalandırmaların yapılabileceği aktarılmıştır. Faaliyet alanları, belli bir sürede elde edilen gelir, tarımsal araç-gereç ve diğer sabit sermaye varlıkları, var olan sermayeleri ve bunların kaynakları, ücretli-ücretsiz işçi kullanımı, toprağın özellikleri ve kullanım amacı gibi farklılıklar gösteren bir dizi ekonomik ve sosyal faktörlerin etkileşimi dikkate alınarak tarımsal üreticilerin tabakalaştırılmasının yapılması gerektiği vurgulanmıştır.

Sınıfsal açıdan bakıldığında köylülüğü homojen bir yapı olarak sunmak olanaksızdır. Köylülük yani kırsal alanda kendi içerisinde üretim ilişkilerinden kaynaklı sınıfsal farklılaşmalar taşımaktadır. Lenin'in adlandırdığı gibi zengin, orta, ve yoksul köylüler olarak sınıfsal farklılaşmalar ortaya çıkmaktadır. Üretken varlık birikimini sağlayabilenler ve kendilerini sermaye olarak yeniden üretebilenler, yani zengin köylüler olarak adlandırılanlar yeni kapitalist çiftçilerdir. Sermaye olarak kendilerini yeniden üretmeye çalışırken çiftçilikleriyle işgücünü yeniden üretenler ve basit yeniden üretim cenderesi içinde olanlar, yoksul köylülerin karşılığı olan yoksul çiftçilerdir. Yeni ortaya çıkmış kapitalist çiftçiler, ağırlıklı olarak ücretli işçi kullanmanın yanında aile işgücünü de kullanabilmektedirler. Yoksul çiftçiler, kendilerini hem işgücü hem de sermaye olarak yeniden üretmeye çalışırken çok yoğun bir çelişki yaşamaktadırlar ve yalnızca küçük toprak parçalarını veya bir ineğini elde tutmak, tohum almak ve borç ödemek için tüketim düzeylerini aşırı derecede azaltmaktadırlar (Bernstein, 2009, s.132).

Buradan hareketle, aşağıda detaylı aktarılan küçük meta üretimi ve köy eksenli proleter kavramsallaştırılması yapılırken bu açıklamalarında önemi düşünülerek tarımsal yapıdaki tabakaların aktarımı da yapılmıştır. Kısacası tarımsal ürün üretimi yapılan alanlar homojen bir yapı olarak tasvir edilmemiş tarımsal üretime hâkim olan üretim tarzları içindeki sınıfsal farklılıklar da irdelenmiştir.

1.2.1. Küçük Meta Üretimi

Tarımsal sermaye; toprak, araçlar, gübre, tohum ve diğer kimyasallardan oluşurken, işgücü ise hane halkı tarafından sağlanır. Bu durum küçük meta üretiminde sermayenin ve emeğin konumunu birleştirmiştir. Fakat bu birleşme birkaç nedenden dolayı çelişkilidir. Birincisi, tarımsal faaliyetler yürüten hane halklarının kendi içlerindeki konumu eşit değildir; mülkiyet, emek, gelir ve harcama açısından cinsiyet ve yaş gibi ayrımlar vardır. İkincisi, üretim araçlarının (sermaye) ile üreticinin (işgücü) yeniden üretimi arasında çelişkiler hâkimdir. Borçlanma da dahil olmak üzere gelirin, yenileme ve rant fonu ile tüketim ve yeni nesillerin yeniden üretilmesi arasındaki dağılım da cinsiyetçi olmaktadır. Üçüncüsü, sınıfsal konumların çelişkili olan birlikteliği, küçük meta işletmelerinin arasındaki farklılaşmanın kaynağı olmaktadır (Bernstein, 2009, s.131).

Çiftçi hane halkları, kapitalist meta ilişkilerine bir kez dahil olduktan sonra, metalaşmanın dinamiklerine ve zorunluluklarına tabi olurlar ve bu durumu, hem günlük hayatlarında yürüttükleri ekonomik ilişkilerde hem de sosyal ilişkilerinde içselleştirirler. Sadece kendi tüketimleri için çiftçilik yapabilmeleri işgülerini satarak meta ilişkilerinin içine girebilmeleri doğrultusunda olmaktadır. Böyle bir durumda genellikle “geçimlik” tarım, ücretlerle desteklenmektedir; geçimlik tarım hane halkının ihtiyaçlarına yetmediği zaman da ister düzenli ister düzensiz hayat zamanlarında olsun aynı şekilde ihtiyaçlar ücretlerle karşılanmaktadır. Küçük çiftçilerin, yiyecek ihtiyaçlarını, kendi ürettikleri tarımsal ürünlerle hangi ölçüde karşılayabilecekleri, meta ilişkileri içerisindeki konumlarıyla ve meta ilişkilerine eklenmeleri yoluyla biçimlenmektedir (Bernstein, 2009, s.131,132).

Tarımsal ürün getirisi ile hayatlarını sürdüremez hâle gelen ya da kâr-zarar çizelgesinin aleyhlerine işlemeye başlamasıyla küçük çiftçi hane halkları yoksul köylü saflarına geçmektedir. Buna “basit yeniden üretim sıkışması” da denmektedir. Tarımsal üretimden daha az kazanan çiftçiler daha az girdi, daha az

yiyecek alabilirler ve daha aza ücretli işçi tutabilmektedirler. Hasat kötü olduğunda ya da sattıkları ürünün fiyatı düştüğünde, borç ödeme zamanı daha az gelirleri olan küçük meta üreticisi haneler ekonomik şok yaşamaktadırlar. Şoklar çeşitlidir; hane reisinin hastalığı ya da ölümü, önemli bir iş hayvanının kaybedilmesi, üretim araçlarının eskimesi gibi. Bu durumlarda çiftçi haneler geçinebilmek-batmak ikileminde kalmaktadır (Bernstein, 2009, s.137).

Kapitalist ilişkiler doğrultusunda algı ve davranış geliştiren, başka bir deyişle, piyasa ilişkileriyle şekillenmiş sosyo-ekonomik yapıda tarımsal üreticilerin içerisinde farklı bir tabaka olarak küçük meta üreticiliğini Özüğurlu'nun (2011) katagorizasyonu net bir şekilde açıklamaktadır.

Küçük meta üretimi içerisinde “geleneksel küçük köylülük,” hane içi emek gücünü öncelikle hanenin tarımsal ürün üretiminde kullanma eğiliminde olmaktadır. Geleneksel küçük köylü hanesinin, tarımsal ürün üretiminde hane içi emeğin üretime yetersiz gelmesi sonucu, ücretli işçi tutma eğilimi artmaktadır. Hane içi emek, üretimde yeterli olursa ücretli işçi tutma eğilimi azalmaktadır. Üretimde hanenin emek gereksinimi azaldıkça hane içi emek rezervi, özellikle tarım dışı alanlara ücret geliri için sevk edilmektedir. Bu tür hanelerin, girdileri pazardan temin etmeleri, pazar için üretim yapıyor olmaları ve üretimin bazı aşamalarında ücretli emekçi kullanmaları ile bu haneler, küçük meta üreticisi konumunda yer almaktadırlar. Bu hane türlerinin ayırt edici özelliği niteliksel değil nicelikselidir. Yani piyasa ilişkileri içerisinde piyasanın istediği şartları tam olarak gerçekleştirebilecek şekilde üretimde bulunabilecek toprak büyüklüğüne sahip değildirler (Özüğurlu, 2011, s.99).

Küçük meta üretimi içinde bir diğer hane tipi “geleneksel küçük meta üreticisi” hanedir. Bu tip hanelerde üretim ölçeği büyüdükçe ücretli işçi kullanma eğilimi artmaktadır. Hane içi emek rezervini hane dışına, tarım dışı istihdama yönlendirmektedir. Hane üyelerinin piyasa şartlarını göz önüne alarak yaptığı kâr-zarar hesaplamaları sonucu, hane içi emek gücünün değerini kaybettiği algısı oluşursa emeği ödenmemiş “gizli işçilik” algısı yerleşmektedir. Böylece hane emek rezervleri tarım dışı alanlarda istihdam edilmek üzere kullanılmaya başlanmaktadır (Özüğurlu, 2011, s.100).

Bir diğerk hane tipi olarak “yeni küçük meta üreticisi,” küçük meta üretimi hane kategorisinde yer almaktadır. Bu haneyi “yeni” kılan, genel anlamda köylülüğee özgü olan hane içi emeğii, hanenin gereksinimleri için kullanmamasıdır. Tarımsal üretimde hanenin ihtiyacı olan emek gücünü düşürme eğilimi, hem ücretli işçii kullanımını azaltmak hem de hane içi emeğinin gelir getirici işlere yönlendirilmesi şeklinde yansımaktadır. Bu eğilim için gerektiğinde hane, ürün farklılaştırması yolunu seçmektedir. Yeni küçük meta üreticisi hane, hane dışındaki gelir kaynakları konusunda seçici davranmamaktadır. Duruma göre tarım veya tarım dışı ücretli istihdam olanaklarına yönelmektedir (Özüğurlu, 2011, s.101).

Bunlara ek olarak, küçük meta üreticisi konumundan “geleneksel ve yeni kapitalist çiftçi” konumuna geçiş yapan haneler de tarımsal alanda bulanmaktadır. Bu hanelerin karakteristik özellikleri arasında üretimde hane emek rezervine gerek duymamanın yanında hane emeğini ücret geliri için tarım dışına göndermek gibi davranışlar da yoktur. Aynı zamanda üretimde ücretli işçii kullanırlar ve bu hanelerin geleneksel özelliğii ise, ekonomik açıdan bu seviyeye gelene kadar, üretimde hane içi emeğii yoğun olarak kullanmış olmasıdır. Bu özellik bu haneleri kapitalist çiftçiden uzaklaştıran ve onları hâlâ köylü kılan bir durum olmaktadır (Özüğurlu, 2011, s.101).

Küçük meta üreticiliğinin Türkiye tarımında devam ediyor oluşu bir çok köy araştırmalarına konu olmuştur. Türkiye tarımında küçük köylü mülkiyetinin varlığı küçük meta üreticiliğinin süregitmesine yol açmaktadır. Yapılan bu araştırmalarda küçük mülklere sahip köylülerin kent tüketim normlarını benimsemeleriyle artan ihtiyaçlarını karşılamak için mevsimlik olarak kentte ya da tarımsal üretimde işçii olarak çalıştıkları gözlemlenmiştir; bu dönemde köydeki diğerk işleri ailenin diğerk fertlerinin üstlendiğii gözlemlenmiştir. Köydeki küçük meta üreticiliğii tamamen bırakılmadan mevsimlik göç tercih edilmektedir. Çünkü köyde ki üretim, her ne kadar, hanelerin geçimlerini sürdürmeye yetmesede ekonomik sigorta rolü taşımaktadır. Kentteki işsizlik ve pahalılık gibi durumların göze alınmaması bu tip üretimin devamlılığına neden olmaktadır. Küçük meta üretimi hane işbölümünü farklılaştırdığı gibi sınıfsal ilişkilerde de dönüşümlere etki etmektedir. Mevsimlik işçii çalıştıran hane işveren olarak; işgücü araçları ve ürünlerin satıldığı işletmeler tüccar olarak; ataerki düzende ki hane reisi de hane örgütleyicisi olarak tarımsal üretimde tabakaları oluştururlar (Akşit, 1987, s.21,22)

Köylülüğün tasfiyesi veya devamlılığı üzerine tartışma yürüten Akşit (1987) 1966 yılında yaptığı köylülüğün devam etmeyeceği yönündeki öngörüsünün gerçekleşmediğini söyler. Araştırmasını yaptığı köylerde hububat üreten ortakçı köylülerin tasfiyesinin gerçekleşmediğini görmüştür. Daha önce sulanmayan toprakların sulanır olması ile köylüler, meta olarak pamuk üretir olmuşlardır. Kısacası, 1966'dan 1979'a gelindiğinde köylüler birikim yapabilen ve sağlanan kredilerle küçük meta üretimi yapan ve böylece tarımsal üretim araçlarına (traktör gibi) sahip olan, ticarileşmiş birer çiftçi haline dönüşmüştür. Bu dönemde devletin yürüttüğü tarımsal politikaların küçük meta üreticilerine de yararlı olduğu görülmüştür. Devlet tarafından kredi olanağı sunulması, sulama kanallarının yapımı ve pamuk fiyatlarının görece olarak yüksek seviyede tutulması vb. gibi sübvansiyonlar oluşturulması, tarımdan tasfiye olacak diye bakılan katmanları küçük meta üreticisi konumuna getirmiş ve onları birikim yapan ve mevsimlik ücretli işçi kullanan birer orta-çiftçi konumuna dönüştürmüştür. Buradan hareketle tarımda kapitalist dönüşümün izlerini sürmek ve biçimini tam olarak belirlemek zorlaşmaktadır. Yani tartışmalarda öne sürülen dönüşümlerin, ülkelerin hatta bölgelerin kapitalist gelişimlerine göre farklılık gösterebileceği görülmektedir.

Yapılan başka bir çalışmada (Akçay, 1989) küçük üreticiliğin Türkiye'de sürüp gitmesinin kapitalist ilişkilere uygunluğu savlarına katkı yapmıştır. Tarihsel ve coğrafi farklılıkların ve eski tip üretim tarzının yapısı, bazı bölgelerde küçük üreticiliğin devamlılığını sağlarken bazı bölgelerde de ticarileşmiş tarım yapan büyük işletmelerin toprağı toplulaştırmasının önünü açtığını bu çalışmada aktarmıştır. Bu tür toprak toplulaştırmasının önünü açan etkenlerin başında Türkiye'nin tarihsel-coğrafi özgünlüğünün gelmekte olduğunu göstermiştir. Türkiye'de makineleşme öncesinde feodal üretim ilişkilerinin olduğu bölgelerde tarımda büyük ölçekli ticari işletmelerin yoğunlaştığını gözler önüne sermiştir. Bu tip büyük topraklı işletmelerin dönüşmesiyle oluşan kapitalist işletmelere bir diğer örnek olarak İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarımda meydana gelen yapısal değişim sonucu modern girdi kullanımı, pazara entegrasyonun etkisiyle merkezileşmiş büyük işletmeleri işaret etmiştir.

Aynı çalışmada (Akçay, 1989, s.57) yukarıda anlatılan türde ki büyük işletmelerin Türkiye'ye özgü olduğu ve toprak toplulaştırmasının izleri olsa da Türkiye tarımında bu tip işletmelerin çok fazla görülmediğini aktarmıştır. Tarımsal

üretim, sanayi üretiminden doğal olarak farklı olması, tarımsal işletmelerin gayri şahsileşmesindeki zorluk, işletmelerin devamlı bölünmesine neden olan miras hukuku, özellikle 1950'lerden sonra küçük üreticiliğin baskın siyasal düşünce hâlini alması gibi nedenlerle, sürekli büyümenin itici güç olduğu kapitalist üretim tarzının, tarımsal yapılarda farklı işlediğini söylemiştir. Küçük üreticiliğin kapitalist ilişkilerde de var olabilen ve kapitalist üretim tarzının işlevselliklerini yerine getirebilen bir üretim şekli olduğunu savunmuştur. Bu yüzden Akçay'a göre, küçük-büyük işletme arası üretkenlik ve etkinlik farkı en aza inmektedir. Ayrıca küçük üreticiler, öz-sömürüye yatkınlıkları nedeniyle krizler karşısında esnek olabilmesi, denetim ve artık değer çekimine daha yatkın birimler olmaları sebebiyle, kapitalizmin tarımda öncelikli tercihi durumuna gelmektedirler.

1.2.2. Köy Eksenli Proleterler (Yarı Proletarya)

Ekonomik şartlar genelde tarımsal yapının, özelde de köylü ekonomisinin aleyhine dönüştüğü zaman aile emeğinin bir kısmı, aile işletmesinin ya da tarımsal alanın dışına çıkması olağan bir savunma yöntemi olarak gelişir. Böyle bir tepki sonucunda aile emeği şu alanlara yönelir; birincisi, köy içerisinde tarım dışı faaliyetlere; ikincisi, köy içerisinde ücretli işçiliğe; üçüncüsü, köy dışarısında geçici ya da mevsimlik işçiliğe ve son olarak, geçici ya da kalıcı bir şekilde kent ekonomisinin içinde işçi olmaya. Bu tip bir savunma yöntemi, tarımda kapitalist büyük çiftliklerin bir bölümü dışında, tarımsal yapı içerisindeki bütün grupları etkileyecektir; sadece tarımsal alanda işçi olarak çalışanlar değil varlıklı tarımsal işletmeye sahip aileler de köyden emeklerinin ihraç edeceklerdir. Bu şekildeki savunma yöntemi toplumsal katmanlaşmanın büyük bir bölümünü etkileyecektir. Yine de ailenin emek gücünü köylü ekonomisinin dışına taşıyarak gerçekleşen savunma yönteminin küçük ve yoksul köylü katmanlarında yaygın olması beklenmelidir (Boratav, 1995, s.73,74).

Proleter konumda olmak, ücret karşılığı emek gücünü satmak zorunda olmak demektir. Proleter canı öyle istediği için değil, emek gücünü satmaya muhtaç olduğundan ücretli işçi olarak çalışması gerekmektedir. Bu muhtaçlık hâli emekçinin üretim araçlarından kopmasıyla gerçekleşmektedir. Fakat, bazı hâllerde bu kopukluk ve buna bağlı olarak çalışmaya muhtaçlık kısmi olmaktadır. Bu durumda yarı-proleter kavramı ortaya çıkmaktadır. Kırdaki tarımsal veya kentte sanayi vb. bir faaliyet yürütüyor olsa bile topraktan kopmamış işçiler, geleneksel

yarı-proleter konumdadırlar. Bu durum küçük mülk sahibi köylülerin bir geçiş aşaması konumlarıdır (Savran, 2014, s.53). Özetle, işçileşme sürecinde bir ara form konumunda olma durumunu ifade etmek için kullanılan yarı-proletarya, ücret karşılığı emek gücünü satan konumda olan bir işçiyken aynı zamanda kırsal alanda yaşamaya yetecek kadar olmasa da belli miktarda gelir getiren toprağa sahip olan işçileri ifade etmektedir.

Çiftçiler arası rekabet ile beraber küçük meta üretimi yapan haneler, borç ilişkisi sonucu yoksul üreticiler konumuna hatta kredi borcu yükü altında marjinal çiftçilik yapar hâle gelmektedir. Marjinal çiftçiler ya da çiftçilik yapmak için aşırı yoksul olanlar toprağa erişebilirler ama kendilerini yeniden üretmek için birkaç etkenden yoksun olmaktadır. Birincisi, verimli yeterli topraktan yoksunluk. İkincisi, aletler ve tohum gibi gerekli üretim araçlarını karşılayabilme kabiliyeti ve üçüncüsü, yeterli düzeyde işgücü kullanabilme kabiliyetleri açısından yoksundurlar. Yoksul ya da marjinal köylüler, kendilerini yeniden üretebilmek ve hayatlarını sürdürebilmek için işgüçlerini satmaktadırlar (Bernstein, 2009, s.132,133, 134, 136). Bu şekilde üretim yapan haneler, işgüçlerini tarımsal alanın içinde satmakla beraber tarımsal alanın dışında ki diğer sektörlerde de satmaktadır. Aynı zamanda tarımsal üretime devam etmektedirler.

Tarım dışı işlerde düzenli istihdam edilip tarımsal üretime doğrudan katkısı olmayan bireylerin oluşturduğu hane tipine köy ayaklı proleter hane tipi denmektedir. Tarım dışı işlerde düzenli istihdam edilenlerin nicel boyutuna bakıldığında, köylerde verilen en düşük oran “köyün gençlerinin yarısı” şeklinde olmaktadır. Yani bu tür hanelerin olduğu köylerde 30 yaş altı aktif işgücünün temel yönelimi tarım dışında istihdam edilmektir. Köylerde tarımsal üretim ise gittikçe orta yaş üstü kişilerin yürüttüğü bir durum olmaktadır. Bu yönelimin temel gerekçesi olarak tarımsal üretim ve tarım dışı ücretli istihdamın “risk” algısı bakımından kıyaslamaya tabi tutulması görülmektedir. Küçük köylülükte risk algısı bakımından aynı yönelim mevcuttur. Gerek küçük köylüye gerekse köy ayaklı işçilere “işçilik mi köylülük mü?” diye sorulduğunda, işçiliği tercih etmelerini ekonomik risk analizi ile temellendirmektedirler. Bu durum köylülüğün dönüşümü açısından önemli veriler aktarmaktadır. Tarımsal üretimdeki doğal risklerin yanına bir de piyasa ilişkilerinden kaynaklı ekonomik risklerin eklenmesi küçük köylülüğün düzenli işçiliği daha avantajlı görmesine yol açmaktadır. Tarımsal

üretimi riskli bulmanın temel göstergesi, üretimde kullanılan girdilerin maliyeti ile ürün fiyatının öngörülebilir olmamasıdır (Özüğurlu, 2011, s.96,97).

Topraksız veya küçük toprak sahibi olup tarım dışı işler yerine genelde hane dışındaki tarımsal işlerde çalışarak ücret geliri elde edenler, köy ayaklı proleter hane türüne dâhil edilmektedir. Köy ayaklı proleter hane, gerektiğinde hane reisinin, eşinin varsa yetişkin çocuklarının emek güçlerini tarım dışı istihdama yönlendirmektedir. Bu hane türlerinin içine, miras hukuku gereği toprakların pay edilmemesine rağmen evlenip yeni ev açan topraksız köylü sayılabilecek hanelerde girmektedir. Tüm bunların yanında köy ayaklı proleter hane içinde yeniden köylüleşme davranışı, diğer kategorilerde ki ücretli çalışanlara oranla daha düşük olmasına rağmen mevcuttur (Özüğurlu, 2011, s.98).

Ülkelerde sanayileşme arttıkça tarımda çalışan işgücü azalmaktadır. Dünya Bankası verilerine göre tarım, dünya çapında 1,3 milyar insana iş sağlamaktadır. Zaman, yer ve tür dikkate alınmadan tarımla uğraşan herkes bu istatistiki verilere dâhil edilmektedir. Yani tarım yapılan arazinin dönümü, çalışanların farklı alanlarda da çalışıyor olması önemsenmemektedir. Bu durumda kırsal kesimde yaşayan herkes çiftçi olarak adlandırılmamalıdır. Kırsal bölgede yaşayan bazı insanlar, toprağı ve üretim araçları olmadığı için belli zamanlarda yalnızca “marjinal çiftçi” olmaktadırlar. Peter Hazal, S. Wiggins ve H. Dorvard’ın söylediğı gibi, “hane halkının geçinmek için yeterli iş ya da gelir sağlamakta yetersiz olmak” marjinal çiftçiliğe kapı aralamaktadır (Bernstein, 2009, s.11,12). Buradan hareketle bu çiftçilerin tarımla uğraştığını, aynı zamanda geçimlerini sürdürmek için diğer sektörlere ya da kırsal alan dışına çalışmak için gittikleri bilinmektedir. Tarımsal yapıda birçok hane bu şekilde tarım alanı dışında çalışan ve topraktan da bağımlı koparamayan “köy eksenli proleterler” hane olmaktadır.

Hem toprağına bağlı kalıp üretim yapmak hem de ücret geliri için emek gücünü satmak olarak nitelendirilen yarı-proleter bir sınıfsal tabakaya örnek olarak Soma havzasında maden ocaklarında çalışan işçiler gösterilebilmektedir. Çelik’in (2017) Soma havzası üzerine yaptığı araştırmada, birçok hanenin toprağı olmasına rağmen maden ocaklarında çalıştıkları aktarılmıştır. Çelik’in çalışması kapsamında olan işçilerin, geçimine yetmeyecek kadar az toprağına sahip olduklarından ya da hiç toprakları olmamalarından dolayı emek güçlerini sattıkları görülmektedir. Emek güçlerini ya maden faaliyeti yürüten bir firmaya ya da tarımsal üretim yapan büyük

kapitalist veya küçük üretici çiftliklerde satarak ek gelir elde etmektedirler. Tarımda yevmiyeli veya ücretli çalışanlar ise genelde hanenin kadın ve çocukları olmaktadır. Madende çalışan erkek işçiler de izin dönemlerinde ya da hafta tatillerinde kendi toprakları üzerinde yaptıkları tarımsal üretimde çalışmaktadırlar. Hem tarımsal üretim sürecinde hem de emek güçlerini satarak farklı alanlarda çalışan bu işçiler, Türkiye’de tarımsal yapıda sınıf profilinin daha da karmaşık görünmesinin bir etkeni olan, yarı-proleter sınıfsal duruma örnektir.

1.2.3. Tarımda Neoliberal Dönüşüm, Gıda Rejimi Sistemi ve Dönüşümün Yarattığı Tahribat

Harriet Friedman ve Philips McMichael’in geliştirip yaygınlaştırdığı Gıda Rejimi (GR) kavramı, gıdanın ekonomi-politik yapılanmasında tarihsel olarak birbiri ardına gelen belli dönemleri işaret etmektedir (Aydın, 2018, s.122). Birinci Gıda Rejimi 1870’li yıllardan 1930’lu yılları kapsamıştır. İkinci Gıda Rejimi, 2. Dünya Savaşı sonrasında 1970’li yılların ortasına kadar geçen dönemi, Üçüncü Gıda Rejimi ise 1990’lı yıllardan sonrasını kapsamaktadır (“Bağımsız Sosyal Bilimciler”, 2015, s.89).

Yerleşimci Sömürgeci olarak da adlandırılan Birinci Gıda Rejiminin (BGR) en temel özelliğini, Avrupa’da sömürelere yoğun göç sonrası yerli halkların topraklarının işgal edilmesiyle bu topraklarda üretilen buğday ve et ürünlerinin gelinen ülkelere serbest piyasa ölçütleriyle ihraç edilmesi oluşturmaktadır. Yerleşilen sömürgelerde tarım, gittikçe makine ağırlıklı olmuş ve tek ürün üretimine dayandırılmıştır. Avrupa’da artan kent nüfusunu doyurma üzerine şekillenen üretim, Avrupa ülkelerinde giderek et ve tahıl yeme alışkanlığına yol açmıştır. Bu şekildeki ticari faaliyetler sonucunda Avrupa’da sermaye birikimi de oluşmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere’nin gıda hegemonyası da sona ermiştir. Büyük Dünya Krizi sonucunda ise yarım yüzyıllık serbest ticaret de sonlanmaya başlamıştır ve Arjantin, Avusturalya, Kanada ve ABD gibi gıda ihracatçısı ülkeler krizin etkisiyle korumacı politika izlemişlerdir (Aydın, 2018, s.122,123).

İkinci Gıda Rejimi (İGR), 1947 ile 1970’ler arasında şekillenmiştir. Ulusal düzeyde yüksek devlet desteklerini, uluslararası düzeyde liberalizmi savunan sanayi temelli bu gıda rejimi, ABD’de yoğun olarak tarım ürünleri birikiminin

oluşmasına etki etmiştir. ABD tarımsal fazlasını az gelişmiş ülkelere daha düşük fiyatlarla ihraç etmiş ve uzun dönemli bağımlılıklar yaratmak ve müttefiklerini ödüllendirmek için gıda yardımlarını kullanmıştır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde kendine yetebilen tarım toplumları, ABD'nin ucuz tarım ürünlerini alarak sanayileşmeyi hedeflemiş ve tarımı ihmal etmişlerdir. ABD bu ülkelerin sanayileşmesine sıcak bakmamasına karşın, komünizm korkusuyla, “kalkınmacılık” altında bu ülkeleri desteklemiş ve tarım-sanayi dengesi ekseninde politikalar üretmiştir (Friedman ve Mc Micheal'den aktaran Aydın, 2018, s.122-125).

Tarım ürünleri ithal eden bu ülkelerin tarımsal nüfusu azalmaya başlamıştır. Kentlerde artan nüfusu ise kendi üretimleriyle beslemişlerdir. Ayrıca, geleneksel tarım ürünlerinin yerini sanayi üretimi tatlandırıcılar ve yağlar almıştır. Bu doğrultuda ortaya çıkan tarım şirketleri, tarım kimyasalları ve melez tohum gibi yöntemlerle ulusal tarımları kontrol altında tutmuşlardır. İGR'de sömürgeci tarım yerini kalkınma için tarım anlayışına bırakmıştır. 1980'lerden sonra neoliberalizmin etkisiyle tarımda uluslararası yoğunluk artmış ve sonucunda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler de meta zincirinin parçası hâline gelmişlerdir (Rasrolds'tan aktaran Aydın, 2018, s.124-126).

Son olarak, 1990 başlarından itibaren yaşanmaya başlanan ve İGR'nin devamı niteliğindeki Üçüncü Gıda Rejimi (ÜGR)'nde dönüştürülen tarım, yapısında uluslararası pazar için modern teknoloji ve girdiler kullanılarak üretim yapması istenen tarım üreticileri barındırmaktadır. Bu üreticiler, küresel meta zincirinin bir parçası olarak üretimlerini devam ettirmişlerdir. Tarımsal sanayinin ihtiyacı olan yüksek değerli ürünlerin üretiminde, emeğin denetim altına alınabilmesi için sözleşmeli tarım ilişkileri oluşturulmuştur. Tarımda yerleşen uluslararası işbölümüyle tarım Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ)'lerin denetimine alınarak küresel meta zincirleri meydana getirilmiştir. Uluslararası şirketler ve kuruluşlar, tarım üreticilerinin ne üreteceğine karar verir hâle gelmişlerdir (Aydın, 2018, s.129).

Böylece bu şirketlerin ürettikleri her türlü kimyasal, tohum ve girdileri satın alarak üretim yapan tüm tarımsal üreticiler, ÇUŞ'lar veya onların yerli taşeronları aracılığı ile ürünlerini dünya pazarına açmışlardır ve küresel meta zincirinin bir parçası hâline gelmişlerdir. Tarım üreticilerinden üretim beklentileri piyasa

koşulları doğrultusunda oluşmaktadır. Böylece yeni üretim teknikleri geliştirilerek, yeni girdilerle yeni ürünler üretmek gerekmektedir. Dolayısıyla tarımsal üreticiler sermaye karşısında varlığını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu savaşla sık sık tarımdan kopuş ve köylülükten ayrılma yaşanmaktadır (Aydın, 2018, s.129-130). Bir başka deyişle, daha önceki başlıklar altında üzerinde durulduğu gibi, kapitalizm tarıma sermaye aracılığıyla girmektedir. Tarımsal alandaki bu sermaye ilişkilerine ayak uydurabilen üreticiler, kapitalist ilişkilere eklenirken büyük şirketlerle mücadele edemeyen küçük üreticiler ise, doğrudan veya sözleşmeli tarım gibi dolaylı yollardan tarımda ya da farklı bir sektörde çalışmak kaydıyla işçileşmektedirler.

Neoliberal dönemde tarımda makine ve diğer girdilerin temini, araştırma ve geliştirme faaliyetleri, işleme, paketleme, dağıtım, dolaşım, pazarlama, tüketim ve buna benzer birçok ileri-geri bağlantılar çokuluslu tarım-gıda şirketlerinin artan hegemonyası doğrultusunda biçimlenmiştir. Bu doğrultuda tarımda amaçlanan veya meydana getirilen bir dizi dönüşüm gerçekleştirilmiştir (Büke, 2019, s.131).

Uluslararası pazar ve meta dolaşımına ilişkin düzenlemelerin, çokuluslu tarım-gıda şirketlerinin Güney ülkelerinin pazarlarına girişlerini kolaylaştıracak biçimde yeni düzenlemelerle, neoliberalizm temelinde tarım-gıda ilişkileri küreselleşme sürecine girmiştir. Özelleştirmeler, üretici örgütlerinin etkisizleştirilmesi, tarım-gıda politikalarının ve tarımsal destek araçlarının sermaye nüfuzunun yolunu açacak şekilde yeniden biçimlendirilmesi gibi ulus devlet ve küçük üreticiler arasındaki ilişki ağlarının neoliberal yeniden yapılandırılmasına girişilmiştir. “Ucuz emek” ve “ucuz doğa” şiarıyla Güney ülkelerinin ürün deseninin, ağırlıklı olarak yaş sebze-meyve üretimine doğru kaydırılması gibi yeni bir uluslararası işbölümü ortaya çıkmıştır (Büke, 2019, s. 132).

Biyoteknoloji ve genetik alanındaki gelişmelerle tarımsal üretim ve gıda üretiminin teknolojik altyapısında teknolojik değişimler meydana gelmiştir. Gıdanın metalaşması temelinde gıda kültürü, sermaye birikim süreçleri göz önüne alınarak yeniden yapılandırılmıştır ve tarım-gıda sisteminin farklı süreçlerinde ticaret sermayesinin artan rolü ve önemiyle süper marketler ortaya çıkmıştır. Tarımsal üretim ve gıda üretimindeki araştırma, geliştirme ve bu ar-ge'nin uygulama alanları, kamusal kaynak ve fonlarla desteklenmesi bırakılmış ve özel şirketlerin kontrolüne geçmiştir. Tarım ve gıdanın organik karakteri sermaye

nüfuzu lehine kırılmış; fikri mülkiyet hakları, patent ve sertifika süreçleriyle tohum ve genetik unsurlar özel mülkiyetin konusu hâline gelmiştir. Böylece tohum ve genetik unsurlar metalaşmıştır. Küçük üreticilerin, üretim süreci ve ürün üzerindeki tarihsel ve toplumsal kontrollerinin kırılmasına neden olan sözleşmeli çiftçilik süreçleri yaygınlaşmıştır; küçük üretici, gıda şirketleriyle sözleşme ilişkisine mecbur kalmıştır. Küçük üreticilerin borçlanmalarına ek olarak finansal sermayenin, özellikle 2008 kriziyle belirginlik kazanan, gıda ve tarımsal ürün fiyatlarında etkisi artmaya başlamıştır (Büke, 2019, s.131-132).

Tarımsal dönüşümü ekonomik verilerle okumanın yanında sağlık alanında ki yarattığı tahribatı da ortaya koymak gereklidir. 1950'lerden bu yana kitlesel tarım ürünlerine pazar yaratmak için oluşturulan bir dizi anlaşmalarla ABD sermayesi, geç kapitalistleşen ülkelere hibrit ve genetiği ile oynanmış ya da yapay gıda ürünleri satar konuma gelmiştir. Bu gıda ürünleri kârlı olmasına karşın doğal üretim süreçlerinden koparıldığı için toplum sağlığını riske atan özellik taşımaktadır. Türkiye, belli anlaşmalarla bu gıda ürünlerini ithal eder konuma gelmiştir;1950'lerde zeytinyağı yerine mısırözü yağı ve margarinin ve günümüz tartışmalarında çokça yer alan süt tozu gibi gıda ürünlerinin ithali veya Marshall Planı doğrultusunda bu ürünlerin verilmesi bu duruma örnek olmaktadır. Bu ve buna benzer gıda ürünlerinin doğal üretimi ve toplum sağlığını zora soktuğu görülmüştür.¹ Özellikle 1980 sonrası Türkiye'nin "Yeşil Devrim" programına katılmasıyla besin değeri düşük olan fakat kilo bazında verimli olan hibrit tohumum piyasaya sürülmesiyle Anadolu tohumları rağbet görmemeye başlamıştır. Hibrit tohumların suya daha fazla ihtiyaç duymasından ötürü toprak aşırı sulanmış ve böylece tuzlanmış ve bu topraklarda tarım yapılamaz hâle gelmiştir. Yine yapay bir gıda ürünü olan Nişasta Bazlı Şeker (NBŞ)'e Türkiye'de 2001 yılında çıkarılan yasa ile %10 kota tanınmıştır. NBŞ ucuz olduğundan gıda ürünlerinin girdisi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Böylece sermaye için kârlı tarımsal ürünler, gıda üretiminde tek alternatif haline gelmiş ve doğal ve sağlıklı yapısında bozulma olmuştur. Bunların yan etkisi olarak da obezite, kolesterol, kalp-damar hastalıkları gibi sorunlar toplumda artmaya başlamıştır (Demirkol, 2009)

Şirketler; doğa, genetiği değiştirilmiş tohumlar, su ve biyolojik çeşitlilikler üzerinde özel mülkiyet hakkı geliştirmişler ve bunu empoze edegelmişlerdir. Aynı

¹ Daha detaylı bilgi için bkz. Demirkol, 2009.

zamanda gıda ve hayvanların dünyanın her bir yanında kayıt altına alınması ve tek tipleştirilmesi gibi çok tehlikeli olan bir gıda bulunmakta. İnsanlık, şirketlerin kayıt altına aldığı “gıda” ile beslenmek mecburiyetinde kalmaktadır. Gıda basit bir metaya dönüşmüş bolca ve hızlıca tüketilmesi gereken bir ürün olarak görülmeye başlanmıştır. Böylece yerel beslenme alışkanlıkları ve kültür üzerinde tahribat oluşmuştur. Bu yaşananlar insan ve hayvan sağlığı üzerindeki riskleri artırmaya devam etmiştir (Stedile, 2009, s.102).

Yukarıda anlatılanlar Marks’ın “metabolik yarılma” kavramını akla getirmektedir. Kapitalist ilişkilerin şekillendirmesiyle hareket eden toplumlar gıdanın doğal yetiştirme sürecinden kopmuş ve gıdayı insanın doğal yaşantısının bir parçası olmaktan çıkarmıştır. Böylece gıda-sağlık-doğallık yerini kâr-meta ilişkisine bırakmıştır. Gıdanın doğallığının bozulmasıyla oluşan toplumsal zararlar ise -buna en önemli örnek sağlıkta ki bozulmadır- göz ardı edilir hale gelmiştir.

Endüstriyel tarımla birlikte sayıları gittikçe azalan çiftçiler, daha fazla ürünü, en hızlı ve en ucuz üretmenin baskısıyla rekabete ayak uydurmaktadır. Yüksek miktarda fosil yakıt tüketimine, ileri düzey teknolojik ve ağır makine ile yoğun zararlı kimyasal kullanımına dayalı bu sistem toplumun tamamında, hayvanlar ve çevre üzerinde tahribata ve kayıplara sebep olmaktadır. Tarıma yüksek miktarda sermaye yatırımları ise bu durumdan kazançlı çıkmaktadır. İnsanın doğaya, üretim faaliyetine, ürüne, diğer insanlara ve kendine yabancılaşmasıyla daha da güçlenen kapitalizm tarım üzerindeki tahakkümünü sadece kırsal alandaki tarımla uğraşanlara değil kentlerdeki tüketicilere de yaymaktadır. Kısacası tarımda yaşanan sorun toplumun tamamını etkileyen bir yapıya bürünmektedir. Bu tür tarıma yabancılaşmanın kaynağında ise sermaye ilişkilerinin mantığı yatmaktadır (Özden, 2017, s.760). Böyle bir durumla tarıma yabancılaşan toplum, tarımsal üretimin doğallığından kopmaktadır. Bu durumda endüstriyel ve sağlıksız gıda ürünlerinin tüketimiyle toplumsal yapı sorunlu bir hâl almaktadır.

Sonuçta sermaye her alanda olduğu gibi köylülükte de bir dizi ilişkileri dönüştürür. De January’nin de söylediği gibi kapitalizm tarıma farklı şekillerde nüfuz edebilir, var olan sosyal ilişkiler ağını bir dizi yöntemlerle dönüştürebilir ve sonucunda farklı sınıflar ve toprak mülkiyet şekilleri meydana getirir. Sermayenin tarıma nüfuz etme şekilleri, bu zamana kadar uygulanan tarımsal politikalara bakılarak da saptanabilmektedir (Ulukan, 2009, s.49).

Görüldüğü üzere tarımsal dönüşüm ile ilgili birçok tartışma hem öncül olmuş hem de “karmaşıklık” daha da artırmıştır. Bu tartışmalardaki tespitler her ne kadar karmaşık görünse de farklı tarihlerde ve farklı coğrafyalarda geçerliliği devam edegelmektedir. Aynı zamanda, ekseriyetle Marksist tartışmaların temel dayanağı olan, köylülüğün kapitalizmin nüfuzu altına gireceği fikri bu tezlerde ağır basmaktadır. Tartışmaların temel dayanağı ve çeşitliliğinden hareketle Türkiye tarımsal yapısının dünya kapitalizmiyle eklemlenme sürecinin seyri önem arz etmektedir; Türkiye tarımının, ulusal sermayenin öncülüğünde yapılan uluslararası tarım anlaşmalarıyla hangi noktaya geldiği bir diğer bölümde konu edilmiştir.

1.3. TÜRKİYE TARIMINDA YAPISAL DÖNÜŞÜM

Türkiye tarımı üzerine yapılan tartışmalarda iki önemli görüş üzerine odaklanılmaktadır. Birinci görüş, pazar için üretimin yaygınlaştığı kapitalist gelişim sürecinde, ulusal ve uluslararası sermayenin, küçük köylü üretim tarzının var olan yapılarına çözücü ve farklılaştırıcı olarak etki ettiğini savunmaktadır. Bu durumdan hareketle, kapitalist üretim ilişkilerinin kırsala nüfuz etmeye başlamasıyla birlikte, köylüler arası farklılaşma zamanla artacak, büyük toprak sahiplerinin ekonomik nüfuzunun artması ve güçlenmesiyle küçük tarımsal üreticilerin tasfiyesi başlayacak veya küçük tarımsal üreticiler, nüfuzlu ve büyük toprak sahiplerinin tarım işletmelerinde çalışan ücretli tarım işçilerine dönüşeceklerdir. İkinci görüş, kapitalizmin tarıma nüfuz etmesi sonucu pazar için üretimin yaygın hale gelmesi ile birlikte farklı kategorilerdeki tarımsal üreticilerin ve özellikle küçük tarımsal üreticilerin, tarımda hâkim yapı haline gelen kapitalist üretim tarzına uyum sağlayarak varlıklarını sürdürebilecekleri yönündedir (Biber, 2011, s.201). 2010'lara gelindiğinde ve geriye dönük kronolojik bir analiz yapıldığında Türkiye tarımsal yapısına hâkim olan üreticilik tipinin ve tarımda tasfiye sürecinin aşamaları görülmektedir.

1.3.1. Türkiye Tarımsal Yapısının Evreleri

Cumhuriyetin kuruluşundan bu yana, Türkiye'nin tarımsal yapısındaki değişim ve dönüşümün izleri sürülmeye çalışıldığında, genellikle belirli ekonomik krizler ile ekonomik politika kararlarına bakılmalıdır. Bu ekonomik krizlerin ve ekonomik tarımsal politikaların oluşturduğu dönemler sınıflandırılırsa; liberal ekonomi 1920'lerde ve 1930'larda da devletçi ve sanayi öncelikli ekonomi

politikaları uygulanmıştır. İkinci Dünya Savaşı yıllarına gelindiğinde, piyasalara ve fiyatlara devlet müdahaleciliğinin doğrudan uygulandığı görülmüştür. 1950’li yıllar, tekrardan liberal ekonomik politikaların uygulamaya konduğu ve tarımsal yapıya öncelik tanınan bir dönem olmuştur. 1960’larda sanayiye öncelik verilmiş, ülke ekonomisini koruyucu önlemler alınmış ve tarımsal destekleme politikaları devamlılığını sürdürmüştür. 1970’ler den 1990’lara süre giden dönemde ise istikrar politikaları adı altında ihracat öncelikli düzenlemelerle yeniden aşırı liberal ve serbest piyasacı politikalara dönüş olmuştur (Köymen, 1999, s.1).

1950’li ve 1980’li yıllarda Türkiye, ulusal kalkınma programlarının doğrudan uygulayıcısı konumunda olmuştur. Tarım sektöründe kapitalistleşme, ticarileşme ve metalaşmanın önünü, devletin üretim ve bölüşüm ilişkilerinde doğrudan ve dolaylı olarak aktif rol alması açmıştır. Yani devlet tarım politikalarının düzenlenmesinde merkezi konumda olmuştur. Tarımda devlet eliyle metalaşma sürecinin yoğunlaştırılmasının altında, girdiler, krediler ve tarımsal yaygın sağlanmış olması yatmaktadır. Aynı zamanda tarımsal kurum ve kooperatiflerin, devlet çiftliklerinin, yarı resmi pazarlama ve dağıtım altyapısının oluşturulması da tarımda metalaşma sürecinin devlet eliyle oluşturulduğunu gösteren diğer etkenlerdir. Uluslararası boyutta tarımın dikey bütünleşmesinin yolunu açan bu politikalar aracılığıyla, devlet yarı resmi konumda olan üretim ve pazarlama kooperatifleri ile Ziraat Bankası gibi kuruluşları sıkı denetim altına almıştır. Uluslararası yardım kuruluşları ve tarım-sanayi şirketleri, kendi amaçları doğrultusunda şekillenmesini istedikleri Türkiye tarımsal yapısına, tarımsal ve endüstriyel gelişme amacıyla kalkıncı bir politika izlenmesi için, kaynak aktarımında bulunmuşlardır. Bunların doğrultusunda ekseriyetle Dünya Bankası, Türkiye tarımsal yapısının modernleşmesi, kapitalistleşmesi ve ihracat odaklı yapılandırılması için Türkiye’ye geniş çaplı mali yardımlar vermiştir. Bu yaşananlar bütünlük olarak düşünüldüğünde Türkiye, kapitalist dünya ekonomisiyle eklemlenme biçimi olan Yeşil Devrim için, gerekli olan yeni teknolojik yapı, geliştirilmiş fiziki, ekonomik ve toplumsal alt yapılarla, yeni tarım teknikleri oluşturulmuştur. Buradaki yeni ekonomik ve toplumsal alt yapılarla, yollar, köprüler, barajlar, yeni sulama sistemleri, okullar, hastaneler, elektrik altyapısının kurulması örnek olmaktadır (Aydın,2018, s.222-223).

Türkiye tarımı genel itibari ile kapitalist dönüşüm geçirmektedir. Fakat, bu dönüşüm tek tip bir sınıfsal yapı ortaya çıkarmak yerine sınıfsal tabakalar ortaya çıkarmaktadır. Yarı-proleter veya köy eksenli proleter ilişkiye bakıldığında, bu sınıfsal tabakalara en çarpıcı örnek olarak, Zonguldak havzasında kömür madenlerinde dönüşümlü şekilde çalışan daha sonra köyüne dönüp tarımsal üretime devam eden ve tekrar çalışmak için madenlere giden işçiler verilmektedir. Bu durum yarı-proleter ilişkiyi özellikle görünür kılan bir örnek olmuştur. Oysa Türkiye işçi sınıfı, köyden kente kitlesel göçün yoğun olarak yaşandığı 1950’li ve 1960’lı yıllarda, önemli düzeyde yarı-proleterlerden oluşmuştur. 1970’li yıllardan sonra kentsel proleterlerin kırla ilişkisi kopmaya başlamış, böylece ikinci ve üçüncü kuşak işçi aileleri ortaya çıkmış ve proleterleşme süreci olgun hâle gelmiştir. Bunun yanında kır-kent göçü halen devam eden, hatta 2000’li yıllarda hızını arttıran bir süreç olduğundan, yarı-proletarya, artık azınlıkta da olsa proletaryanın içinde var ola gelmiştir (Savran, 2014, s.53).

Türkiye’de İkinci Dünya Savaşı’na kadar, tarımın toplam işgücündeki payı %80’in üzerinde seyretmiştir. Böylece tarımsal kaynakların kent sektörüne kayması ivme kazanmamıştır. İş gücünün tarımdan sanayi ve hizmet sektörlerine kayma süreci, İkinci Dünya Savaşı’na kadar düşük düzeyde setretmiştir. Tarımın sanayi için sermaye birikimine en önemli katkısı, görelî fiyatların kent sektörü lehine dönüşmesi dolayısıyla, iki dünya savaşı arasındaki yıllar olmuştur. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra ise ürün destekleme programları ve tarıma yapılan sübvansiyonlarla tarımın kent sektörlerindeki sermaye birikimine katkısı sınırlı kalmıştır. Tarımın kapitalist pazara açılmaya başladığı 1950’li yıllardan sonra tarım kesiminin sanayi sektörünün ürünlerine talebi artmıştır. 1980’de iç pazara yönelik sanayileşmenin sona ermesine kadar, Türkiye’nin ihracat ve döviz gelirlerinin önemli bir kısmını tarım sağlamıştır. Daha sonraki dönemlerde ihracat gelirlerinde imalat sanayinin rolü artmıştır, tarımın payı ise hızla azalmaya başlamıştır. Hem bu etkenler hem de tarımın, iş gücü ve milli gelir içindeki payının gittikçe azalmasıyla, tarım kesiminde sanayi ürünlerine olan talep azalmaya başlamıştır (Pamuk, 2009, s.74).

Türkiye’de tarımsal hane tiplerinin önemli bir kısmının küçük üretici hanelerden oluştuğu bir diğer önermedir. Türkiye’de Osmanlı’dan kalan küçük üretici tipi hanelerin, iki Dünya Savaşı arası yıllarında da Türkiye tarımında önemli

bir paya sahip olduğu görülmüştür. Tek partili yıllarda, küçük burjuvazi üretim tarzına verilen önem devletçilik politikasıyla anlam kazanmıştır. Özellikle 1940'lı yıllarda çıkarılan Varlık Vergisi, Milli Korunma Kanunu, Toprak Mahsülleri Vergisi ve Çiftçiyi Topraklandırma Kanunlarıyla hâli hazırda bulunan küçük üreticiler, politik baskılarında etkisiyle korunmaya çalışılmışlardır (Pamuk,2009; Boratav, 2006). 1950 ve 1960'larda, yine kırsal alanın ekonomik talepleri siyasete nüfuz etmiş ve tarımsal sübvansiyonlar ve desteklemelerin kapsamı arttırılmıştır. Bu durum aynı yıllarda küçük üretici hanelerin, ekonomik kırılganlıklar yaşasalar bile sürüp gitmelerini sağlamıştır. 1980'li yıllar ve sonraki yıllar, uygulamaya konulan ihracata dayalı büyüme modeliyle tarımsal desteklemeler ve bu desteklemeleri yürüten kurumların tasfiye edildiği dönemler olarak yerini almıştır. Aynı zamanda tarımda artan nüfus, tarımsal alanda yaşamaya yetmeyecek kadar arazi parçalanmasına neden olması ve bu nüfusun, sanayi ve hizmetler sektöründe sermaye birikimi için gerekli görülmesiyle tarımsal alanlardan kentsel alanlara göçü yoğunlaştırıcı etki yaratan tarımsal politikalar oluşturulmuştur. 2009 yılına geldiğinde 3 milyon tarımsal üretici hanelerin ve bu hanelerin mensubu olan ücretsiz aile işçilerinin de varlığı, ülke nüfusunun önemli bir kısmının tarımsal alanla bağlantısı olduğunu göstermektedir (Pamuk, 2009).

Bir diğer açıdan bakıldığında, Türkiye'de yaygın olarak tamamen proleterleşme yerine, savaş sonrası dönemde yarı-proleterleşme gerçekleşmiştir. Yani, kırdan tamamıyla kopmuş olan ve hayatını sürdürmek için ücret geliri elde eden işçi kategorisi Türkiye'de tarihsel olarak çok yaygın olmamıştır. İster kalkınmacı ister küreselleşme döneminde olsun tarımda ve kırdaki yaşanan yapısal dönüşümlerle Türkiye'ye özgü biçimler, kırsal alanlarla maddi bağlarını devam ettiren yarı-proleter hane tiplerinin meydana gelmesine etki etmiştir. Şehirlerdeki mal ve toprak piyasasında ki yapı ve kayıt dışı ekonomik ilişkilerin yoğunluğu ve yaygın oluşu da bu tip hane biçimlerinin artmasında önemli bir etken olmuştur. Tamamıyla bir proleterleşmeden bahsedebilmek için, kendini yeniden üretebilmenin tek aracı olan ücret gelirinin varlığı gerekmektedir. Fakat, Türkiye'de kırdan kopan haneler, ücret gelirinin kendine yetmemesi dolayısıyla tarımsal bağlarını korumuşlardır (Keyder ve Yenal, 2014, s.139).

Proleterleşmenin Türkiye'de üç türünün olduğunu ortaya koyan Keyder ve Yenal'ın (2014) çalışmasında detaylı bir inceleme yapılmıştır.

“Kayıt dışı yollarla kısmi proleterleşme”: Türkiye’de 1945 yılına kadar kırsalda hâkim olan küçük üreticilik, 1945-1960 yılları arasında, devletin tarıma sağladığı destek ve toprak mülkiyeti yasalarıyla, aynı şekilde devamlılığını korumuştur. 1980’lerin sonuna kadar devam eden, kademeli kentleşmeyle nitelenen bu tip proleterleşme ise, köyle kurulan ilişkilerin uzun bir dönem devam ettiği görünümünü netleştirmektedir. Kırsal üretimde arta kalan paranın şehre aktarılmasının olanaklı olduğu durumlarda bu tür proleterleşme mümkün hâle gelmiştir. Göçmenlerin çoğu, kentin bir bölgesinde toprak işgal edebilmişlerdir ve böylece barınma sorunlarını çözenin yanında gayrimenkul geliri de elde etmişlerdir. Göçmen nüfus, ekonomik sıkıntıya düştükleri zamanda bile kira ödememek gibi bir avantaja sahip olmuşlardır. Bunun yanında köylerine geri dönmek veya çocuklarını geri göndermek birer seçenek olarak önlerinde durmuştur. Bu göçmen işçiler, şehirde oluşan kayıt dışı alanlarda çalışmışlardır. Bu modelin en belirgin özelliği ücret gelirinin, hanenin yeniden üretimini ve yaşam gereksinimlerinin bir kısmını karşılamasıdır (Keyder ve Yenal, 2014, s.143).

“Geçici süreli proleterleşme”: Bu modelde, kırdan tam kopuş yerine kısa veya orta uzunlukta geçici süreli ücretli emek oluşumu gerçekleşmektedir. Bu model küreselleşme döneminde özellikle tamamıyla ticarileşmiş kıyı kesimlerinde gözlemlenmiştir. Başka bir deyişle, köylünün asıl ikametgâhı kırsaldadır, ancak ücretli istihdam edilmek için sık sık mevsimlik ya da uzun süreli yer değiştirilmektedir. Türkiye tarımının uluslararası bir yapı almaya başlamasıyla ve tarım politikalarının nitelik değiştirmesiyle kırsal bölgelerdeki fiyat, pazarlama ve üretim yapıları karmaşıklaşmış ve dünya piyasalarının tepkilerine açık hâle gelmiştir. Dahası geleneksel köy ekonomisinin en istikrarlı ve güçlü yapıda olmasını sağlayan toprak, kıyıda ki turistik bölgeler başta olmak üzere, metalaşma sürecinin içine girmiş ve farklı kullanımlara açılmıştır. Sonuç itibariyle, kırsal hanelerin tarım dışından sağlayacakları gelirler, onlar için yaşamsal önem taşımaya başlamış ve böylece “geçici süreli proleterleşme” şeklindeki ücretli emek oluşumu ortaya çıkmıştır (Keyder ve Yenal, 2014, s.144).

“Zorla mülksüzleştirmeye dayalı kısmi proleterleştirme”: Türkiye’de bu tip proleterleştirme, özellikle 1980’lerden sonra köylerinden edilen Kürtlerle ortaya çıkmıştır. Köylerinden doğrudan devlet tarafından çıkarılan ya da güvenlikleri olmadığı için köylerini terk eden bu köylülerin büyük çoğunluğunun geri

dönebilecekleri toprakları kalmamıştır. Bu Kürt göçmenler, geldikleri şehirlerin merkezlerinden uzaklarda ve bakımsız mahallelerde, küresel akışların etkisiyle değişen kent ekonomilerine ayak uydurmaya çalışarak para ekonomisine bağımlı bir şekilde yaşamak zorunda kalmışlardır. Bu göçmenlerin yeniden üretiminin tamamı nakit gelirine bağlı olmuştur. Fakat, Doğu ve Güneydoğu şehirleri başta olmak üzere şehirlerde iş imkanları yeteri düzeyde seyretmemiştir. Bu insanlar, şehirde hayatta kalabilmek için sosyal yardım gibi yetersiz kamu transferlerine ve çoğunlukla da başka bölgelerdeki tarımsal faaliyetlerde geçici ücretli istihdama bel bağlamışlardır. Bu nüfus kırdan tamamen kopmuş olmalarına karşılık kendilerini sömürecek kapitalist bulmakta zorlandıklarından kısmen proleterleşmişlerdir (Keyder ve Yenal, 2014, s. 144-145).

1.3.1.1. 1980 Öncesi Yıllarda Türkiye Tarımının Genel Görünümü

1940'ların sonuna kadar yaygın olarak var olan tarımsal geçimlik üretim giderek daralmış, 1970'li yılların sonuna doğru buğday, süt, gibi asıl birkaç gıda ürünü dışında tarımsal geçimlik üretim yok denecek seviyeye gelmiştir. Bu şekilde tarım, genel olarak piyasa koşullarıyla baş başa kalmış ve ekonominin diğer kesimleriyle bütünleşmiştir. Tarım sektörünün piyasa ekonomisi ile bütünleşik konuma gelmesinin altında yatan en önemli faktörler arasında gıda sanayisinin ve nihai ürünlerinde tarımsal ürün girdisi bulunan diğer sanayilerin kurulmuş olmasıdır (Kazgan, 1999, s.32).

1950'lerde tarımsal ürün fiyatlarının yükseltilmesi ve altyapının köylere götürülmeye başlaması sonucu kırsal alan, hem ulusal hem de uluslararası pazarlara daha da bütünleşmiş ve büyüyen bir pazar haline gelmiştir. Küçük üretici bu sürece ayak uydurmuştur. Yol ve elektrik gibi genel hizmetlerin dışında kalan üretim girdisinden, sulamaya, krediden pazarlamaya kadar birçok hizmet köye gitmiştir. Gerek zirai denetim gerekse gübre fabrikalarının tahsisinin tüccarlara verilmesi bu hizmetlerin tefeci-tüccar kesimine ve büyük toprak sahibine yaradığı görülmüştür. Ziraat bankası ise bu kesimi finanse etmiştir. Küçük köylü için girdi fiyatları arttığından ürünlerini hemen satmak durumunda kalmışlardır. Ürün pahalandığında satabilme fırsatı olan büyük üreticiler Tarım Satış Kooperatiflerini kendi amacı doğrultusunda kullanmışlardır. Köye gelen hizmet bu şekilde büyük üreticilerin görece rantlarını yükseltmiştir. Büyük üreticilerin acentası niteliğinde olan ve devlet

denetlemesiyle yolu açılan kooperatifler, küçük üreticiler için üye olunan gereksiz bir kurum olmanın dışında bir anlam taşımamıştır (Akad, 1987, s.144,157).

Türkiye’de 1980’lere kadar küçük köylü işletmelerin varlığı olsa da toprak temerküzü, teknolojik gelişim gibi etkenlerle köylü hanelerin tarımsal alanda geçimini sağlayamaması sonucu tarımdan tasfiye olduğu göz ardı edilmemelidir. 1930’larda bir köylü hanenin asgari geçimi için elinde olması gereken toprağın sınırı 100 dönüm olarak hesaplanmıştır. 1930’larda köylülerin %80’i 100 dönümden az toprağı işlemektedir. %60’ının işlediğı toprak ise 50 dönümden az olmuştur. Daha sonraki yıllarda yapılan hesaplamalarda bu verilere yakın sonuçlar ortaya çıkmıştır. Aslına bakılırsa kendi kendine yeten “küçük topraklı” olarak nitelendirilen köylülüğün büyük çoğunluğunun karakteristik özelliğı geçimlikten az toprağı işleyen kendi kendine yetemeyen, büyük toprak sahiplerinin topraklarında yarıcı-ortakçı olan veya yevmiyeli çalışan köylü olmuştur (Köymen, 2009, s.29).

1.3.1.1.1. 1923-1949 Dönemi

Türkiye Cumhuriyeti, 1923 yılında ortaçağ şartları altında bulunan bir tarım imparatorluğu üzerine kurulmuştur. Yeni cumhuriyetin kurucu kadrolarının temel sorunları, yeni cumhuriyetin sadece siyasal hukuksal üstyapılarını yeniden oluşturmak, sanayi ağırlıklı dönüşüm programlarını tamamlayarak ekonomik altyapı sorunsalıyla baş etmek olmamıştır. Uzun savaş dönemleri nedeniyle insani ve fiziki altyapısı tamamen sarsılmış bir tarım kesiminin yeniden düzenlenmesi kurucu kadroların tarım politikası olmuştur. Kendilerine geniş çaplı toplumsal destek oluşturabilmek için kurucu kadrolar, ticaret kesimi ve büyük toprak sahipleri ile kurmuş oldukları ilişkilerle kalmayıp toplumun en geniş kesimini oluşturan köylüleri de yanlarına almanın kaygısıyla hareket etmişlerdir. Tam da bu nedenlerle, 1920’lerde eski rejimin siyasal, ideolojik ve hukuksal yapısı lağvedilirken, bütçe gelirlerinin dörtte birinden fazlasını oluşturan aşar vergisinin de kaldırılması göze alınmıştır (Oyan, 2004, s.46).

Toprak mülkiyeti üzerinden bakıldığında 1920’lerde Anadolu tarımında geleneksel olarak tabir edilebilecek yapısal sorunlar bulunmaktadır. Toprakların çoğunluğu miri maldır. Güneydoğu yöresinde feodal benzeri aşiret yapısı dolayısıyla ortaya çıkmış büyük toprak ağalığı ve onlara bağlı olan köylüler tarımsal üretimin temel kaynağıdır. Ege yöresinde ise, ticari tarımla uğraşan büyük

çiftliklerin varlığı bilinmektedir. Ayan gibi eski tımar sahipliği düzeninin yarattığı toprak sahipliği de bu dönemde bulunmaktadır. Küçük toprak sahibi köylüler ise, kendilerine yetebilecek düzeyde geçimlik üretim ile daha yoğun meşgul olmuşlardır (Çavdar, 2003, s.181).

Büyük toprak sahipleri İzmir İktisat Kongresi'ne ağırlıklarını koyarak istedikleri kararların alınmasında etkili olmuşlardır. 1924 Anayasasınca toprak mülkiyeti güvence altına alınmıştır ve Medeni Yasa ile bu mülkiyet ilişkisi pekiştirilmiştir. Bu durumun büyük toprak sahiplerinin işine yaradığı önemli bir gerçekliktir. Eski tımar vb. toprakları kullananların, bu durumu kanıtlayan belgeleri sunmaları doğrultusunda, işledikleri toprakları mülkiyetlerine geçirebileceklerine ilişkin yasanın çıkışından sonra birçok nüfuzlu esnaf ve büyük toprak sahibi, ellerinde bulunan eski Osmanlı belgelerini mahkemelere sunarak ilgili toprakları sahiplenmişlerdir. Eski miri toprakların ise, topraksız köylülere dağıtımını pek düzgün işlememiştir. Sadece doğuda Kürt isyanları sebebiyle aşiret reislerine ait arazilerin dağıtımında az bir yol alınsa da aşiret reislerinin sürgünden dönmesiyle beraber dağıtılan toprakları köylünün elinden almasıyla, bu tip dağıtım tam olarak işlevini yerine getirememiştir (Çavdar, 2003, s.182).

1920'lerdeki toprak politikası halihazırdaki toprak ve işletme dağılımlarını dönüştürmeye yönelik bir politika olmamıştır. Tersine, önceden beridir tasarruf edilen veya el konulmuş olan arazilere özel mülkiyet hakkı ve bu doğrultuda bu mülkiyet ilişkisinin korunması garantisi verilmiştir. Böylece, büyük toprak sahiplerinin durumu güçlendirilmiştir. Küçük toprak sahibi köylülerin zilyetliğinde olan topraklar, özel mülk alanı olarak tescillenmiş ve bu toprakların alım-satıma konu edilmesinin önü açılmıştır. Bu şekilde, yoksul köylüler, "dar zamanlarında" topraklarını satarak elden çıkartabilecek duruma gelmiştir. Böylece özel mülkiyet hakları pekiştirilmiştir ve toprakta kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi oluşturulmuştur (Silier, 1981, s.18).

1930'lu yıllar iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine bozulduğu yıllar olmuştur. Bu yıllarda dış ticaret hadlerinin ve ücret paylarının tarım aleyhine geriletilmesi ile sanayi birikimi için toplumsal artık oluşturulmuştur. Tarım aleyhine işleyen toplumsal artık birikimi, sanayi lehine %12 büyüme hızına etki etmiştir. Bu istatistiki veri 1930'ların ilk yarısı için geçerli olmuştur. Bu dönemde büyük toprak sahibi, rantiyeye, sermaye gruplarına geçen toplumsal artığın, sanayiye intikal

etmeyen bölümlerinde görece daralma olmuştur. Genel itibari ile tarımsal kesim için olumsuz bir tablo çıksa da tefecilere ve büyük toprak sahiplerine olan borçlarını ödeyemeyen küçük üreticilerin diğer toplumsal sınıflara göre daha fazla olumsuz etkilendiği görülmüştür. Küçük üreticiler, tarımsal ürün fiyatlarının görece azalması sonucunda topraklarını ve çiftlik hayvanlarını satarak ortakçı, kiracı durumuna düşmüşlerdir (Boratav, 1987; Pamuk, 1987).

1930'lu yıllarda tarım ürünleri fiyatlarının düşüklüğü ve iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine seyretmesine rağmen tarımsal üretim artış göstermiştir. Bu artışın temel itici gücü ise artan nüfus olmuştur. Bununla birlikte 1930'lu yılların sonlarına doğru iç ticaret hadleri, sınırlı olsa tarım lehine gelişme göstermiştir. Bu nüfus artışı ve tarım lehine düzelmeler aynı zamanda kentlerdeki sanayi hamlesi için zemin hazırlamıştır. Hem kentlerde ihtiyaç duyulan nüfus hem de tarımsal artık artmıştır. Bu tür tarımsal ürün artışları ve iç ticaret hadlerinin tarım lehine seyretmesi, tarımda üretime katılan işgücündeki ve çekim hayvanlarının artışını devlet politikalarına bağlanması zor gözükmekte de olsa aşarın kaldırılması, tarımsal teknolojinin geliştirilmesi, demiryolları yapımı gibi politikaların uygulanmasına da bağlanmaktadır (Pamuk, 1987).

1920'ler ve 1930'lar Türkiye tarımsal yapısında, geçimleri yetmeyecek kadar küçük toprakları işleyen ve küçük üretici olarak anılan köylüler en kalabalık kesimi oluşturmaktadır. Bu kesim hayatını devam ettirebilmek için, başkalarına ait topraklarda ortakçılık, kiracılık ya da işçilik yapmışlardır veya kırsal alanın dışında geçici ücretli işlerde çalışmışlardır. Küçük üreticiler, işgüçlerini satmalarının yanında sürekli borçlu olarak yaşamışlardır. Özellikle küçük tahıl üreticilerinin, ortakçılık yaptığı büyük toprak sahiplerine borçlandığı görülmektedir. Kendisinin ve ailesinin hayatını devam ettirmesine yetecek kadar tarım arazisinde üretim yapanlar ise kırsal nüfus içinde küçük bir paya sahiplerdir. Büyük toprak sahiplerinin çok önemli bir bölümü köy dışında yaşamıştır ve topraklardan büyük bir kısmını işlemişlerdir. Birçok bakımdan feodal ilişki ağları özelliği taşıyan Doğu Anadolu'da ki büyük toprak sahipleri hariç, diğer büyük toprak sahipleri asıl faaliyetlerinin dışında ticaret, faizle borç para verme, siyaset vb. işlerde uğraş vermişlerdir (Silier, 1981, s. 99-100).

Bu şekilde ki bir tarımsal yapıda küçük üretici ile büyük toprak sahibi arasındaki ilişkinin incelemesi, küçük üretici köylülerin yarattığı tarımsal değer

ne kadarına ve hangi yollar kullanılarak el konulduğu açığa kavuşturulmaktadır. Aynı zamanda el konulan ekonomik değerin nerelerde kullanıldığının da izleri ortaya çıkmaktadır. Yüksek rant, faizle borç para verilmesi ve köylü ile yapılan ticari ilişkilerle, küçük üretici köylülerin gelirine dolaylı olarak el konulmuştur. Bu yollarla gelir artışı sağlayan büyük toprak sahipleri, şehir ve kasabalarda oturmuşlar ve ticaret ve faizle borç para verme işleri ile uğraşmışlardır. Böylelikle büyük toprak sahiplerinin ellerinde yüksek parasal birikim gerçekleşirken küçük köylülerin borçlarının devamlı kabarması ve devamında ellerindeki toprakları ve basit üretim araçlarını yitirmeleri, büyük toprak sahibi faizcilerin topraklarını genişletmelerine veya önceleri sadece faizcilik yapanların çoğu kez büyük toprak sahibi olmalarına yol açmıştır (Silier, 1981, s. 100).

Savaş yıllarının etkisiyle de getirilen Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu birçok tarımsal ürüne uygulanan ve aynı olarak alınan ürün bedeli, küçük ve orta ölçekli üreticilere yeni ekonomik yükümlülükler getirmiştir. 1944 yılında çıkarılan bu vergi, Osmanlıdan kalma ve özellikle küçük üreticilere ağır yük olan aşar vergisinin geri getirilmesi anlamı taşımaktadır. Bu uygulamalar 1945 yılında kaldırılmış olsa da yeni kurulacak Demokratik Parti (DP)'nin temel karşı propagandası hâline gelmiştir. Kötü gidişata dur demek ve küçük üreticiyi yeniden yanına çekmek için Cumhuriyet Halk Partisi, 1945'te Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu (ÇTK) çıkarmıştır. Yeni bir partide toplanma hazırlığı yapan büyük toprak sahiplerine karşı bir gözdağı niteliğinde olan ÇTK ile 50 dönüm üzeri özel mülk topraklarının topraksız köylülere dağıtılmasının önü açılmıştır. Fakat, uygulamada çok az miktarda toprak dağıtımını olmuştur (Pamuk, 1987, s.139,140).

1.3.1.1.2. 1950'den 1980'li Yıllara Uzanan Tarımsal Yapı

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nin güçlenmesi karşın, Amerika Birleşik Devletleri, komünizmin genişlemesini engellemek için, Avrupa devletlerinin, savaştan sonra düştüğü ekonomik dar boğazı aşması ve bu devletlerin yeniden yapılandırılması için Marshall Planını uygulanmaya koymuştur. Türkiye'de savaşa girmediği halde, hem savaşın ekonomik etkilerini yaşamamasından hem de Sovyetler Birliğine komşu ülke konumunda olmasından dolayı Marshall Planını doğrultusunda verilen yardımlardan pay almıştır (Yıldırımaz, 2010, s.407).

Çok partili düzene geçişle birlikte ülke nüfusunun dörtte üçünü oluşturan kırsal kesim, siyasi güç olmasa da siyasi nüfuz olarak siyasete etki etmiştir. DP'nin siyaset sahnesine girmesiyle kırsal alana sunulan vaatler çeşitlenmiştir. Kırsal alana sunulan yeni vaatlerle 1950'de yönetime gelen DP, devletin tarımsal destekleme programlarının kapsamını genişletmiştir. Karayolları ağının genişletilmesi, yasal değişiklikler, görece daha iyi işleyen bir hukuk düzeni ile İkinci Dünya Savaşı sonrasında tarım giderek pazara açık hâle gelmiştir. Kırsal alanın siyasi tercihlerinde, tarımsal alana sunulan imkanlar etki ettiğinden siyasetçiler bütçe kaynaklarını tarımsal üreticiler için kullanmaya mecbur kalmışlardır. Böylece 1950'lerden bu yana devletin destekleme alım programları ve tarımsal girdilerde sübvansiyon yoluyla fiyatların tarım lehine çevrilmesi, kırsal nüfusun ulusal pazara katılımına hız kazandırmıştır. 1960'larda, yerel pazara yönelik sanayileşme en üst seviyelere ulaştığında, kırsal alanlar, tarım araç-gereç ve makineleri kadar, tekstil, gıda sanayii ve dayanıklı tüketim mallarının eritilebileceği önemli bir pazar hâline gelmiştir. Bu politikalarla küçük ve orta ölçekli aile işletmeleri de güçlenmiştir. Yıl boyunca işçi çalıştıran işletmeler, ülke düzeyinde istisnai bir tabaka olarak kalmıştır. Sadece Güneydoğu gibi aşiret ilişkilerinin ağır bastığı, arazisinde var olan kiracıları atarak bu araziye kendi adına tescil ettiren aşiret reislerinin olduğu yerlerde büyük işletmelerin sayıları artmıştır (Pamuk, 2009, s.71-72).

Türkiye'de 1960'lardan sonra ortaya konan tarımsal destekleme politikalarına rağmen Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde sanayi politikalarının yüksekliğinden, doğrudan ve dolaylı olarak, iç ticaret haddinin tarım aleyhine %30 oranında bozulduğu görülmüştür. Bu durum büyük çiftçilere yararlı olurken, diğer kırsal haneler gelir kaybına uğramış ve tarım dışına gelir aktaran konuma gelmiştir. 1980'lerden bugüne Türkiye'de yine tarım aleyhine ekonomik devingenlikler gerçekleşmiştir. Her türlü tarımsal desteğin kaldırıldığı şartlarda Türkiye, üreticilerin ve ihracatçıların çok geniş sübvansiyonlarla desteklenen öncü kapitalist ülkelerin açık pazarı durumuna gelmiştir. Tarımsal girdilerin fiyatlarının artması ve ucuz tarım ürünlerinin ithal edilmesiyle küçük ve orta ölçekli toprağı olan köylüler, piyasa koşullarıyla rekabet edememiş ve borçlu, yoksul duruma gelmişlerdir (Köymen, 2009, s.31).

1970'li yılların başından bu yana Türkiye'de, devletin ekonomiye müdahalesinin temel niteliği olarak, sosyal devlet, refah devleti gibi kavramlarla

nitelendirilen devlet yapısında ve kamu yönetimi sürecinde önemli değişimler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişim, ulusal ekonomilerin küresel serbest pazara eklenmesinin sağlanması biçiminde meydana gelmiştir. Yeni sağ politikalarla ortaya konulan ve savunulan serbest pazar şartlarına eklenme süreci, devletin küçülmesi talebiyle hep gündemde tutulmuştur. Küreselleşen dünyada, yeni sağ uygulamaya konulmasında Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası gibi uluslararası mali kuruluşlar etkin rol almıştır (Kendir, 2002, s.262).

1973 Dünya Bunalımı, petrol krizi, tahıl krizi ve sabit kurlara dayanan dünya para sisteminin çöküşünü kapsamaktadır. Bu bunalımın etkisi 1977'ye kadar ertelendikten sonra, Türkiye yeniden ağır dış borçların etkisiyle IMF ile masaya oturmak durumunda kalmıştır. Artık borçlu ve az gelişmiş ülkeler için yeni düzende "kalkınma" kavramından vazgeçilmiş, öncelik olarak enflasyonu önleme ve ekonominin "istikrarı"nı sağlamaya yönelik düzenlemeler verilmesine başlanmıştır. Bunun için ise ücretlerin aşağıya çekilmesi, ihracata yönelik öncelikleri ve teşvikleri artırıcı gibi politikalar gündeme gelmiştir. Yeniden serbest ticaretçi dış ticaret politikalarının eşliğinde, her ülkenin görece daha avantajlı olduğu ihraç ürünlerine ağırlık vererek dış borçlarını ödeyebileceği vurgulanmıştır. Devletin hem sosyal harcamaları hem de tarımsal destek politikalarını daraltması gerektiği aktarılmıştır. Bu yeni ekonomik yönelim, 24 Ocak 1980 Kararlarıyla açıklanmış, bu tedbirlerin uygulamaya konulması 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra başlamıştır (Köymen, 2008, s.150).

1.3.1.2. 1980'li Yıllar: Neo-Liberal Politikalar Dönemi

1980'lerin tarımsal yapısına genel olarak bakıldığında, küreselleşme ile pazara yönelik üreticilik artmıştır. Buna rağmen kırdaki ve tarımda farklı ve karmaşık gelişmelerin varlığı süre gelmiştir. Çevre ülkelerin bazılarında pazar için küçük üreticiliğin yanında geçimlik üretime odaklanan köylü tarımı da yaygınlığını korumuştur. Bu dönemde piyasa ilişkilerinin tarıma daha çok nüfuz ettiği bir gerçekliktir; kırdaki yaşayan hanelerin geçimi için tarım dışı istihdamın ve gelirin önemi artmıştır. Su, toprak, emek ve hatta genetik özellikler gibi çeşitli doğal kaynak alınıp-satılabilen meta haline gelmiştir. Bu bilgilerden hareketle köy ekonomisinin ve kırsal alanın çok önemli yapısal dönüşümler geçirdiği görülmektedir (Keyder ve Yenal, 2014, s.19).

24 Ocak 1980 kararlarının uygulamaya konulmasıyla beraber iktidara gelen hükümetlerin tarıma karşı yaklaşımlarında değişiklikler ortaya çıkmaya başlamıştır. Önceki dönemlere nazaran bu yaklaşımlardaki fark, 1984 yılından itibaren hız kazanmış, dönemin sonlarına yaklaşırken daha da belirginleşmiştir. Türkiye’ye kredi veren uluslararası kuruluşların koşulları da hükümetlerin kararlarının daha da keskinleşmesine neden olmuştur. 1970’li yılların sonlarından başlayarak tarım ürünleri aleyhine oluşan dış ticaret oranları da yukarıdakilere eklendiğinde, tarım sektörü ve üreticilerin daha önceki yıllara oranla, aleyhlerinde farklı bir ortam geliştirildiği görülmüştür (Kazgan, 1999, s.33).

1980 sonrasında neo-liberal ekonomi politikalarıyla sermayeye sınırsız özgürlükler tanınmış ve sermaye için yeniden kurallar oluşturulmuştur. Devlet üretme çiftlikleri 30-49 yıllığına büyük sermayeye kiralanmaya başlanmıştır. Sermaye, bu oluşumların yavaş işlediğini ve köylülerin “kentlileştirilerek” küçük köylü yerine 40-50 bin büyük tarım işletmesinin tarımsal ürün arzını gerçekleştirmesini savuna gelmişlerdir. Aynı zamanda küçük köylünün toprağı verimsiz kullandığını savunmuşlardır. Hem büyük ölçekli tarımsal yatırım hem de tarım arazilerine turistik tesisler kurmak için, köylülüğün tasfiye edilmesi gerektiği -bir dizi kalıplar uydurarak- telkinlerinde bulunmuşlardır. 2000’lerde bazı sermaye grupları, Türkiye bankacılık sektörünün bugüne kadar tarım ve hayvancılık alanında özel sektöre verilen en büyük kredisini almıştır. Sermaye bu yıllarda, tarımsal ürünlerin talebinin artacağından dolayı tarımsal alana yatırımı yoğunlaştırmıştır. Ayrıca miras hukukunun toprağı parçalamasına karşı olan sermaye, toprak toplulaştırmasının önünü açan temel yasaların meclislerden geçmesi için çaba sarf etmişlerdir. Tüm bunları yerine getirirken, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde sermaye, ekonomik rekabet ilişkileriyle merkezileşmemektedir. Aksine siyasal ilişkileri kullanarak hiçbir ön ödeme bile yapmadan 20 bin dönümlük devlet çiftliklerini sahiplenmişlerdir. Sürekli devlet teşvikleri ve sübvansiyonlarla gelişen sermaye karşısında 50-100 dönümlük toprağı bile olmayan küçük üretici, devlet eliyle tasfiye edilmektedir (Köymen, 2009, s.31-35).

1980’lerin ikinci yarısından itibaren tamamen belirgin hale gelen yaklaşımın farkı şu şekilde özetlenebilir: Tarım üretiminde piyasa şartlarına dahil olunmasının önünü açacak politika değişiklikleri oluşturularak, tarım sektörünün

lehine yönelik “koruyucu ve düzenleyici” devlet anlayışı değiştirilmiştir. Dış ticaret korumacılığında çok fazla azalmaya gidilmiş, kimyasal gübreye uygulanan az bir destekleme dışında tarımsal girdi sübvansiyonları kaldırılmıştır. Tarımsal ürüne verilen fiyat desteklerinin kapsamı daraltılarak tarım fiyat desteği son bulma aşamasına gelmiştir. Bir diğer hükümet bakışı farklılığı olarak, kamusal tarım kuruluşlarının aleyhine düzenlemelerin uygulaması görülmektedir. Tarım piyasalarını düzenleyici rolü bulunan kamu kurumları, başta kredi avantajlarının yanında bir dizi avantajlarını kaybetmişler; öteki kamu kurumları gibi bu kurumların da özelleştirilmeleri tartışmaya açılmış, bir kaçının sahip olduğu tekelci gücü sonlandırılmıştır. Yeni girişimlerle, kamunun tohum üzerindeki etkinliği azaltılmış ve bu alan iç ve dış sermayenin denetimi altına girmiştir (Kazgan, 1999, s.33).

Tamamıyla dış duvarların yıkıldığı ekonomide imalat ve hizmetler sektörünün rekabetle güç elde edebilmeleri için tarımsal sektörü araç olarak kullanım eğilimleri görünür hale gelmiştir. Nihai ürün üreten sanayinin girdi olarak kullandığı tarımsal ürün fiyatları düşük tutulup maliyetteki artışları önlemek isteği, gıda maddesi fiyatlarının aşağı seviyelerde tutulması yoluyla ücret artırımlarını sınırlı tutmak bu eğilimin başlıca sebebidir. Hatta 1980’li yılların enflasyon nedenleri arasında bulunmayan tarım piyasalarını düzenleme işlevi olan kamu kurumlarının kredileri de enflasyon hızının düşürülmesinde araç haline konulmuştur. Şöyle ki; Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO)’ne Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) kredileri verilmemiş bu kuruluş tarımsal ürün alımlarında ki gereksinimlerini dış borçlanma yoluyla gerçekleştirme durumunda kalmıştır (Kazgan, 1999, s.33).

1980’den itibaren, Türkiye’de yeni sağ politikaların etkisiyle, ülkenin ekonomik geriliğinin temel nedeni olarak görülen tarım, kamu kaynakları üzerinde “ağır” yük olarak değerlendirilmiştir. Tarıma yönelik koruma ve destekleyici kamu politikaları değiştirilmiş, destekleme alımları, tarımsal girdi ve krediler ve tarıma yönelik diğer kamu hizmetleri yavaş yavaş daraltılmıştır. Bir başka deyişle, tarımda destekleme politikaları, girdi sübvansiyonları ve kredilendirme biçiminde üç ayaktan meydana gelen devletin rolü küçülmüştür. Devlet bir şekilde tarımdan çekilince tarımda üretim ve hizmet alanları, ulusal ve uluslararası sermaye için yeni kârlı yatırım alanı hâline gelmiştir. Kısacası, tarım yönetiminde devlet, söz

sahipliğini artık yitirmiş ya da bu söz sahipliğini sermaye lehine devralmış ve uluslararası kuruluşlar doğrultusunda ulusal ya da uluslararası tarım işletmelerinin sermaye birikiminin önünü açıcı bir niteliğe bürünmüştür (Kendir, 2002, s.263).

1.3.1.2.1. 1980-1999 Arası Dönem: Devletin Sermayenin Önünü Açma Çabaları

Devletin ürün, girdi ve kredi piyasalarında desteklemelerle birlikte tarım ürünleri ithalatı önündeki engelleri kaldırdığı şartlarda, sermayenin küçük meta üreticisi köylüler üzerindeki artan kontrolüyle beraber tarımın istihdam yapısında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Kente göçle beraber küçük meta üreticisi haneler elindeki en önemli kaynağı olan ücretsiz hane emeğini kaybetmiştir. Bu etkenler köylüyü, kendi toprağının işçisi hâline getiren sözleşmeli çiftçilik uygulamasının içine alırken küçük-büyük işletmelerde ücretli işçi olarak çalışmaya itmiştir. Kısacası Türkiye’de 1980’li yıllardan bugüne küçük ve orta ölçekli meta üreticisinin içinde bulunduğu krizle birlikte ücretsiz hane emeğinin ya da ücretli emeğin tarımdaki meta üretiminde vazgeçilmez bir unsur olduğu görülmüştür (Yıldırım, 2014, s.175).

1980 sonrası Dünya Bankası ile yapılan tarıma ilişkin kredi anlaşmaları, tarım yönetimi, destekleme politikası, tarımsal krediler, tarımsal pazarlama, tarımsal araştırma ve yayım ile tarımsal altyapı ve sulama konularını içermektedir. Dünya Bankası’nın verdiği kredilerin ve bu doğrultuda Türkiye bütçesinde ilgili projelere ayrılacak paranın ne yönde harcanacağı anlaşma koşullarıyla belirlenmiştir. Burada dikkati çeken bir konu ithalatın teşvik edilmiş olmasıdır. Anlaşmaların çoğunda dışarıdan mal ve hizmet alımları %100 kredilendirilmiştir. Aynı zamanda, çoğu mal ve hizmet alımı için uluslararası ihale şartı istenmiştir. Bazı anlaşmalarda belli koşullar doğrultusunda yerli imalatçılara ayrıcalık tanınacağı kabul edilmiştir. Projelerle ilgili raporların ve hesapların bağımsız denetçiler aracılığıyla denetlenmesi, bütün anlaşmalarda bulunan temel koşul olmuştur. Yani, projede yer alan kamu kurum ve kuruluşlarının ilgili raporları, bütçeleri veya çalışmaları çoğu kez yabancı danışmanlık şirketlerince denetlenmiştir (Kendir, 2002, s.224-225).

1980 sonrası dönemde yalnızca destek alımları değil, girdi ve kredi destekleri de tarımdan geri çekilmiştir. Destekleme alımları ve girdi destekleri

azaltılırken, tarımsal girdilerin üretim ve ithalatı devlet tekelinden çıkarılmıştır. 1984’de tohumluk ithalatı serbest bırakılmış, 1988’de de gübre ticareti serbestleştirilmiştir. 1984’de TEKEL’e yabancı sigara ithal etme yetkisi verilmiştir, 1986’da da tütünde uygulanan devlet tekeli kaldırılmıştır. 1984’de özel sektöre yaş çay alma ve işleme hakkı tanınmıştır. Tüm bu uygulamaların, dünya kapitalizmine eklemlenme sürecinde olan Türkiye’nin, Dünya Bankası ve IMF kredi ve destekleriyle gerçekleştirildiği görülmüştür (Önal, 2007, s.110-147).

1990’lar Türkiye’inde çiftçi ailelerden büyük çoğunluğu ya topraksız ya da geçimlerine yetmeyecek kadar az toprağa sahip oldukları görülmüştür. Örneğin, tarımsal alandaki hanelerin %67’si 50 dönümün altında ve bütün tarım arazilerinin % 22’sini işlemektedir. Hanelerin % 35’i, 20 dönüm altında ve tüm toprakların sadece % 5,6’lık bir bölümünü işlerken, 500 dönüm üzeri toprağa sahip olan % 0,9 bir azınlık da işlenen toprakların % 17’sine sahip olmuşlardır. Topraksız veya az topraklı çiftçiler ortakçı, yarıcı veya buna benzer şekillerde başkalarının topraklarında, yarı feodal ilişkilere dayalı emek ve ürün rantı olarak yarattığı artı ürünü toprak sahiplerine kaptırmışlardır (Geray, 1999, s.125).

Türkiye’de tarıma yönelik yeniden yapılandırma programı 5 Nisan 1994 kararıyla başlamıştır. Bu program değişen hükümetlerle değiştiğinden kalıcı olamamıştır. Bu tip tarım programları 9 Aralık 1999’daki ilk niyet mektubuyla yeniden ülke gündemine gelmiştir. Daha sonraları, yeni niyet mektuplarıyla doğrulaması ve ayrıntılaması yapılmıştır. Son programda IMF ve Dünya Bankası güdümleriyle, tarımda kapsamlı ve yapısal düzenlemeler önerilmiştir. Bu düzenlemeler genel hatlarıyla şu şekildedir; (“Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2012, s.113-114);

- Uygulamada bulunan destekleme modelinin ürün ve girdi fiyatlarının, tarım sektörünün kredi desteğinin, damızlık hayvan ve tohum yetiştiriciliğine yönelik bütün destekleme sistemlerinin bir ile üç yıl süresince tasfiye edilmesi talep edilmiştir.
- Böylelikle tarımsal desteklemenin uygulama aşamasında rol alan, TEKEL, Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü (ÇAY-KUR), Et Balık Kurumu (EBK), Şeker Fabrikaları A.Ş., TMO vb. gibi Kamu İktisadi Teşebbüsü (KİT) konumundaki alım-satım kuruluşları ile tarımsal girdi, üretim ve dağıtımında bulunan İGSAŞ, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü

(TİGEM), Türkiye Gübre Sanayi A.Ş. (TÜGSAŞ), Türkiye Zirai Dağıtım Kurumu (TZDK), Yem Fabrikaları gibi KİT'lere kredi desteğinin temel taşı olan Ziraat Bankası'nın işlemlerinin sınırlandırılmasının yanında özelleştirilmesi ya da özelleştirilemeyenlerin tasfiyesi bir diğer talep olmuştur.

- Tarımsal gübre tedarikçisi konumunda bulunan Tarım Kredi Kooperatifleri'nin fonksiyonlarının azaltılması ve yavaş yavaş tasfiye edilmesi istenmiştir. Aynı zamanda destekleme fonksiyonunda olan ve sayıları 17'ye ulaşan Tarım Satış Kooperatifleri Birlikleri (TSKB)'ne sağlanan her türlü mali destek ve kredi kolaylığının sınırlandırılması istenmiştir.
- Dünya ticaret borsalarıyla eşdeğerli oluşan dünya tarımsal ürün fiyatlarının dikkate alınıp, gelişmiş ülkelerde ihraç fiyatlarının ya da bu ülkelerin tarımsal borsa fiyatlarının üzerinde oluşan çiftçi kazançlarının gündeme alınmaması, bunun doğrultusunda ithalatta uygulanan tarımsal ürün koruma oranlarının aşağıya indirilmesi ve tarımsal iç pazarın dünyaya açılması bir diğer talep olmuştur.
- Bütün koruma ve destekleme programları uygulamadan kaldırılırken, tek destek programı olarak Doğrudan Gelir Desteği (DGD) sistemi oluşturulmuştur. Alan bazlı bir destekleme sistemi olan DGD ile üretimden yalıtılmış olarak verilen parasal yardım sistemi meydana getirilmiştir ("Bağımsız Sosyal Bilimciler", 2012, s.113-114).

1.3.1.2.2. 2000'den Günümüze Pürüzsüz Sermaye Yoğunlaşması

1980'lerin sonlarına kadar nüfusun çoğunluğu köylerde yaşamıştır. 1990'larda toplam işgücünün yarıya yakını ve 2000 yılına gelindiğinde de %35'i hâlâ tarımda istihdam edilmiştir. 1990'ların koalisyon hükümetleri tarımsal alana karşı yürüttükleri popülizmden, oy kaygısı nedeniyle, vazgeçememişlerdir. Dünya konjonktürünün de etkisiyle Türkiye'de 2000'li yıllara kadar, tarımda köktenci sayılabilecek dönüşümler yaşanmamıştır. Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)'nün tarım politikalarını biçimlendirme çabası yeni yeni düzene oturduğundan ve Avrupa Birliği (AB) ile ortak tarım politikasına 1999'da geçiş yapıldığından, hatta o tarihe kadar tarımsal ürünlerin gümrük duvarlarıyla korunması sağlandığından, tarımda 2000'lere kadar önemli dönüşümler piyasa ilişkileri doğrultusunda gerçekleşmiştir.

2000 öncesi koalisyon hükümetlerinin makro-ekonomik denge girişimleri kriz ortamı oluşturmasıyla Dünya Bankası ve IMF'nin baskıları tarım aleyhine artmaya başlamıştır (Keyder ve Yenal, 2014, s.194-201).

Dünya Bankası'nın 2000 yılında hazırladığı Tarım Reformu Uygulama Projesi (ARIP/TRUP) ile Türkiye tarımının köktenci bir "reformdan" geçmesinin önü açılmıştır. ARIP/TRUP'm amacı tarım sektöründe piyasa koşullarını geçerli kılmak olmuştur. Tarımda uygulanan taban fiyatının kaldırılıp TEKEL, ÇAY-KUR, EBK, Süt Endüstrisi Kurumu, gibi KİT'leri ve Çukobirlik, Tariş, Trakya Birlik gibi tarım satış kooperatiflerinin tasfiye edilmesi istenmiştir (Keyder ve Yenal, 2014, s.194-201). Tarımsal kooperatiflerin devamlılığının ve ürün destek alımlarının fındık gibi ürünlerde, sürüyor olması, tarımsal yapının piyasa ilişkilerinden doğan aksaklıklar karşısında korunması için yapılan uygulamalar olmamıştır. Aksine, bu tür destek uygulamaları, belli bölgelerdeki siyasal desteğin Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) hükümetinin aleyhine dönmemesi için uğraşılmış olmasındandır.²

2001 tarihinde uygulamaya konan ve 9 Aralık 1999'da IMF'ye verilen Niyet Mektubunun doğrudan uzantısı olan ARIP/TRUP, Türkiye tarımsal yapısının sermayenin birikim aracı hâline gelmesinin önünü açmıştır. TRUP bu kapsamda, çerçevesi daha önce Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Tarım Anlaşması'nda belirlenen, taban fiyat uygulaması ve girdi desteklerinin yerine üretimden bağımsız destek grubunda bulunan doğrudan gelir desteğinin yaygınlaştırılmasını içermektedir. Aynı zamanda, fındık ve tütün gibi kamu maliyesine yük olarak algılanan ve arz fazlası oluşturan ürünler yerine alternatif ürünlerin üretilmesi konusunda çiftçilere destek sağlanması hedeflenmiştir. Tarım Satış Kooperatifleri ve TSKB'nin birer anonim şirkete dönüştürülerek yeniden yapılandırılması ve mali kaynaklarının özleştirilmesi yani desteksiz bırakılması en önemli uygulama olmuştur. Son olarak, reform sisteminin takibini kolaylaştırmak için çiftçi kayıt sistemi oluşturularak uygulamaya konulmuştur (Değirmenci, 2017, s.772).

Tarımdaki dönüşüm sürecinin hızlı bir şekilde karşılık bulması için birçok faktör eş zamanlı değişim geçirmiştir. ARIP/TRUP'a paralel olarak yanında 2000'ler sonrasında imzalanan anlaşmalar doğrultusunda tarımsal dönüşüm hız

² Detaylı bilgi için bkz. Keyder ve Yenal, 2014, s.194-201; Oyan, 2009.

kazanmıştır. Bu yıllarda tarımda devlet eliyle sağlanan olanaklar ve düzenlemeler, ulusal sermayenin yerini kuvvetlendirirken ulusal sermayenin uluslararası sisteme eklenmesine hız kazandırmıştır. 2000-2010 yılları arasında çıkarılan ve tarım bakanlığı öncülüğünde oluşturulan yeni kurum ve kuruluşların yol açıcılığıyla düzenlemeye konulan DGD ve yeni birikim alanları olarak tarımsal sigortalar ve lisanslı depoculuk ile devlet, tarıma şirketler üzerinden destek sağlamak istemiştir. Küçük meta üreticilerini belli ürünlerin üretilmesi ve ülke çapında büyük çaplı üretimi oluşturabilmesi için planlı bir yapıya gidilmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda destekleme modelleri oluşturulmuştur (Değirmenci, 2018, s.110-125).

Siyasi iktidar fark etmeksizin 2000 yılından sonra uygulanan Dünya Bankası ve IMF'nin ortak programlarıyla tarımda beklenen sonuç ortaya çıkmıştır. Bu program dahilinde (Oyan, 2009, s.237);

- Tarımsal desteklerin radikal biçimde azaltılması,
- Tarımsal desteklemelerin niteliğinin değiştirilerek DGD uygulanmasına geçilmesi,
- DGD doğrultusunda çiftçi kayıt sisteminin tamamlanması,
- Destekleme kurum ve kuruluşlarının, tarımsal girdi veren KİT'lerin ve teknolojik destek birimlerinin özelleştirilmesi ya da tasfiyesi,
- Yeniden yapılandırılması kandırmacısıyla tarım satış kooperatif ve birliklerinin zayıflatılması ve giderek tasfiyesi,
- Arz fazlası olan ürünlerin alternatif ürün geliştirme projeleriyle üretiminin azaltılması,
- Tarımsal ürünlerin dış ticaretinde korumacılığın kaldırılması,
- Liberal yasama süreçleriyle piyasa egemenliğinin pekiştirilerek büyütülmesi amaçlanmıştır (Oyan, 2009, s.237).

DGD modeli, Türkiye'de uzun yıllar denenmiş ve gittikçe işlevsel hale gelmiş ve DGD modelinin politika araçlarının yerine geçmesi istenmiştir. Karmaşıklaşmış kurumlar bütünlüğünün yerine geçecek bu tek tip politika aracı, ilk başlarda her çeşit üretim düzeyinden ve ürün verimliliğini baz alan destekleme anlayışından koparılıp son derece basit bir model olması için uygulamaya konulmuştur. Türkiye tarımı bu şekilde dönüşürken aynı zamanda bir deneme laboratuvarı olarak da kullanılmıştır. Başka bir açıdan, DGD ile tarımsal

desteklemede, hızlı ve köklü değişimlerin ortaya çıkaracağı toplumsal tepkileri yatıştırmak için geçiş dönemi toplumsal politika düzenlemesi yapılmıştır. Böylelikle, piyasa egemenliği altında oluşan tarımsal girdi ve ürün fiyatlarına karşı oluşacak toplumsal tepkiler yumuşatılmak istenmiştir. Zamanla tarımsal ürün ithal edecek konuma gelecek Türkiye’de sektör tepkilerinin kitleleşmesinin önüne geçilmek istenmiş ve üretimden koparılan küçük çiftçilerin, göç ve işsizlik yüzünden şikâyetçi olması engellenmiştir. Nakit desteklerinin çekiciliğiyle çiftçi oyalandırılırken, DGD’nin zamanla göstermelik hale getirilip sonunda kaldırılacağı hissedilen bir gerçekliktir (“Bağımsız Sosyal Bilimciler”, 2011a, s.159).

Tarımsal ticarete zarar vermediği düşünölen DGD sistemi, DTÖ ve Uruguay Turu Tarım Anlaşması’nın da önermiş olduğu bir sistemdir. DTÖ savına göre girdi ve çıktı destekleri, üretim kararına etki ettiğinden ve üretimin miktarına da dolaylı olarak etki etmektedir. DGD sistemi ile, dünya genelinde mukayeseli üstünlüğün sekteye uğramayacağından ve üretim-miktar ilişkisinin bozulmayacağından, bölgede en avantajlı tarımsal ürünlerin üretilmesi olanağının doğacağı ileri sürölmüştür. Dünya Bankası tarafından Türkiye’de uygulamaya sokulan DGD ile Türkiye tarımının rekabet üstünlüğünün artacağı savunulmuştur. Fakat, DGD küçük üreticiye nitelendirildiği gibi ulaşmamış ve büyük toprak sahiplerinin daha fazla yararlandığı bir sistem hâline gelmiştir. Şöyle ki; DGD üretime devam edilmesi doğrutusunda doğrudan tarla sahibine verilmektedir. Bu doğrutuda, denetim yetersizliğinden de yararlanan büyük toprak sahipleri, kira sözleşmeleri ile tarlalarını hem kiralamış hem de DGD’den yararlanmışlardır (Günaydın, 2009a, s.183).

Yine Dünya Bankası Türkiye’de tarımsal kredi sisteminin uzun yıllar boyunca lokomotifi olan Ziraat Bankası ve Tarım Kredi Kooperatiflerinin özelleştirilmesi taleplerini her fırsatta savunmuşlardır. Bu kuruluşların sağladığı kredilerin, piyasa faiz oranları seviyesine yükseltilmesinin telkinlerinde bulunmuşlardır. Bu doğrutuda, 1990’lı yıllarda dile getirilen bu taleplerin uygulamaya konulduğu 2000’lerde tarımsal kredilerin tüm krediler içindeki payı önemli oranda azalmıştır. Ayrıca tarımsal krediler, özel bankalar aracılığıyla ve piyasa faizleri baz alınarak verilmeye başlanmıştır. Sonuçta da borcunu ödeyemeyen çiftçi sayısında ve takipteki kredilerin oranında önemli artışlar yaşanmıştır (Günaydın, 2009a).

2006 yılında kabul edilen Tarım Kanunu'yla tarım politikalarının ilkeleri ve öncelikleri ele alınmıştır. Bu kanunda, Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası ve Dünya Ticaret Örgütü Tarım Anlaşması'nda belirtilen taahhütlerin yerine getirilmesi, piyasanın işleyişini aksatmayan destekleme politikalarının yapılması, özel sektörün tarımdaki etkinliğini artırılması tarım politikalarının biçimsel ilkeleri olarak yer almıştır. Tarım politikalarının öncelikleri arasında ise, tarımsal üretimde kalitenin artırılıp rekabet gücünün geliştirilmesi, üretim ve piyasa ilişkilerinin pekiştirilmesi, üretimde verimliliği sağlayacağı düşünülerek arazilerin toplulaştırılması yer almıştır. Ayrıca sözleşmeli üreticiliğin kapsamının genişletilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de 30 Nisan 2014 tarihinde Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda yapılan değişiklik ile arazi toplulaştırmanın genel çerçevesi çizilmiştir. Toprak mülkiyeti sisteminde köklü bir dönüşümü hedefleyen bu kanun, biçimsel anlamda tarım arazilerinin asgari büyüklüklerinin belirlenip miras yoluyla parçalanmasına engel olmak amacını taşımaktadır. Bu kanuna göre asgari arazi büyüklüğü; mutlak, marjinal ve özel ürünlerde 20 dönüm, dikili arazide 5 dönüm, örtü altı tarımında ise 3 dönüm şeklinde oluşturulmuştur (Değirmenci, 2017, s.774).

Tarım işlemlerinin parçalı yapıda olması nedeniyle teknoloji kullanımı, ürün üretimindeki karar alma süreçlerinin yavaş işlemesi gibi sonuçlar meydana geldiği düşünülmüş ve arazilerin toplulaştırılması talepleri, hem sermaye hem de devlet tarafından sürekli revaçta tutulmuş ve sonunda kanunlaştırılmıştır. Buna yönelik talepler göz önüne alındığında, tarım arazileri borsa değerleri ile piyasa değerlendirme alanına dönüşmektedir (Değirmenci, 2018, s.134-135). Arazi toplulaştırması talepleri ile aslında Türkiye'de halen devam eden küçük ölçekli tarım işletmelerinin önüne yasal bir set gerilerek bu işletmelerin çalışanları olan hane bireylerinin tarımsal alandan tasfiyesi istenmektedir. Böylece, son yıllarda hem dünyada hem de Türkiye'de kârlı bir sektör olarak görülen tarımda sermaye gruplarının yönetimine geçebilecek düzenlemeler yapılmaktadır.

Tohumculuk Kanunu ile sadece kayıt altına alınmış tohumların satımına izin verilmiştir. Çiftçilerin kendi ürettikleri tohumların satımı engellenmiştir. Sadece kendi tarlalarında ürettikleri ve kendi üretimleri için kullanabilecekleri tohum yapmalarına izin verilmiştir. Çiftçiler kendi aralarında tohum alım-satımında bulunamayacaklardır, sadece parasız olarak değiş-tokuş yapmalarına izin

verilmiştir. Tohumculukta devlet-kamu üretim dışına çıkarılmış ve kamu tohumunun sertifikalandırma ticaret ve denetimi şirketlere bırakılmıştır. Şirketlerle çiftçiler arasında çıkacak olan tohum üzerindeki anlaşmazlıklarda devlet yerine tohum şirketlerinin oluşturmuş olduğu Tohumlar Birliği yetkili yapılmıştır (Aysu, 2009, s.232). Bu şekilde çiftçilerin tohum ihtiyaçları şirketler tarafından karşılanan bir meta hâline dönüştürülmüştür.

Türkiye tarımsal yapısının ulusal ve uluslararası sermayenin istekleri doğrultusunda dönüştürüldüğü, tarımsal destekleme politikalarının incelenmesiyle görülebilmektedir. 2000’li yılları kapsayan bir analiz yapıldığında, tarımsal desteklemelerin toplam miktarı milli gelirin binde 6’sını aşmayacak biçimde sınırlı tutulduğu görülmüştür. Destekleme fiyatları, piyasa fiyatları baz alınarak oluşturulmuştur. Bu fiyatlandırma dünya fiyatlarından çok fazla sapmayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu şekilde belli bir çerçevede sınırlandırılmış destekleme politikaları sonucunda piyasa fiyatları doğrultusunda rekabet edemeyen çiftçilerin yerini şirketleşmiş tarımsal üretim almaya başlamıştır. Tarımın belli bir düzen içinde piyasalaştırılması ile devlet güdümlü destekleme politikaları, ticari ve rekabetçi tarımı canlandırmak üzere şekillendirilmiştir. Devletin ürün alım güvencesinin bertaraf edilmesi sonucu, rekabet edemeyen üreticiler, sözleşmeli tarım³ gibi alanlara yönelmiştir (“Bağımsız Sosyal Bilimciler”, 2015, s.98,104).

Muğla ilinde on köyün kapsama alınarak yapıldığı alan çalışması (Öztürk ve Diğerleri, 2009) önceki yıllarda ortaya konan tarımsal politikalarla tarımda yaşanan tasfiye ve işçileşme süreçlerini ortaya koymaktadır. Değerlendirilmeye alınan 100 hanenin 78’i gibi büyük çoğunluğunun 40 dönüm altında araziye sahip olan küçük üretici hane tipleri olduğu görülmektedir. Bu hanelerin yaş ortalaması ise 58’dir ve gençler turizm veya sanayide çalışmak için tarımsal üretimi bırakmışlardır. Ayrıca bu köylerde bulunan hanelerin %40’ı tamamıyla şehre göç etmişlerdir. Bu haneler daha önce tütün ekmektedirler ancak çıkarılan bir dizi yasal düzenlemelerle tütün ekmeleri engellenmiş zeytin, ceviz, incir gibi alternatif ürün denemeleri için teşvik edilmişlerdir. Alternatif ürünlerin gelir getirici hâle gelene kadar yetişmesi uzun zaman alacağından ve artan boçluluğun da etkisiyle alternatif tarım ürünleri yetiştirmek yerine tarımsal üretimden uzaklaşmak tercih edilmiştir. Buradan hareketle, kısa vadede yarı-proleterleşme belirtisi gösteren tarımsal küçük

³ Sözleşmeli tarım ile ilgili detaylı bilgi için bkz. Ulukan, 2009.

Üretici nüfusun uzun vadede ve birkaç kuşak sonra tamamen işileşecekleri sonucu çıkmaktadır.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE KIRSAL YOKSULLUK VE GÖÇ SÜRECİ

2.1. TÜRKİYE'DE KIRSAL YOKSULLUK VE GÖÇ İLİŞKİSİ

2.1.1. Yoksulluğun Sınıfsallığı

Yirminci yüzyılın ikinci yarısındaki evrimsel eğilimi isimlendirecek en iyi terim olarak yoksullaşma bulunmuştur. Terimin kendisi de yeni egemen dilde tanınmakta ve kavramsallaştırılıp onaylanmaktadır. “Yoksulluğun azaltılması” gibi, moda terimler de hükümetlerin dillerinde yer almaktadır. Fakat, söz konusu yoksulluk, ya yoksulluk sınırları ile ölçülerek gelir dağılımı kısılcasına sıkıştırılmakta ya da insani gelişme endeksleri gibi ilkinden daha az kabaca, sadece ampirik olarak ölçülmesi mümkün olan bir olgu olarak ele alınmaktadır. Bu yoksulluğu ortaya çıkaran ekonomik mantık ve mekanizmalar hakkında tek bir soru bile sorulmamaktadır (Amin, 2009, s.95).

Yoksulluğu sınıf dışı değerlendirme kalıplarının içine almak özellikle 1980 sonrası yıllarda başlamıştır. Bu çalışmalarda yoksulluk farklı kategorilere ayrılarak toplumsal yapının bütünlüğünden koparılıp anlamlandırılması yapılmıştır. Yoksulluk, ekonomik politikaların, daha geniş bakışla üretim tarzının karmaşıklığında ortaya çıkan bir olgu gibi değil, sistem içinde üretilen mal ve hizmetlere ulaşamama bu mal ve hizmetleri alacak varlıklardan yoksunluk olarak değerlendirmeye alınmıştır. Bu çalışmalarda yoksulluğun daha çok ahlaki boyutuna değinilmiş ve yoksulluğun sistem içi araçları kullanarak düzeltilebileceği çözümü sunulmuştur. Yine bu çalışmaların yoksulluk yazınının temelinde Dünya Bankası'nın oluşturduğu yoksulluk tanımı ve ona getirilen çözümler vardır. Kısacası bu yazınlarda yoksulluğun sınıf çatışmasının bir sonucu olan sömürü ilişkilerinden kaynaklandığı, tabiri yerindeyse, inkar edilmektedir (Sallan Gül ve Kahraman, 2011; Köse ve Bahçe, 2012).

Yoksulluk, farklı düşünce sistemlerinde farklı anlamlara büründürülür. Yoksulluk yaklaşımını parçalayarak yoksulluğun birçok yönü varmış gibi gösteren yeni liberal anlayışta yoksulluk bireylerin kendi sorunlarıdır ve bireylerin kendi beceriksizliklerinden dolayı meydana gelmektedir. Kapitalist piyasa şartlarının devam ettiği sürece uzun dönemde çözüme kavuşturulacak olan yoksulluk, yeni liberallere göre, devletin kamu yatırımlarından vazgeçip eğitim, sağlık, sosyal

güvenlik gibi alanlarda yatırımını azaltmasıyla ortadan kalkacaktır ya da bireyler bazında yaşanıp geçici olacaktır. Yeni sağ içinde yoksulluğa ilişkin gerçekleştirilen bir diğer düşünce sistemi yeni muhafazakar görüştür. Buna göre yoksulluk ahlaki ve bireysel bir sorundur. Bu görüşe göre toplumsal değerler ve moral anlayışı doğrultusunda hak ve yoksulluk sorununa yaklaşılmakta ve sosyal hakların kısıtlanması gerektiği duruşu ortaya konulmaktadır. Bu görüştekiler, yoksullara devletin geniş ve fedakar haklar sunduğunu ve zenginlerin mallarından alıp alt sınıflara transfer sisteminin, yoksulları rahatına düşkün, çalışmaya isteksiz hâle getirdiğini savunmaktadırlar. Böylece bağımlılık içinde ve çalışmaya karşı isteksiz olan bireylerin yoksullaştığını ifade ederler (Sallan Gül ve Kahraman, 2011).

Bu her iki yeni sağ yaklaşım, bireylerin tembelliğinden ve kişisel hatalarından kaynaklı yoksulluğun ortaya çıktığı savı üzerine kuruludur. Bu görüşlere göre yoksulluk ortadan kalkması gereken sosyal bir olgu değildir. Bu görüştekiler, sosyal yardımların en aza indirilmesi hayırseverlik ve girişimcilik ruhunun arttırılmasıyla yoksulluğun azalacağını savunmaktadırlar. (Sallan Gül ve Kahraman, 2011).

Amartya Sen ve onun yaklaşımını temel alan çalışmalardaki yoksulluk yaklaşımları, UNDP'nin insani gelişmişlik raporları gibi sadece gelir düzeyinin ölçülmesini yeterli olmayacağını savunmaktadırlar. Hatta yoksulluğu meydana getiren gerçek kodları okumak için yapılan gelirle yoksulluk ölçümü yaklaşımının yanlış yönlendirici olabileceğini düşünmektedirler. Bireyin değer verdiği bir yaşama ulaşmak için sahip olduğu temel özgürlükleri kapasiteler olarak nitelendiren Sen, "yoksulluk sadece gelir düşüklüğünden çok temel kapasitelerden yoksun bırakılma olarak görülmelidir" demektedir. Bu yaklaşıma göre gelir, istenilen sonuca ulaşmak için birçok yoldan sadece birisidir olmaktadır ve düşük gelir ile düşük kapasite arasında ilişki değişmektedir (Sen'den aktaran Knudsen ve Koçak, 2016, s.310-311). Bu nedenle yoksulluk değerlendirilirken ve karşılaştırılırken gelirin yanında bir dizi başka göstergeleri de dikkate almak gerekmektedir. Fakat bu tür evrensel göstergelerin enformel ekonomilerde ölçümlerinin zor olduğu gerçeği de göz ardı edilmemelidir. Yoksulluk yaklaşımlarında, bir dizi evrensel ölçütler (gıda güvenliği, sağlık, eğitim vb.) dikkate alınması ve bunların yanında yoksulluğu ortaya çıkaran etkenlerin de dikkate alınması gerekmektedir (Knudsen ve Koçak, 2016, s.311).

Yine Sen'e göre, ortak kaynaklara ulaşmadaki yetki niteliği taşıyan "entitlementlerde" yoksulluk yaklaşımında dikkate alınması gerekmektedir. "Yetki (Entitlement), kişinin karşısına çıkan hakların ve fırsatların tümünü kullanarak toplum içinde hükmedebildiği alternatif meta üretimlerine atıf yapar (Sen'den aktaran Knudsen ve Koçak, 2016, s.311). Örneğin, kısıtlı bulunan bir kaynağın paylaşımı yapılırken bu kaynağa ulaşabilecek farklı yolların kullanılabilmesi için gerekli sosyo-ekonomik güce sahip olmak biçimi de yoksulluğu ortaya çıkarabilecek bir diğer boyut olmaktadır. Yoksulluğu görmek için farklı değişenlerin bir araya nasıl geldiğine, zenginlik ve yoksulluğun nasıl üretildiğini anlayabilmek için bireylerin geçimlerini sağlamak amacıyla bir dizi "yetkileri" bir araya nasıl getirdiğine, nasıl birleştirebildiklerine ve bir başka "yetki" nasıl geçtiklerine bakmak gerekmektedir (Knudsen ve Koçak, 2016, s.312).

Yoksulluğu sınıf ilişkileri temelinde değerlendirmeye almak, yoksulluğu ahlaki boyutları ile eleştirmek değil, doğrudan üretim tarzının ve içinde bulunulan sistemin temel yasalarındaki hataları ortaya koymak demektir. Yani Marx gibi kapitalist sistem eleştirisi, kapitalizmin ahlaki eksikliklerini eleştirmekle değil, kapitalizmin ekonomik temelli aksaklarını meydana koyarak yapılmaktadır. Buradan hareketle kapitalizmi anlamlandırmak, temel bakış açısıyla, sömüren ve sömürülen sınıf ilişkisinin varlığını kabul etmekle başlamaktadır. Bu sınıf ilişkisinin günümüzde daha karmaşık hâle gelmiş olması, ilişkinin tamamen sonlandığı anlamına gelmemektedir. Yani, farklı toplumsal düzendeki çalışan kesimlerin, farklı tüketim kalıplarının içinde oluşu, sınıf içinde farklı kademeleri işgale ediş biçiminin varlığı, kapitalist sınıf ilişkisinin sonlandığı anlamını taşımamaktadır. Sermaye temelli toplumsal ilişkiler ağında insanlığın yaşamış olduğu toplumsal felaketi yoksulluk kavramıyla anlatmak, yani ona ahlaki değerler yükleyerek açıklığa kavuşturmak, olsa olsa, çöken toplumlara, Engels'in sözleriyle; "evrensel barış vaadinde bulunan, zamane peygamberlerini çağırarak" anlamı taşımaktadır (Köse ve Bahçe, 2012, s.396-397).

Yoksulluk kavramı her ne kadar masum olsa dahi, yoksun bir kavram olduğunu vurgulamak gerekmektedir. Kapitalizmde yoksulluk kavramı, bir kimliği temsil eder ve yoksulluk kimliğinin sahipleri vardır. Emekleriyle hayatını idame ettirmeye çalışanlar, kentlerin çeperlerine yedeklenmiş işsizler ordusu, tarımda çalışan emekçiler, mülksüz köylüler; yani yarattığı değerden daha azını almaya

layık görülenler ve emekçi bile olmaları mümkün bulunmayan ötelenmiş ve dışlanmış kitleler. Söz konusu kitleler, kapitalizmin ilişki ağları doğrultusunda toplumların tarihinde belirlenmektedirler. Bu belirlenim sonucu olarak oluşan kitlelerin toplumsal kimliği “yoksullar” değil, içinde oldukları sınıflardır. Farklı toplumsal konumlanışın içinde var olan bu kitlelerin “yoksulluk” adı altında ortaklaşmalarının sebebi, üretim araçlarının mülkiyetine sahip sınıfların doğrudan ya da dolaylı yollarla, üretim aracı mülkiyetine sahip olmayan ve ekonomik değerinin asıl üreticisi konumunda bulunan bu kitlelerin yarattığı değere el koyması ve onları değer sürecinin dışına itmesidir (Köse ve Bahçe, 2012, s.392).

Literatürde birçok çeşidinden bahsedilse de hemen hemen her çalışmada, ister eleştirilsin isterse yoksulluğu açıklamada kullanılan bir kavram olarak ele alınmış olsun, ortada olan ve atfedilen yoksulluk, mutlak ve göreceli yoksulluktur. Yoksulluk, toplumda somut göstergelerle görünebilir kılınsa da ölçülmesi o kadar da kolay değildir. Yoksulluğun göreceli ve mutlak durumlarına bakılarak hem çok fazla yoksulluk kavramsallaştırılmasının nedeni hem de yoksulluğu tek tipleştirmedeki zorluğun nedeni anlaşılmaktadır (Aksan, 2015. s. 101-102).

Mutlak yoksulluk ölçümünde, bir kişinin veya hanenin yaşamlarını devam ettirebilecekleri düzeyde ihtiyaçlarının belirlenip bu ihtiyaçların piyasa fiyatları karşılıkları hesaplanmaktadır. Bu hesaplama doğrultusunda gelirleri hayatlarını sürdürebilecek düzeyin altında olanlar bu tanımlamanın kapsamında kalmaktadır. Uluslararası düzeyde bu tanımın günlük kazancın 1 ABD doları altında olanları kapsamaması gerektiği fikri hâkim olmuştur. Yani bir yıl içinde 360 doların altında ayni ve nakdi geliri olan kesimin yoksul sayıldığı bir kriterleştirme yapılmaktadır (İnsel, 2001, s.64). Bu tür mutlak yoksulluk kavramını belirleyici konumdaki uluslararası kuruluşlardan biri olan Dünya Bankası, yoksulluğu temel gereksinimleri karşılayamama ölçütüyle ele almaktadır. Dünya Bankası’na göre yoksulluk, bir kişi ya da hanenin, gıda veya gıda dışı temel gereksinimlerini karşılamak için ihtiyacı olan minimum tüketim miktarını elde edememek şeklinde tanımlanmaktadır (Gül ve Sallan Gül, 2008, s.59).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ise, yoksulluğu farklı bir değerlendirme yöntemi ile ele almaktadır. Bu doğrultuda oluşturulan İnsani Gelişme Raporu ile yoksulluğun ortadan kaldırılması için ekonomik büyümeye vurgu yapılmaktadır. Bu önermeye göre insan yaşam kalitesinin ve dolayısıyla

kalkınmanın sadece ekonomik girdiler baz alınarak ölçülemeyeceği vurgulanmıştır. Bu kavramsallaştırmaya göre, belirli bir gelir düzeyini tutturamayan, temel kaynaklara ve sağlık, eğitim gibi temel kamu hizmetlerine erişemeyenler yoksul olarak nitelendirilmektedir (Gül ve Sallan Gül, 2008, s.59; Oruç, 2001, s.74). 1997 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayınlanan bu rapora göre yoksulluk, sadece belli bir düzey gelirden yoksun olma değil, ortalama yaşam süresinin kısalığı, eğitim ve sağlık gibi olanaklardan yeterli düzeyde yararlanamama anlamında insani yoksulluk şeklinde görece daha geniş bir tanımlamayla açıklanmıştır (Metin, 2013, s.213).

İnsani Gelişme Raporu'nda açıklanan yoksulluk kavramı, yoksulluğun ortaya çıkmasına etki eden nedenleri açıklamaktan çok, yoksulluğu ülkelerin "kalkınmacı" başarısına endekslenmektedir. Ayrıca, bireylerin ihtiyaç duyduğu her şeyin piyasa değerleri ölçülmekte, üretici güçlerin meydana getirdiği tüm varlıklar alım-satımına konu edilmektedir. Aynı zamanda, Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadele etmenin temel dokusu da incelendiğinde, sınıf ilişkileri boyutundan bakılırsa, neoliberal çözüm önerilerinin tamamının emekçi sınıfların aleyhine olduğu görülmektedir.⁴ Yani, ister mutlak ve görece olsun isterse daha "insani" bir tanımlama olarak insani gelişmişlik olsun, bu şekilde, piyasa ilişkileri baz alınarak ihtiyaç temelli kavramsallaştırmalar yapılmaktadır.

Görece ve mutlak yoksulluk kavramları gibi yoksulluk tanımlamalarının sınıfsal eleştirisi yapılmadan da bu tanımlamaların kendi içerisinde tutarsız olduğu görülmektedir. Örneğin, yoksulluk ölçümlerinde hane içi üretim ve yaşam düzeyleri arasındaki ilişki fazlasıyla göz ardı edilmektedir. Standart yoksulluk ölçümlerinde, dolaylı da olsa, hane bireylerinin kendilerini yeniden üretmek için yeterli zamana sahip oldukları varsayılmaktadır. Bu şekilde bir varsayımın sıklıkla unutulmuş bir doğal sonucu olmaktadır. Hane üyelerinin bazılarının alış veriş yapma, yemek pişirme, hane halkının ve hanenin bakım ihtiyaçları ve temizliği için yeteri kadar zamanının mevcut olduğu düşünülmektedir. Başka bir örnek üzerinden bakılırsa, yoksulluk sınırı, çocuk bakım giderlerini içermeyebileceği gibi, üstü kapalı şekilde yapılan yoksulluk tanımlamasında çocuklu ailelerin çocuk bakımı için yeteri kadar zamana sahip olduğu varsayılmaktadır (Antonopoulos vd., 2012, s.106).

⁴ Detaylı bir inceleme için bkz. Boratav, 2012.

Yoksulluk açıklamalarında ihtiyaçları oluşturmadaki neoliberal bakış açısı, yoksulluğu açıklama ve çözüme yönelik değil, sadece sermayenin ihtiyaçlarını açıklamaya dönük olmuştur. Bir başka deyişle, neoliberalizmde yoksullar sadece emek gücü taşıyıcılarıdır ve emek gücü ise sadece metaların düzeni doğrultusunda yeniden düzenlemeye yönelik olan herhangi bir meta olmaktadır. Buradan bakıldığında, insani ihtiyaçlar sorununun nasıl ele alındığı göz önüne gelmektedir. Bilindiği üzere, sermaye için piyasadaki fiili talep ihtiyaç anlamı taşımaktadır. Bir başka açıdan, sermaye sadece satın alma gücüne konu olan ihtiyaçları “ihtiyaç” olarak ele almaktadır. Eğer piyasa değeri yoksa gıda, sağlık, barınma gibi fiziksel varlığımızın doğrudan duyduğu gereksinimler bile ihtiyaç olarak değerlendirmeye alınmamaktadır. Bu durumda piyasa denilen olgu, emekçilerin önemli bir kesimi için sefalet hâlinde olmakla eşdeğerlik taşımaktadır. Yoksulluk lmleri, ihtiyaçların göreli ya da mutlak olarak bir tüketim sepeti şeklinde hesaplanmasına dayanmaktadır (zuğurlu, 2012, s.42-43).

İhtiyaç kavramı başlı başına problemlili bir kavramdır. Liberal anlayışla tanımlanan bu kavrama göre yoksullar, kabul edilebilir yaşam düzeyindeki ihtiyaçlarını gideremeyen “patolojik” tüketiciler olarak kodlanmaktadır. Bu duruma tipik örnek olarak, mutlak ve göreli yoksulluğun güdümlü ihtiyaç kriterleriyle hesaplanması verilmektedir. Bir diğer açıdan kapitalizm altında ihtiyaçların sınırları belirlenirken, ihtiyaç sahibi kendine yeterlikten yoksun, başkalarının yardım ve iyiliğine muhtaç olan, pasif bir alıcı eğiliminde birey olarak tanımlanmaktadır. Böylelikle yoksullar, ihtiyaçlarının bir güç tarafından belirlendiği, paternalist bir politika nesnesi yapılmaktadır (zuğurlu, 2012, s.37).

2.1.2. Tarımda Dönüşüm ve Kırsal Yoksulluk

Neoliberal anlayışta, yoksulluk katmanı içinde bulunan kırsal kesimde bir çok insanın yoksulluğu yine tüketim kalıpları üzerinden değerlendirilir. Piyasa ilişkileri göz önünde tutulduğunda piyasaya ayak uyduramayan kırsal nüfusun yoksullukla boğuştuğu düşünülmektedir. Piyasaya uyum sağlayan kırsal nüfusun yoksulluktan kurtulacağı savonusuna bakılarak neoliberalizm taraftarlarının yoksulluğa bakış açıları görülmektedir. Başka bir deyişle, neoliberal bakış açısına göre yoksullukla zm önerilerinde, toprak reformu yerine, toprak piyasasının geliştirilerek köylü topraklarının sermayeye satılması, üretim araçları üzerindeki tekelleşmenin yerine toplumsallaşmayı değil, kamu mülkiyetinin özelleştirilerek

özel sektöre devlet desteği verilmesi bulunmaktadır. Neoliberal anlayışta yoksullukla mücadele için, yoksul köylüye girdi ve fiyat desteği yerine mülkiyet esası göz önüne alınarak doğrudan gelir desteği programlarının uygulanıp, çiftçi ve esnafı destekleme amacı taşıyan kamu bankalarının özelleştirilmesi ve finansal serbestleşme koşullarında belirsiz mikro-kredilerle “girişimcilerin” kredilendirilmesi hedeflenmelidir (Boratav, 2012, s.13).

Oysa yoksulluğun kökeninde çözüm önerisi diye sunulan bu kapitalist ilişkiler bulunmaktadır. Son 25-30 yıl göz önüne alındığında dünyanın tüm bölgelerinde artan yoksullaşmanın kökeninde ise, sermayenin emek üzerinde artan baskısını gerçekleştiren süreçler ve bu süreçleri hem uluslararası hem de ulus-devletler yardımıyla uygulamaya geçiren neoliberal politikalar bulunmaktadır (Boratav, 2012, s.16). Neoliberal anlayışın yoksulluğa bakış açısı, piyasanın daha da derinleşerek tüm alanlara nüfuz etmesi ve tüm sektörlerde yoğunlaşmasının önünün açılması gerektiği üzerine kurulmaktadır. Buradan hareketle, kırsal kesimde yoksulluğun görünümleri değerlendirilirken verilen gelir analizinde ki asıl amaç, sistemin işleyiş mantığı çerçevesinde bile birçok ekonomik aksaklıkların yaşandığını göstermektir. Bu doğrultuda kırsalda yaşanan yoksulluğun kapitalist sistemden kaynaklı olduğu unutulmaması gerekmektedir.

Kapitalist ilişkilerin tarımsal alana da nüfuz etmeye başlaması ile beraber Asya, Afrika, Latin Amerika, Avrupa, Avustralya gibi bölgelerde kırsal alandan kentsel çalışma alanlarına yoğun olarak göç yaşanmıştır. Halihazırda bulunan ve tarımsal üretime devam edenlerin sayısı ise 3 Milyar civarındadır. Bu 3 Milyar nüfusa, önceki bölümlerde aktarılan ve Bernstein’in “marjinal çiftçilik” olarak aktardığı çiftçiler de dahil edilmektedir. Yoğun makineleşme ve kapitalist ağlarla örülen ekonomik düzen sonucu tarımsal üretimden gelirleri geçinmelerine yetmeyen ve farklı sektörlerde çalışarak hayatlarını devam ettiren insanların, tarımda yaşadıkları yoksulluk ile kentlerde yaşadıkları yoksulluk ise birbirleri ile bağdaşık olmaktadır. Kapitalizmin tarımsal alana yayılması olarak anlam kazanan modernleşme, genişleyen pazarın istihdam yaratması ile birlikte tarımdan kopanların bazılarını içermektedir, aynı zamanda bir önceki sistem içinde konumlarını yitiren ve yeni emek sistemi içinde yer edinemeyen diğerlerini dışlamaktadır. Tarımdaki 3 Milyar insanın büyük bölümü, ayrıca hem yeni emek gücüne dahil olanlar hem de dahil olmayanlar ise yoksulluk ile boğuşmaktadır.

Yoksullaştırılan ya da topraksızlaştırılan köylüler, nüfus artışına oranla daha yoğun olarak gecekondu'lara göçü beslemektedirler (Amin, 2009).

Küçük köylülüğün hayatta kalmasını savunan her türlü eylemlilik aslında sermayenin küçük köylü üzerindeki tahakkümünü artırmaktadır. Köylülüğü savunmak, aile emeğinin sürekli sömürsü ile varlığını sürdürmeye çalışan küçük üreticiliği mutlaklaştırma anlamı taşımaktadır. Bu şekilde bir anlam taşıyan eylemlilik fındık üreticilerini savunmak için yapılmıştır. Bu yüzden de tarımda varlığı devam eden üretim ilişkilerinin, yani küçük üreticiliğin varlığındaki yapının, emeğin tamamen metalaşmasına engel olduğunu ve kendileri lehine sınırsız sömürü olanağı yarattığını gören çok uluslu şirketler, böylece küçük üreticiliği denetim altına almaktadır. Bu durum, köylülerin daha da yoksullaşarak siyasi bakımdan da hareketsiz kalmalarına neden olmaktadır (Kaymak, 2011, s.138-139).

Türkiye’de gelirin sınıfsal oluşumunda kır-kent temelinde ikili toplumsal yapılanmanın önemli bir yeri vardır. Kentli sınıf katmanında yer alanlar, kırdaki benzerlerinden görece daha yüksek gelir elde ederler. Buradan bakıldığında, kır emekçilerinin doğal parçası olarak görülen topraksız geçimlik köylüler ve geçimlik tarımsal üretim yapanlar, gelirleri en düşük olan toplumsal sınıf katmanlarıdır. Hatta bu gruplar, hane ve kişi temelli olması fark etmeksizin kır ve kentin işsiz hanelerinden daha az gelire sahiplerdir. Kent işsizleri katmanında olan en düşük vasıflı hanelerin bile ortalama gelirleri, kırsal kesimde bulunan ve gündelik yaşamını kurtarabilen bu katmanlardan dahi yüksek seyretmektedir. Bu olgu, tarımsal üretim emekçilerinin ve kırsal işsizler kitlesinin, kent işsizlerine göre daha düşük gelir elde ettikleri göz önünde bulundurularak beraber yorumlandığında, hem kır kent yoksulluk görünümünü hem de Türkiye’de halen sürmekte olan kırsal alandan kente göç etme nedenlerinden biri olarak anlam kazanmaktadır (Köse ve Bahçe, 2012, s.409).

Yoksullukla boğuşan hanelerde aynı zamanda karşılıksız ev emeği daha yoğun yaşanmaktadır. Çünkü karşılıksız ev emeği, tarımda çalışan küçük üreticilerde ve enformelleşmiş emek gücü içinde yoğun olarak bulunmaktadır. Bu gruplar aynı zamanda yoksul ve ötekileştirilmiştir. Karşılıksız ev emeği sunan kadınlara ise, bu grupların yoksulluğuna subap ayarı niteliğinde olan mikro krediler verilmekte ve emekleri piyasa içine doğrudan alınmaktadır. Bu tür yöntemlerle kadın girişimcilerin desteklenmesi, sermaye birikim için esnek ve sistem içinde her

an işten çıkarılabilecek güvencesiz ordusu oluşturmuştur. Böylece ötekileştirilmiş olan marjinal grupların piyasaya bağlılığı kuvvetlendirilmekte, sermaye birikimi için fırsat sayılabilecek birer borçlu konumuna getirilmeleri sağlanmış olmaktadır. Böylece emekçilerde var olan yoksulluk derinleşmektedir. Yoksulluğun nedenini girişimci ruhtaki artış-azalışla yok olabilecekmış gibi anlam oluşturulmaktadır (Ergüder, 2011, s.216).

Köylülerin yoksullaşması, kentte bulunan emekçi sınıfların da yaşamını doğrudan etkilemektedir. Tarımda gerileme ve yoksullaşma, kentte yaşayan emekçi sınıfların kır ile olan bağlantılarını zayıflatmakta, kentsel yoksulluğu yoğunlaştırmaktadır. Tarımsal ürüne yapılan desteklerin azalması, devlet destekli tarımsal kuruluşların özelleştirilmesi ve serbestleştirilmesi, köylü üreticinin eline geçen geliri azaltırken kentli tüketicinin tarımsal ürünleri pahalıya almasına neden olmaktadır. Buradan hareketle köylü ve kentli emekçilerin birbirlerine bağımlılığı ve sınıfsal ortaklığı görünür olmaktadır (Kaymak, 2011, s.140).

Kırda yoksullaşma süreci farklı şekillerde biçimlenmiştir. Bazı üreticiler doğrudan tarımsal üretimden çekilerek topraklarını bırakmışlar ya da kiralamışlardır. Bazı üreticiler ise kredi borçlarını ödeyebilmek ya da üretime devam edebilmek için üretim araçlarını satmışlardır. Yani küçülerek veya tefeciden borç alarak ayakta kalmaya çalışmışlardır. Kimi üreticiler alternatif ürün deneyerek yoksulluktan çıkışın umudunu aramışlardır. Bazı üreticiler ise sözleşmeli tarım çıkmazına girerek gıda sanayisinin insafı ile baş başa kalmışlardır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2011b, s.43).

Yoksulluk ölçülemez ve kapitalizmin doğurduğu sorun olarak görülmesi de içinde bulunulan ekonomik sisteme bakılarak görelî bir tanımlama ve analiz yapılabilir. Bu doğrultuda, özellikle 2000-2008 yılları arasında uygulanan TRUP/ARIP ile hiçbir sektörde tarım sektöründe olduğu kadar bir “baştan aşağı yapılandırma” yapılmamıştır. Böylece beklenen sonuç olarak tarımda hızlı tasfiye süreci işlemeye başlamıştır. Genellikle dayanma gücünün yitirenler, küçük çiftçilerin yoksul katmanları kırsal göç kervanına katılmak zorunda kalmışlardır. Direnmeye devam eden diğer küçük çiftçiler ise kredilerle borçlanmış, üretim araçlarını satar konuma gelmiş, alternatif ürün yetiştiriciliğine başvurmuş ve sonunda birçoğu borçlarından ötürü icra takibine düşmüşlerdir. Kısacası kırsal

alanday hayatlarını sürdürebilecek düzeyde gelir elde edemeyerek yoksullaşmışlardır (Oyan, 2009, s.238).

Türkiye’de yaşanan kırsal yoksulluk görünümünü özetlemek gerekirse; 1970’li yıllara kadar Türkiye’de kırdan kente gerçekleşen g biçimi baskın kalmıştır. Bu olgu, 1980 sonrası ise, az gelişmiş kentlerden gelişmiş kentlere doğru g hareketiyle birlikte devam edegelmiştir. 1980 sonrası uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde ekonominin ve toplumun işleyiş düzenini emekçi gruplar aleyhine farklılaştırdığı tartışmasız bir olgu olmuştur. Bu politikalar ile beraber, sosyal devlet uygulamaları daraltılıp işsizlik artmış ve ücretlerin de düşürülmesiyle beraber kentlerde var olan gelir dağılımını adaletsizliği de derinleşmiştir (Kaygalak, 2009, s.7,8).

2.1.3. Yoksulluk ve Kırsal G İlişkisi

G ve yoksulluk arasındaki ilişkiye bakıldığında, karşılıklı etkileşim içinde bir ilişkinin olduğu öncelikli olarak göze çarpmaktadır. G, hem yoksulluğa neden olan bir faktör olmakta hem de yoksulluktan etkilenerek meydana gelen sosyal bir hareketlilik de olmaktadır. Bir başka söylemle, yoksulluk g için önemli bir etkidir. Bu ilişkinin bir diğer boyutu, yoksulluğun bir sosyal hareketlilik olan gı kısıtladığı yönündedir. Böylelikle, yoksulluk bazen ge neden olabilirken bazen de gı kısıtlayan ekonomik bir etken olmaktadır. Her iki olgu birçok faktör tarafından belirlenmektedir. G ve yoksulluğun birbirini etkilemesinin boyutunu ortaya koyma çabaları, yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesi sorunundan da etkilenmektedir. Çünkü g öncesi ve g sonrası ekonomik ve sosyal durumların arasındaki fark, farklı sosyo-ekonomik zeminlerde ve yapılarda meydana gelmektedir (ağlayan, 2008, s.301,302).

Yoksulların diğer sınıfsal tabakalara geçiş yapması daha zordur. Bunun gibi, kendi hesabına çalışanların ve işsizlerin g kararı almasında yoksulluk önemli bir etken olmaktadır. Yoksulluğun ge iki etkisinin olduğu ileri sürülmektedir. Birincisi, kırsal kesimde yoksullar düşük gelir düzeyleri nedeniyle kentlere itilmektedir. Böylece kentte gelir olanaklarının daha fazla oluşu, kentlerin kırsal nüfusu çekici etkisi olmaktadır. İkincisi, kırdan yoksul olanların, g edebilmesi bir yana, kırsal alanda yaşayan topraksız, küçük toprak sahibi ve ücretle çalışan

yoksulların, göç maliyetini ve göç sonrası doğacak ihtiyaçları karşılayamayacaklarını düşünerek göç etmemeleridir (Şenses, 2014, s.161-162).

Türkiye’de yoksulluğun kırdan göçü engellediği mi yoksa kırdan göçe sebep mi olduğuna bakılırsa, yıllar itibari ile kentsel nüfusun artmasına bakılarak ve bir önceki bölümde tarımda yapısal dönüşümlerin kırsal yoksulluğu derinleştirdiği de göz önüne alındığında, Türkiye’de yoksulluğun kırdan göçe neden olan bir etki olduğu görülmektedir. Nüfusun kırsal alanlardan kentsel alana doğru hareket etmesinde kırsal alanın olumsuz koşulları yani kırsal alanın itici nedenleri yer almaktadır. Tarımda yapısal dönüşüm yaşanması tarımsal üretim sürecinde pazar ekonomisine geçiş, küçük ve orta boy işletmelerin zararına oluşturulan tarımsal politikalar, tarımsal arazilerin parçalanması, verimsizleşmesi, makineleşmeyle artan işgücü açığının oluşması, işsizlik, eğitim ve sağlık gibi altyapı hizmetlerinin yeteri düzeyde kırdan var olmaması sonucunda kırsal alanda geçimini sağlayamayan haneler, kırsal alanı öncelikli olarak terk eden konumda olmuşlardır (Bal, 2016, s.119).

Göçmenlerin ve ailelerinin durduğu yeri anlayabilmek için, göçün kökenindeki sürecini anlamak son derece önemlidir. Göçün bu kişilerin toplumdaki göreceli konumlarında çok temel bir yapısal değişim sonucu gerçekleştiği, ancak bu tarz bir anlama çabasıdan sonra görülebilir. Bu insanların bugün yaptıkları gibi kitleler hâlinde göç etmelerinin temel sebebi pre-modern tarımsal üretim sistemindeki hızlı değişimdir. Modern teknolojinin ve yeni ürün çeşitlerinin girişi ve ilgili başka değişiklikler nedeniyle, toprak kiracısı geniş mülklerde ortaklık etme şansını kaybetmiş ve kırsal bölgelerin dışına göç etmek zorunda kalmıştır. Küçük toprak mülkiyetine sahip köylü için ise, ticari tarıma geçmek oldukça önemli bir yatırım yapmayı gerektirir. Genel olarak Türkiye’de, 50 hektardan daha az bir toprağa sahip olan bu köylüler, sonuçta öyle büyük bir borç yükü altına girmişlerdir ki bunların dörtte bir ile beşte biri, on beş ile yirmi yıllık bir süre içinde topraklarını kaybetmiş ve yaşamlarını tarım dışı bir alanda kazanmak zorunda kalmışlardır. Ticari tarıma geçişin yatırım gerektirmediği bölgelerde ise, ulaşım ve pazarlama için alınan borçlar geri ödenememiştir. Bu köylülerin sonu da topraklarını kaybetmek olmuştur. Dolayısıyla bu üç süreçte kırsal nüfusun köylülüğünden kopmasıyla sonuçlanmış ve bu kopuş yüksek nüfus artışıyla daha da şiddetlenmiştir (Kıray, 1999, s.121-122).

Kırdan göç sadece yoksulluk ilişkisiyle de açıklanamayacak kadar çok boyutludur. Ulusal kalkınmacılık döneminde, belli bir ekonomik seviyeye gelindikten sonra, kırsal nüfusa, sadece yarattığı artı-değere el konulması gereken üreticiler olarak bakılmamıştır. Kırsal nüfus aynı zamanda iç pazarın genişletilmesin yönelik planlar çerçevesinde potansiyel tüketici olarak da görülmeye başlanmıştır. Bu doğrultuda, kırdan gelirin çeşitlenmesi ve yerel pazarın genişlemesiyle beraber köylerdeki tüketim şekilleri ve kalıplarında önemli değişimler yaşanmıştır. Türkiye kırsal yapısı özelinde bu durumun açık göstergelerinden biri, dolaylı da olsa, dayanıklı tüketim malları sahipliğinde ve hazır gıda tüketimindeki artışlar olarak göze çarpmaktadır (Keyder ve Yenal, 2014, s.179).

Bu şekilde bir kırsal profil düzeyinde, 1980'lerin sonu itibariyle tüm köyler elektriğe, telefona kavuşmuştur. Köydeki haneler ulusal televizyon kanallarını izleyebilir hâle gelmiştir. 1995'te cep telefonları sıradan hâle gelmeye başlamıştır ve 2000'lerde de internet kırsal alana kadar girmiştir. Tüketim düzeyinde bu dönüşümler, ulaşım ağının da genişlemesiyle daha da artmıştır. Çoğu köyde, sık aralıklarla işleyen minibüs hatları dolayısıyla kent-kır arası ulaşım yarım saate inmiştir. Böylece kent pazarına ve diğer kentsel altyapı hizmetlerine erişim kolaylaşmıştır. Bu tip ulaşım/iletişim olanaklarıyla kır daha cazip hâle gelmiştir. Kırsal hanelerin emek ihracı ile beraber gelirlerinin de çeşitlenebilmesiyle, kırsal göçü azaltıcı etkiler doğmuştur. Böylece belli düzey kır nüfusu, kırsal alanda hâlâ varlığını sürdürebilmektedir. Bazı köyler için bu durum bu şekilde açıklayıcı olmaktadır. Fakat, dengeli ve eşit olarak ilerlemeyen bu süreçte bazı köylerin demografik yapısı çeşitlilik oluşturmakta ve böylece bu köyler yoğun tarımsal ekonomik yapı barındırabilirken bazı köyler de genç nüfusunu ve böylece tarımsal ekonomik temelini kaybetmiştir (Keyder ve Yenal, 2014, s.179-181).

2.2. TARIMDA DÖNÜŞÜMÜN ETKİLERİ: KIRDAN KENTE GÖÇ

Köylü üreticiler yeni tarım alanları açarak üretimlerini genişletebilirler. Fakat, tarım arazileri, ataerkil aile düzeni içerisinde erkek çocuklar tarafından paylaşılacağından ve bu şekilde parçalanan tarım arazilerinde yapılan ürün girdisinin hanenin geçimine yetmeyecek düzeye gelmesi öngörülebilir bir gerçekliktir. Tüm bunların sonucunda toprağı kendisine yetmeyen köylü haneler, sürekli göç eden ve mevsimlik göçe yatkın olan hareketli çekirdek aileler

olacaklardır. Bu ekonomik olduğu kadar toplumsal ve kültürel değişimleri de tetiklemektedir (Akşit, 1987, s.19-21).

Kırsal alanda yaşayanların, hayatının önemli bir bölümü ya da tamamı köyde geçen, parasal gelirinin önemli bir kısmını devlet desteği ile ya da bir-iki ürünün pazarlanmasıyla sağlayan, bilgiye erişmesi ve teknolojisini sınırlı ve devlet eliyle sağlanan edilgen ve tarımsal politikalara bağımlı bir köylü yapısından uzaklaştığı görülmektedir. Şehirlerde, yasal çalışma ilişkilerinde işçi aleyhine hak kayıplarının başlaması ve daralmaların oluşması, kırsal alanlarda yaşayan insanların gelecek beklentilerinde ve şehirlere göçle ilgili görüşlerinde ve şehirden beklentilerinde de değişimlerin olacağı, bu tablodan çıkmaktadır. Kente göç açısından değerlendirme yaparsak “itme ve çekme” açısından bakıldığında köylüler, kentsel alanın çekiciliğinin azalmasıyla kırsal alanın itici güçlerini düzeltmek için çaba sarf edeceklerdir. Başka bir açıdan, kırsal alanda yaşayan hanelerin gelir kazanma tabanını artırıcı uğraş vermesi için daha fazla isteği olacak, bu haneler, köyünü, hem ekonomik hem de sosyal olarak yaşanabilir yapmak için girişimde bulunacaklardır (Keyder ve Yenal, 2003 s. 359-360).

Köyünde geçimini sağlayamayan ve gelecek güvencesi bulamayan insanların kent merkezinde bu olanaksızlıkları görece olarak aşmaya başlaması, kentin çekici özellikleridir. Aynı zamanda kentin iş olanakları kıra göre daha fazladır. Kentte üretilen mal ve hizmetlere olan talep artar. Eskiden kırdan görülen bir takım hizmetlerin kentte görülmeye başlaması da kente göçü tetikler. Kentin çekici bir diğer tarafı ise, dışsal biriktirimlerdir. Açıklamak gerekirse, birbirinin ürettiği mal ve hizmetlere ihtiyaç duyan üretim kuruluşlarının aynı mekan üzerinde varlıklarını sürdürme gereksiniminden kaynaklı yani birbirine girdi sağlayan üretim kuruluşları aynı mekanda toplanmaktadır. Bu üretim kuruluşlarının bir arada olmasıyla burada çalışacak insanlarda bu üretim kuruluşlarının etrafında belli bir alanda toplanma ihtiyacı başlar. Aynı zamanda kentleşme biriktirimleri de yani kırdan daha ucuz ve kullanışlı ulaşım düzeni, arsa ve arazi varlığı, birçok yardımcı hizmetler, araştırma ve eğitim kolaylıkları gibi etkenlerde kente göçü etkinleştirir. Kentin bir diğer çekici etkisi, ekonomik üretim faktörlerinin yani emek gücü ve çalışma alanının kolaylıkla bulunmasıdır. Kentlerde kişi başı gelir kıra göre daha yüksektir. Sendika gibi kentsel örgütlenme biçimleri kentteki geliri kıra göre yüksek tutmuştur. Bankacılık hizmetleri gibi köylerde bulunması zor olan çeşitli

mal ve hizmetlerin varlığı kır-kent karşılaştırmasında kentin çekici etkenleri konumundadır (Keleş, 2016, s.42-43).

Türkiye kırsal yapısının dönüşümünde, göç süreçlerini bilimsel çerçeveye ve belli bir tipolojiye sığdırmak olanaksız olabilmektedir. Kırım itici etkilerinin yanında kentin çekici etkilerinin oluşması gerekmektedir. Her ne kadar Türkiye kırsalının itici etkileri olduğu kadar, kentlerinin çekici etkileri olamaması, tarımsal yapıda yaşanan yapısal dönüşümler doğrultusunda halen kırdaki varlığını sürdüren ve tarımsal üretime devam eden hanelerin varlığını açıklayıcı olmaktadır (Keyder ve Yenal, 2014).

2.2.1. Türkiye’de Kırdan Göçün Aşamaları

Türkiye’de, Birinci Dünya Savaşının da etkisiyle Türkiye dışına yaşanan Rum ve Ermeni göçüyle tarımsal üretimde emek arzı sorunu yaşanmaya başlamıştır. Sayısı 3 milyonu bulan Ermeni ve Rum nüfusun ülke dışına göç etmesiyle buralardan boşalan hanelerin yerine Türk çiftçiler yerleştirilmiştir. Böylece İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar kente göçüp sanayide çalışacak ve sanayi emek ihtiyacını karşılayacak bir nüfus fazlası olmamıştır. 1950’lerden sonra kente göç veya kırdan kopuş başlaması elbette coğrafi farklılıklara göre şekillenmiştir. Batı Anadolu ve Akdeniz sahil şeridinin en gelişmiş olan ticari alanlarından görece daha az miktarlarda göç yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası ilk yıllarda, daha sonra yavaşlamış olsa da Karadeniz’den göç, artarak devam etmiştir. İç bölgelerin kırdan kopuş süreci, savaş yıllarında düşük seviye de olsa da 1950’lerden 1980’lere kadar sürekli hız kazanmıştır. Doğu ve Güneydoğu bölgeleri de ulusal işgücü piyasasına zamanla eklemlenmiştir. Bu bölgelerin kırsal alanlarından kopuş 1980’lere kadar, kayda değer olmasa da 1990’larda kitlesel bir özellik kazanmıştır; bu durumun temel etkeni bölgede yürütülen askeri harekâtlar olmuştur (Keyder ve Yenal, 2014, s.142).

1940’lı yıllar boyunca Türkiye’de kırsal kesimden kentlere ya da tersi bir iç göç akımı yaşanmamıştır. Yoksullar için geçim zorluklarının kırlarda var olması aynı şekilde kentlerde de var olmuştur bu yüzden yoğun bir iç göç eğilimi yaşanmamıştır. Fakat, bu durumu farklı bir şekilde de açıklamak mümkün olmaktadır. Türkiye’de kırdan kente göç, 1950’li yıllara kadar sınırlı düzeyde seyretmiştir. Dolayısıyla kırsal alan ile kent arasında kurulan toplumsal bağlar zayıf

kalmış ve kentlere göç edecek olan nüfusa destek oluşturacak toplumsal ilişki ağları, doku ve bir bakıma göçe etki edecek altyapı 1950’li yıllara kadar meydana gelmemiştir. Bu durum sebebiyle, savaş yıllarında iç göç, gerçekleşmesi zor olan bir seçenek olmuştur. Sonuç olarak, kırdan geçimini sürdürecektir kadar gelir sağlayamayanların olduğu ve bu insanların aile ekonomisine katkı sağlamak amacıyla kentlere gelerek geçici işlerde çalıştıkları ve bir süre sonra köylerine geri döndükleri dönemin gazetelerinde çokça yer almıştır (Pamuk, 1987, s.130).

Tarımda verimin düşmeye başlaması, tarımsal ürün gelirlerinin azalması, gelirden ve toprak mülkiyetinde adaletsiz dağılımın olması, tarım topraklarının çok fazla parçalara bölünmesi ve tarımda makineleşme 1950’lerden bu yana Türkiye tarımsal yapısının belirgin özelliklerinden olagelmıştır. Gerek kapitalist üretim tarzında gerekse yarı feodal üretim tarzında olan üretim alanlarında yaşayan köylünün, farklı nedenlerden ötürü tarımdan kopması hız kazanmıştır. Ulaşım altyapısının gelişmesi, eğitim düzeyi yüksekliği, kente göç etmiş diğer insanların kentleri yeğlemesi gibi bazı iletici güçler, tarımdan kopan bu insanların kente göçünü hızlandırmıştır (Keleş, 2016, s.74,77).

1950’ye kadar Türkiye nüfusunun %80’i kırsal alanlarda yaşamaktadır. İstanbul, İzmir ve Ankara gibi kentlerin dışındaki yerleşkeler, içine kapanık Osmanlı kenti olma özelliklerini koruduğu görülmektedir. 1950’den sonra kırdan hayatını devam ettiremeyenler, önce bu üç büyük kente, daha sonrada yeni yeni sanayi birikimi olan kentlere göç etmişlerdir. Kent çevreleri gecekondu olarak tabir edilen konutlarla dolmuştur. Kırdan gelenler, yeni kentler oluşturmaya başlamışlardır. Sanayi üretimi açısından, kırdan göç eden bu insanlar vasıfsız olarak değerlendirilmiştir. Bu yüzden kentlerde hangi işi bulmuşlarsa o işi yapmışlardır. Seyyar satıcılık ve uzmanlık gerektirmeyen inşaat işçiliği en çok rağbet edilen iş olmuştur. Süreklilik arz eden bir gelir kaynağına sahip olanların oranı çok düşük kalmıştır. Sanayinin yoğun olduğu kentlerde, kırdan göç eden insanlar, sanayi ile bütünleşen veya sanayiye tamamlayan işlerde çalışmışlardır. 1954 yılından sonra, ithalatta yaşanan tıkanıklık nedeniyle ithal edilmeyen ürünlerin üretimini üstlenen küçük işyerleri çoğalmıştır. Kırdan göçen insanlar için bu işyerlerinde çalışmanın önü açılmıştır ve sanayiye yatkın bir işgücü haline gelmişlerdir. 1958 istikrar kararlarıyla beraber küçük sanayi önemini yitirince, bu işgücü Batı Avrupa ülkelerine, özellikle Almanya’ya göç etmiştir. 1950’li yıllarda Türkiye kentleri,

okul, sağlık, kent içi ulaşım gibi olanaklar açısından kıra göre daha elverişli olmuştur. Aynı zamanda kentin kıra göre daha fazla ekonomik “fırsatları” bulunmaktadır. Bu yıllarda hem ekonomik getirinin çeşitliliği hem de geniş kamu hizmetleri kümesinden yarar sağlayabilme açısından kent, kıra göre daha çekici olmuştur (avdar, 2003, s. 387,388).

1950’li yıllar, Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra kurulan dünya ticaret ve finans sistemine uyum sağlama sürecini yansıtmaktadır. 1950’lerde yaşanan değişimin siyasi temeli, yeni rejimin “modernleşme projesine” katamadığı köylünün, önemli düzeyde yoksullaşmasının, sisteme yabancılaşmasının etkisiyle güçlenmiştir. 1950’lerde kyllge kaynak aktarma çabaları, kurulan yeni dünya sisteminde bir evre ülke olarak duran Türkiye’ye biçilen “yeni” rol ile çakışmıştır. 1930’ların ithalata dayanan ve devlet eliyle kurulan sanayileşme modeli yerine, tarım sektörü merkeze alınarak yeni bir ekonomik model meydana getirilmek istenmiştir. 1950-1953 döneminde İkinci Dünya Savaşı sonrasında traktör dış alımının koşulu olan, tarımın yaygın ve hızlı bir gelişme sürecine sokulduğu grlmştir. Tarım sektörü yıllık %10’un üzerinde bir büyüme hızı yakalamıştır. Fakat, Toprak Reformunun işletilmesine karşı isteksiz olunduğundan, altyapısı yetersiz olan Türkiye’de tarım sektörü tıkanmaya başlamıştır. 1950’li yıllarda görülmeye başlanan kente doğru hareketlenme, mekanizasyonun tarımsal işgücü üzerindeki etkileri ve dış kaynak kullanılarak gerçekleştirilen yatırımların can verdiği ekonomiyle açıklanabilir (ztrk, 2008, s.285-286).

Yukarıdaki biçimde tercih edilen yeni kapitalist gelişme yöntemiyle uluslararası pazarla üretim alanının bağlantısı için altyapı hizmetleri geliştirilmiştir. Bu yeni ekonomik anlayışla tarımsal üretim olabildiğince hızlı bir şekilde pazar için yapılması gerekmiştir. Böylelikle kırsal yapının hızlı bir şekilde ticarileşmesiyle Türkiye tarımında hâkim olan, kk işletmecilik dönüşmeye başlamıştır. Eski köylünün “köyünde tutulması anlayışı” da terk edilmiştir. Bu şekilde, kırsal yapı zlmş, hızlı bir şekilde kırdan kente göç başlamış ve sonucunda kentlerde, kentleşme hızının yüksek olmasının etkisiyle yeni bir tür kentleşme olan “gecekondulaşma” doğmuştur (Yıldırımaz, 2010, s.403).

Daha öncede bahsedildiği gibi, Marshall Planı doğrultusunda yapılan yatırımlar sonucunda kırdan kente göç tetiklenmiştir. G tetikleyen yatırımlardan ilki tarımda makineleşmeyle beraber üretimde artış sağlanması ve üretim

hızlandırılmasıdır. Bu gelişme ilgili dönemde “traktörleşme” olarak görünür olmuştur. Doğrudan veya tarımsal üretim için verilen krediler aracılığıyla hızlı bir şekilde Türkiye tarımının makineleştiği görülmüştür. Tarımda yaşanan makineleşme hem üretimi arttırmış ve pazar için üretimin önünü açmış hem de ekilen tarım alanlarının genişletilmesini sağlamıştır. İkinci Dünya Savaşına girmeyen Türkiye, daha önceki savaşların aksine tarımsal üretimde çalışan emek gücünü yitirmemiş, tersine Türkiye'nin nüfusu artmıştır. Türkiye’de, üretimi arttıracak etkili teknik gelişme oluşturulamadığından, artan nüfusa oranla, köylülerin toprağı işleyecekleri en basit tarım aletlerine bile ulaşmaları kısıtlı kalmıştır. Marshall Planı ile bu durumun etkileri azalmış ve ekilemeyen topraklar ekilebilir hale gelmiştir. Aynı zamanda ÇTK ile daha önce tarımsal üretimin dışında kalan orman, mera ve hazine arazileri de ekilmeye başlanmış ve ekilen toprak miktarı artmıştır. Böylelikle üretimde artış sağlanmıştır. Göçe etkisi bakımından makineleşme, tarımsal üretimde kol gücüne olan ihtiyacı azalttığından işsizliğe neden olup iç göçü tetiklemiş aynı zamanda ÇTK ile artan tarımsal alanlarında işlenmesini kolaylaştırdığından ve buralarda çalışacak tarımsal işçilere ihtiyaç duyulması nedeniyle kente göç baskısı emilmiştir (Yıldırımaz, 2010, s.407-408).

Marshall Planının kırdan kente göçe olan bir diğer etkisi ise, tarımsal ürünlerin pazara hızlı bir şekilde ulaştırılması için karayolu ulaşım ağının geliştirilmesiyle ortaya çıkan etkenlerdir. Tarımsal üretim yapılan köylerin pazara bağlanması için oluşturulan karayolu ulaşım ağı köylerin kentlere erişimini kolaylaştırmıştır. Bu şekilde köylü nüfusun kentlere erişiminin kolaylaştırıcı altyapısı da Marshall Planının uygulanmasıyla ortaya çıkmıştır (Yıldırımaz, 2010, s.408).

Yukarıda anlatılanlar kırdan kente yaşanan bir dönemin iç göç meselelerini bilimsel yönlerle kategorize etmiş olsa da bu kategorizasyonun eksiklerinden bahsetmek gerekir. Bu doğrultuda Yıldırımaz’ın (2010) çalışmasında yukarıda anlatılan bir anlayışla iç göç meselesini kategorize etmenin eksik yönleri detaylı olarak verilmiştir. Yıldırımaz’a göre tarımda makineleşmenin daha geç yaşandığı veya makineleşmenin olanaklarından yararlanamayan engebeli arazilerin olduğu Karadeniz özelinde de iç göç meselesi farklılıklar oluşturmaktadır. Karadeniz özelinde bir göç değerlendirilmesi yapıldığında bu bölgedeki göçün bir dizi etkeni vardır. Kullanılabilir tarım arazilerinin genişletilememesi ve nüfus yoğunluğundan

dolayı oluşan baskı sonucu Karadenizli küçük köylü aileler önceleri hane içinden bazı bireyleri gurbete göndererek aile gelirine katkı sağlamıştır. Bu dış gelirin yetmemeye başlaması ve giderek gelişen ulaşım ağının şehre gitmeyi zamanla kolaylaştırmasıyla, küçük köylü aileler bu bölgeden farklı bir bölgeye ya da kırdan kente göç ettiği bu çalışmada vurgulanmıştır (Yıldırım, 2010).

Traktörün Türkiye tarımında yoğun olarak kullanılmaya başlanması, iller arası göçü etkileyen bir faktör olmadığı da gözlemlenmiştir. Küçük meta üreticiliğini de canlandıran traktör kullanımı ile hanenin mevsimlik göç eder konuma gelmesi ya da hane içinden birisinin tarım alanı dışında çalışmaya gönderilerek haneye ek gelir kaynağı oluşturması, tarımsal ürün üreticisi hanenin tarıma tutunmasını sağlamıştır. Topraksız köylülerin göçü ise Karadeniz Bölgesi'nin bazı illerindeki göçü açıklamaktadır. Yine de endüstriyel istihdam düzeyi kentin çekici faktörü olurken kırsal istihdam alanlarının darlığı da kırsal itme nedeni hâline gelerek Türkiye'de kırdan göçün yoğunlaşmasına neden olmuştur. 1950-1980 arası köyden-kente göç yoğundur. Bu göç köylünün topraktan koparak tasfiyesi anlamı taşımaktadır. Fakat bu durumun paralelinde gelişen ve köylülüğün küçük meta üreticisi konumuna gelerek sürüp gitmelerini sağlayan bir dizi ekonomik faktör de olmuştur. Kısacası traktörleşme, bir kısım köylünün kente göç etmesine neden olurken bir kısım köylünün de tarımda ticarileşmeye ayak uydurup onları küçük meta üreticisi hâline dönüştürerek kırdan kalmasını sağlamıştır (Akşit, 1987).

Traktörleşme, her ne kadar doğrudan ve kitlesel bir kır-kent göçüne neden olmasa da dolaylı yollardan kırdan kente göçü tetiklemiş ve Türkiye'de uygulanan tarımsal politikalarında şekillenmesinde etkin rol oynamıştır. Köymen'in (2009, s.29). çalışmasında 1948 yılı itibari ile ABD'den alınmaya başlanan traktörlerin 10 yıl içinde 50.000 adete çıktığı ve tanktan bozma olduğu için toprağı derinden sürdüğü, bu yüzden toprak erezyonuna neden olduğu aktarılmıştır. Traktörlerle işlenmeyen araziler ve köylünün ortak malı olan meraların da sürüldüğü görülmüştür. Böylece kamu arazileri de büyük topraklı zengin köylülerin eline geçmiştir. Traktörleşme büyük toprak sahiplerinin kullandığı emek gücünü azaltmış ve küçük köylüyü kentlere göç etmek zorunda bırakmıştır. 1950 öncesi 10 yıl içinde kent nüfusu %21 artmışken, 1950-1960 arası %79 artmıştır. Kentlerde sanayi olmadığı için kente göç eden köylüler ya inşaat sektöründe, enformel işlerde

iş bulabilmişler ya da işsiz kalmışlardır (Köymen, 2009). Bu yıllarda topraktan kopan nüfus eski köylülerdir; artık bunlara köylü denilememektedir. Çünkü toprakla bağları tamamen kopmuştur. 1960'lar ve sonrasında topraktan kopma hızı, Türkiye'de sanayileşmenin ve ücretlileşmenin önünde seyretmiştir (Kıray, 2006, s. 317-318).

1970'lerde Türkiye kırsalında hâlâ feodal üretim ilişkilerinin varlığı aşıkardır. Özellikle ağalık sisteminin kırsal bölgelerin çoğunda varlığını sürdürüyor oluşu bu söylemi kuvvetlendirmektedir. Aynı zamanda kırsal alanda köylünün meydana getirdiği üretim artışının, doğrudan gelir artışına dönüştürülmesine engel olan aracı-tefecî sisteminin devam etmesi, kırsal alanın bir diğer sorunu olmuştur. Bu yıllarda Türkiye kırsal yapısında bir çok köyün, işsizlik, elektriksizlik, susuzluk, eğitimden yoksunluk, ve sağlıksızlık başlıca problemleri olmuştur. Tüm bu durumların yol açtığı bir dizi ekonomik baskı, köylüyü köyünde ve evinde tutunmasını zorlaştırmıştır. Dönemin sonu itibari ile bakıldığında, yurtdışında bulunan 1 milyon 500 bin Türkiye vatandaşı işçinin %65'i köyden, kırsal alandan çıkmıştır. Bu kadar kırsal nüfusun, yaşadığı yeri terk edip yurtdışında işçi olarak çalışmaya iten temel etkenlerin geçim sıkıntısı ve işsizlik olduğu yapılan bilimsel araştırmalarla tespit edilmiştir. Kırsal alandaki ekonomik baskı, önemli bir göç nedeni olmuştur (Güven, 1996, s. 15-16).

1970'li yıllarda yaşanan ekonomik tıkanmanın bir sonucu olarak, 1980'li yıllarda, dünya genelinde Keynesci politikalardan neoliberalizme geçiş yaşanmıştır. Bu yapıya koşut olarak Türkiye, 24 Ocak Kararları ile çerçevelenen yeni düzende ithal ikameci politikaları uygulamayı bırakmış ve ucuz emeğe ve orta derecede teknoloji içeren ürünlerin dış satımına dayalı, açık piyasa sistemine geçiş yapmıştır. Bu dönemde, 1950'lerdeki kopuştan farklı olarak, tarım sektörü gerilemiş, iç ticaret hadlerinin tarım aleyhine geliştiği bir dönemin zemini oluşturulmuştur. Tarım alanında yapılan özelleştirmeler, tarımsal desteklerin kapsamının kısıtlanması, yeniden organize edilen tarımsal kamu yönetiminin etkinlik kaybı, Türkiye kırsalında yaşanan yoksulluğu derinleştirmiştir. Ucuz ve sürekli işgücü kaynağı olarak görülen eski köylüleri; tam da sistemin dönemsel gereksinimine uygun biçimde, sanayi yapısı daha gelişkin olan kentlerin varoşlarına yığmışlardır. 1990'lardan 2010'lara kadar yaklaşık 3,5 milyon insanın kırdan kente göçü bu duruma işaret etmektedir (Öztürk, 2008, s.286).

Türkiye 1950'den günümüze hızlı bir kentleşme olgusu içinde olmuştur. 1950'de %20 seviyelerinde olan kentli nüfus, 2010 yılında %75'i geçmiştir.⁵ Nüfusu 10 bini geçen kent sayısı 500'ün üzerindedir. Anadolu'nun her tarafında 100 bin nüfusu geçen 60'ın üzerinde kent vardır. Türkiye'de milyonluk kentlerin sayısı ise giderek artmaktadır (Keleş, 2010, s.28).

Köyde ve kentte yaşayan nüfusun köye ve kente, yani ekonomiye kazandırdıkları dikkatli bir biçimde izlenmesi gerekmektedir. 1980 sonrası "kalkınma" süreci ile tarımsal nüfusun kentlere göç etme zorunluluğu doğmuştur. Bu şekilde, işgücünün tarım dışı alanlarda çalışmasını sağlamak, yatırımların çeşidine ve seviyesine bağlı olarak sanayileşmeye ivme kazanmıştır ve bu sanayileşme ile kentlerde kişi başına düşen gelir artmıştır. Hızlı bir sanayileşmeyle ulusal kalkınma politikası oluşturulmuştur ve böylece köyden kente göç edenler sanayide istihdam edilip işçileşmişlerdir. Böylesi bir kentleşmeye de olağan kapitalist gelişmenin sonucu olarak bakılmalıdır (Keleş, 2010, s.28).

Türkiye yukarıda anlatılana uygun, planlanan bir "kalkınmacı" anlayışla yapılan kentleşmeye sahip olmaktan uzak kalmıştır. Uluslararası işbölümünün doğrultusunda ve uluslararası sermayenin belirlediği yönde, ulusal kalkınma politikaları yüksek düzey sanayileşme üzerine kurgulanmıştır. Ekonominin büyümesi, geniş mali araçlardan yararlanıp para hareketlerine bağlılığı artırmıştır. Böyle bir ekonomik programla birlikte işgücünün sektörel dağılımında imalat sanayi artışı yerine hizmet sektöründe artış görülmektedir. Bununla birlikte, büyük kent merkezlerinde bile açık işsizlik oranlarının yüksek düzeyde olması, kapitalist ekonomik düzeyi ileri seviye olamayan, ulusak ekonomiyi daha da çarpıklaştırmakta olan bir kentleşmeyle karşı karşıya olduğumuzu göstermektedir. Böyle bir kentleşme kırsal alanın yoksulluğunu kentlere taşıyan, maliyeti çok, yapay ve sağlıksız bir kentleşmeye neden olmuştur (Keleş, 2010, s.29).

1980'lerden 2010'lara kadar gittikçe artan oranda yaşanmış küreselleşme ve neo-liberal ekonomi politikalarını uygulayan ülke sayılarının artması, küresel anlamda bir dizi dönüşüm ve değişikliklere neden olmuştur. Küresel anlamda

⁵ Nüfus hesaplamalarında yapılan değişimle 2012 yılı sonrası kent-kır nüfus oranının değerlendirilmesinde ise sağlıklı analiz yapılamamaktadır. 6360 sayılı Kanun ile yeni kır-kent tanımı ve bu doğrultuda TÜİK tarafından oluşturulan nüfus hesaplaması, kır-kent nüfus oranlarını tam olarak yansıtamamaktadır. Bu konu ilerleyen bölümlerde detaylı olarak incelenecektir.

değişiklikler, ekonomik, sosyal ve kültürel yapının kırsal yapıda farklılaşmaların başlamasına ve kırsal yaşamın önemli derecede etkilenmesine neden olmuştur. Böylelikle kırsal kesimde gerek üretim biçimi gerekse üretim ilişkileri değişmeye başlamıştır. Küresel pazar için politikaların şekillendirilmesiyle daha önce geçimlik üretim ya da küçük üreticilik yapan kırsal nüfus, doğrudan pazar için üretim yapar hale gelmiş ya da tarımsal üretim sürecinden çekilerek kente göç etmek durunda kalmıştır. Bu durum beraberinde yoksulluk, açlık, kentleşme sorunları gibi bir dizi sonuçlar meydana getirmiştir (Öztürk, 2009, s.174).

Tarımsal göçün geldiği son aşama tarımda yapısal dönüşümle oluşturulmak istenen aşamadır. 2000-2008 yılları uygulamada olan TRUP/ARIP sona ermiştir. Tarım sektörüne uygulanan baştan aşağı yapılandırma politikaları, diğer hiçbir sektöre bu şekilde uygulanmamıştır. Beklenen süreç gerçekleşmiş ve tarımdan hızlı bir şekilde tasfiye başlamıştır. Küçük çiftçinin kaybetmesi büyük çiftçiye oranla görünür hâle gelmiştir. Tarımın tasfiye üzerine oluşturulmuş politikalar doğrultusunda küçük çiftçi kırsalda dayanma gücünü kaybetmiş ve en yoksul katmanları da kırdan göç edenlerin içine katılarak kente gelmiştir. Kırsalda kalan ve halen tarımsal üretime devam edenlerin ise yoksullaşma sürecinin devam ettiği aşikar duruma gelmiştir (“Bağımsız Sosyal Bilimciler”, 2011b, s.43).

2.2.2. Kır-Kent Ayrımı ve 6360 Sayılı Yasa'nın Getirdikleri

Kır, kent ve göç ilişkisini etiket kavramlar olarak değerlendirirsek kırsal dönüşümün içinde olan insanların durumu hakkında açıklamalarda bulunulabilir. Kır insanı, kırsal ekonomik yapısı içinde hayatını devam ettirmektedir. Kır insanının ekonomik kaynağı, ücret gelirleri, varlık gelirleri ve kırsal varlıkları gibi faktörlerden oluşmaktadır. Göç ile beraber kır ve kent arasında ileri-geri bağlantısı başlayan kentlileşen insan ise, kırsaldaki ekonomik kaynağının yanında kentte sağlanan gelirlere sahip olmaya başlar. Kent insanının da ekonomik kaynağı, kentten sağlanan ücret geliri, kentsel varlık geliri ve kentsel varlıkları gibi unsurlardır (Kartal, 1983, s.22).

Köyden kente göç eden insanlar zaman geçtikçe kentlileşmektedirler. Kentlileşmeye başlayan insanda hem ekonomik hem sosyal yapısında değişimler olmaktadır. Kentlileşmenin ekonomik ve sosyal olarak iki yönü vardır. Ekonomik tarafla kentlileşme, kişinin geçimini tamamıyla kentte ya da kente özgü işlerde

kazanmasıyla gerçekleşir. Sosyal tarafıyla kentleşme ise, kırdan göç etmiş insanın çeşitli konularda kente özgü tutum ve davranış şekillerini, kentin sosyal ve manevi yargılarını özümsemesiyle gerçekleşmektedir (Kartal, 1983, s. 21).

Farklılaşan ekonomik faaliyetlerle birlikte kentte, vasıfsız işgücüne ve kentin altyapı projelerinin faaliyete geçirilebilmesi için inşaat işçilerine ihtiyaç duyulmaya başlanmıştır. Bu durum, kırsal alanda tarımsal üretim yapılan toprakların el değiştirmesinin gerekliliğini doğurmuştur ve böylece kırsal alandaki toprakların büyük şirketlerin eline geçmesini sağlayacak düzenlemelere gidilmeye başlanmıştır. Tüm bunlara eşdeğer olarak bir dizi sonuçlar ortaya çıkmıştır; kırsal yerleşimde yaşayanların Köy Kanunu'ndan kaynaklanan hakları yok edilmeye başlanmış ve köylerin ortak kullanım alanlarında olan meralar kentlerin rezerv alanı haline gelmiştir. Yeni Büyükşehir Yasasından sonra büyükşehir ilan edilen kentlerin tamamında orman köylüsünün statüsü kalkmıştır. Bu yasal değişimle kırsal yapıda önem arz eden suyun kullanımına sınırlar getirilmiş ve su kaynaklarına dahi sayaç takılabilmemesinin altyapısı oluşturulmuştur. Bu köylerinin tamamının köy statüsünün kalkması ile beraber bir gecede buradaki nüfus kentsel nüfus olarak adlandırılmaya başlanmıştır (Bilgihan, 2014, s.61-62).

Yukarıda anlatılan kır-kent kavramsal algısını farklılaştırılma çabaları 2012 yılında Resmi gazetede yayımlanan 6360 Sayılı Büyükşehir Kanunu ile yasal zemine oturtulmuştur. Bu yasada kır-kent ayrımı muğlak duruma gelmiş ve kır-kent istatistiki verilerinin, TÜİK tarafından, yayımlanmasında eksiklikler oluşmaya başlamıştır. Aynı zamanda kır nüfusu, sanki kentlerde yaşıyormuş gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Çünkü 6360 sayılı Kanun ile illerin siyasi haritasında köy ve orman köyü olan ve kır olarak nitelendirilen yaşam alanları büyükşehirin bir mahallesi haline dönüştürülmüştür.

Türkiye'de kent ve kır nüfuslarının toplam nüfus içindeki yerine bakıldığında 2012 yılında, kırsal nüfusun toplam nüfus içindeki payı %22,7 iken 2013 yılında bu payın %8,7'e hızlı bir düşüş yaşadığı görülmüştür. Bu durumun asıl nedeni ise, hızlı ve yoğun bir göç dalgası değil, TÜİK'in kır-kent nüfus oranı hesaplamasında farklılaşmaya gitmesi olmuştur. Büyükşehir statüsüne alınan yeni illerde köy ve belde nüfuslarının TÜİK " Adres Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi" 2013 nüfus sayımı sonuçlarında kent nüfusuna dahil edilmesiyle beraber 10 milyon 545 bin kişi kentli olarak kabul edilmiştir (Bal, 2016, s.122-123).

12 Kasım 2012 tarihinde TBMM’de kabul edilen 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir sayısı 30’a yükseltilmiş ve büyükşehir sınırları içerisinde yer alan belde ve köylerin sahip oldukları tüzel kişilikleri ortadan kalkmıştır. Köyler ve beldeler bu yöntemle mahalleye dönüştürülmüştür ve sahip oldukları kamu varlıkları büyükşehir belediyesinin tasarrufuna bırakılmıştır. Düzenleme ile birlikte köylerin %47,2’si belediyelerin %54’ü yerel yönetim sisteminden çıkarılmış ve kırsal alanın önemli bir çoğunluğu kentsel alana dahil edilmiştir (Dik, 2014, s.75).

6360 sayılı Kanun düzenlemesi, ilk mahalli idareler genel seçiminin yapıldığı 2014 yılından itibaren yürürlüğe girmiştir. Yeni büyükşehir olan tüm illerdeki ilçeler büyükşehir belediyesi sınırlarına alınmıştır. Bu kapsam doğrultusunda mahalle olan köy ve beldelerde, Emlak Vergisi, Belediye Gelirleri Kanunu çerçevesinde alınması gereken vergi, harç ve katılım payları 5 yıl süreyle alınmaması kararlaştırılmıştır. Bu yeni mahallelerde içme ve kullanma suyu için alınacak ücret, 5 yıl süreyle en düşük tarifenin %25’ini geçmeyecek biçimde belirlenmiştir. Tarımsal faaliyet ve hayvancılık işi yapan, suları bedava kullanan, vergi muafiyeti kapsamında olan köyler; belediye sınırlarına dahil edilmekle bu hak ve muafiyetlerini kaybettikten sonra, burada yaşayanlar için hayatını sürdürme zorlukları daha da yoğunlaşmış olacaktır (Keskin ve Yaman, 2016, s.232-233).

Büyükşehir yasası, ilde kır-kent ayrımını ortadan kaldırmış, kırdaki yaşayan nüfusu da kentli yapmıştır. Yasa, büyükşehirin tamamında il özel idarelerini de kapatmıştır. 5216 sayılı Yasa’yla birlikte değerlendirildiğinde, bu yasada yer alan “Büyükşehir ve ilçe belediyeleri tarım ve hayvancılığı desteklemek amacıyla her türlü faaliyet ve hizmette bulunabilirler” ibaresiyle köyün tasarrufunda olan birçok alan büyükşehir belediyesi kapsamında alınmıştır. Köy tüzel kişiliğinin kaldırılması, köylünün yaşam-yerleşim merkezi üzerinde karar alma yetki ve gücünün kaldırılması demektir. Yasayla, kırsal sosyo-ekonomik alana kentsel yönetim giydirilmiştir. Bu köklü değişim ile beraber aile emeği ile üretim yapan küçük üreticiliğin tasfiyesi kolaylaşmıştır. Böylelikle bu, büyükşehir sınırları içinde yaşayan kırsal nüfusun kentlere hızlı ve yoğun olarak göçünü artıracaktır (Keskin ve Yaman, 2016, s.232).

2.2.3. Göç Sonrası Kent: İşçileşme Sürecinde Çalışma ve Kent Yaşamı

Marks, üretim sırasında emek gücünden yararlanmak için sermayenin her zaman yedekte tuttuğu bir kitlenin olduğunu ve bu kitlenin kapitalist ilişkiler çerçevesinde kendiliğinden oluştuğunu aktarmıştır. Marks'ın “yedek işgücü ordusu” dediği bu kitlenin içinde saklı artı nüfus kategorisi var olmaktadır. Buna göre bu kategori, özellikle tarım gibi sermaye birikim sürecine doğrudan katılmayan sektörlerin kapitalistleşmesi ya da tarımsal yapının tasfiyesi ile beraber tarımsal faaliyetlerle geçimini sürdüren insanların topraktan koparak proleterleşmesi sürecinde ortaya çıkmaktadır. Saklı artı nüfus, tarımsal üretimde sermaye yoğunluğunun artmasıyla, tarım emekçilerine ihtiyaç duyulmaması ve tarımın tasfiyesi doğrultusunda tarım dışı sektöre yönelen, bu anlamda daha çok kır-kent arasında gidip-gelen ve geçimini sağlamak amacıyla işgücü piyasasına dahil olmak için her an hazırda bekleyen bir nüfusu ifade etmektedir. Bu nüfus düşük ücret, kötü çalışma koşullarına razı olmak zorunda kalan kitlelerden oluşmaktadır. Saklı artı nüfus, sermaye birikiminin yoğunlaşarak hızlandığı süreçte çeşitli üretim kollarında ihtiyaç duyulan emek gücü ihtiyacı için talep edilip, birikimin yavaşladığı dönemlerde işten çıkarılabilen bir yedek işgücü olmaktadır (Oğuz, 2016, s.50).

Artık göç etmek, yeni bir yaşam şekline ilerlemek ve bu yaşam şeklinin gerektirdiği geliri, devamlı olarak, tarımsal faaliyet dışı işlerden edinmek anlamı taşımaktadır. Göç, üretim biçiminde ve toplumun temel yapısında çok önemli değişimler meydana getiren bir süreci ifade etmektedir. Toprak-insan ilişkileri öyle çok değişmiştir ki eskiden köylü olarak yaşayan insanlar, geri dönüşü olmayan bir süreç içinde köylü olmaktan çıkmıştır (Kıray, 1999, s.122). Ancak eski köylü olanlar, yeni üretim ilişkilerine, topraktan koparıldığı biçimde kolay girememektedir. Bu şekilde göç eden insanlar genelde kentsel merkezlere gelmektedirler. Fakat, topraktan koparılan nüfusa iş yaratılmadığından, bu nüfus enformel olarak tabir edilen sektörlerde önemsiz ve üretici olmayan meslekler edinmektedirler. Daha güvenli iş bulma şansları doğduğunda o işe yönelmektedirler (Castels ve Cossacks'tan aktaran Kıray, 1999, s.122-123). Dolayısıyla topraktan koparılan köylü, ne çiftçi, ne işçi ve zanaatkar olabilmıştır ve hep “marjinal” kalmıştır (Kıray, 1999, s.123).

Kırdan kente gelen köylüler, kentte uzmanlaşmış ve farklılaşmış işlerde hiçbir deneyimleri olmadan gelmektedirler. Dolayısıyla, kentin mesleki durumuna uyum oluşturan becerileri bulunmamaktadır. Eğitimden yoksun bırakıldıkları için kent yaşamını tanımamaktadırlar. Onlar kadar hızlı değişen bir kentte, dış sistem, onların ihtiyaçlarını giderebilecek düzeylerden, mesleki eğitim alabilecekleri kurumlar oluşturmaktan, planlı yerleşim merkezlerinden ve sorunlara çözüm üretecek formel kuruluşlardan yoksun olmaktadır. Bu nedenle göç edenler kendi uyum taktikleri geliştirmek ve uygulamak zorunda kalmaktadırlar (Kıray, 1998, s.184-185).

Temelinde gecekondulaşmaya dayalı ve işgücü piyasasındaki ilişkilerin bulunduğu geniş çaplı ilişkiler ağı, kentleşmenin ilk aşamasından bu yana işlemektedir. Bu ilişkiler ağı dolayısıyla kente göçenlerin ne yapacağı, bir anlamda daha kente yerleşmeden önce belirlenmektedir. Bu ağlar, kente gelenlere, sadece kentte tutunabilme olanağı sağlamamakta ağın niteliğine göre yükselme olanakları da sunmaktadır. Ağın sunduğu yükselme olanakları, aşamalıdır ve büyük ölçüde kurallara bağlanmıştır. Göç edenler, kentte kendilerini hazır bir ilişki yumağı içinde bulmaktadır. Bazen dayanışma bazen de rekabet içinde yükselme durumu ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu ağ, herkesin eşit bir şekilde yararlanabildiği bir ilişki ağı olamamaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001, s.118).

Bu tür enformel ilişki ağları genellikle iş bulma sürecinde ortaya çıkmaktadır. Erder'in (1996) yaptığı çalışmada kentte iş bulma sürecinde kökene dayalı ve akraba aracılığıyla iş bulma durumunun yaygın olduğu görülmektedir. Enformel ilişki ağlarının yoğun olarak yaşandığı ve kentte yaşanan yoksulluğun hafife indirilmesi için kurulan bu ağların göç edenleri içine aldığını aktaran bir diğer çalışma da Aksan'ın (2015) çalışmasıdır.

Göç eden işgücünün kırsaldan gelmesi ve genelde "niteliksiz" olması onları razı olucu kararlar almaya zorlamaktadır. Kırdan kente göçenler maliyet-fayda analizini çok kaba bir biçimde yapmaktadırlar. Kendi niteliklerine uygun bütün olanaklardan habersiz kalmaktadırlar. İş bulmada akraba-tanidik ilişkileri etkili olmaktadır. Beklenti düzeyi düştükçe, elde olana razı olma davranışları artmaktadır. Böylelikle, sigortasız, düşük ücretle çalışma doğrudan kabul edilmektedir (Bal, 2016, s.152).

Kentlere göç ile beraber artan sorunlara formel çözümlerin üretilmemesi sonucunda kentlerdeki gündelik yaşam, sıradanlaşmış enformel ağlarla bütünleşmiştir. Formel kurumlarla canlı ve çeşitli enformel ilişki ağları iç içe geçmiştir. Kentsel eşitsizlikler kalıcılaşarak bugünkü “kaotik” yapısını oluşturmuştur (Erder, 2015, s.43).

Zincirleme göç, göç edecek bireylerin, göç süreci boyunca göç edecekleri yer hakkında bilgiyi, göç boyunca desteği, kendinden önce göç etmiş olan tanıdık ve yakınlarından almaları anlamı taşımaktadır. Bu şekildeki göç süreci, bir yandan aynı bilgiden ve tabakadan gelenlerin kentte küme oluşturmalarına, diğer yandan da göçün kaynağı olan bölge ile ilişkilerinin devam edebilmesine imkan oluşturmaktadır. Yeteri düzeyde esnek bir göç tipi olan bu şekilde bir göç biçimiyle kente yerleşenler, kentsel alanlardaki ekonomik dalgalanmalara duyarlı olmaktadır. Bu şekildeki göçe maruz kalan insanlar, küçük köylülüğün hâkim olduğu kırsal yapının imkanlarıyla göçün hızını belirleyebilmekte ve hatta göç eden bu insanların, kentte başarısız olmaları hâlinde geri dönme olanakları da bulunmaktadır. Kırsal alanların kadın, çocuk, yaşlı gibi nüfusa az gelire yaşama imkanı tanınması bu tip göç ilişkisini artırmaktadır. Dolayısıyla bu şekilde bir göç, kır-kent arasındaki etkileşimleri ve ilişkileri korumaktadır (Hoddirot ve Grieco’dan aktaran Erder, 2015, s.57).

Kalkınmanın kentlerdeki istihdamı yeteri düzeyde artıramadığı görülmüştür. Böylece, geç kapitalistleşen ülkelerde, işsizlik, enformelleşme, toplumsal dışlanma, marjinalleşme, kent nüfusunun önemli bir kısmının güvensiz, belirsiz, risklerle dolu ve yoksulluk içinde bir yaşam sürdürdüğü olgusu hep var olmuştur. Türkiye’de toprak mülkiyetinin özgül biçimi, kırdan göçün ve kentleşmenin belirleyicilerinden olmuştur. Türkiye’de kırsal alanda küçük tarım işletmelerinin yaygınlığı sayesinde kente göç eden nüfusun bir yanının köyde kalabildiği önceki bölümlerde aktarılmıştı. Bu olgu, Türkiye’de yeniden köylüleşmenin de canlı kalmasını sağlamaktadır (Keyder ve Yenal, 2014, s.217).

Kente yerleşme aşamasına gelene kadar uzun ve çok sorunlu bir süreçten geçen yoksul köylüler için, köye yakınlık yani köyün ulaşılabilir olmasının çok büyük bir önemi vardır. Açlıkla karşılaşmamak için, köyde yetiştirilen geçimlik ürünlerin, yoksul köylü tarafından, kentte gıda deposu olarak kullanımı köye ulaşılabilirliğin önemini arttırmaktadır. Göç edenlerin kente uyum ve kentin

ekonomik sorunlarıyla baş etme sürecinde, geride bırakılan çocuk veya yaşlı kesim olan bağımlı nüfusun güvenli bir yaşam alanı olarak köy, göçün ilk evresinde yaşanan zorlukları aza indirmektedir. Kentteki başarısızlıklara katlanabilmeyi ve kentte tutunamadıklarında güvenli bir liman olarak geri dönebilmelerini kolaylaştırıcı araç olarak ulaşılabilir köy, eski köylüler için bile geçerli olan bir olgudur (Erder, 2015, s.32).

Sanayileşme ile beraber kentlerdeki tarım dışı faaliyetlerin başlamasıyla birlikte kentlerde işgücü gereksinimi artmıştır. Kentlerde eğitim ve sağlık gibi hizmetler çeşitlenmesi ve bu hizmetlerin görece ulaşılabilir oluşu; Güney Doğu ve Doğu Anadolu’da yaşanmış ve yaşanan sorunlar; “taşı toprağı altındır” bilinciyle kente ilişkin beklentilerin oluşu; memlekete ilişkin aidiyet duygusundaki farklılaşmalar ve ulaşım araçlarının teknolojik yönden gelişmesi Türkiye’de göçle beraber kentleşmede itici, iletici ve çekici güçler olmuştur. Bunlara bağlı olarak yoğun göç kentleşmeyi hızlandırmış ve bir dizi sorunları da beraberinde getirmiştir (Çalışkan, 2016, s. 311-312).

Göç sonrası hızlı kentleşme nüfusun hızla artmasına ve böylece barınma sorununun ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu şekilde, plansız kentleşme yoğun göç ile birlikte gecekondü tipi barınma şekliyle başlayan “çarpık kentleşmeyi” ortaya çıkarmıştır. Sanayileşmedeki, trafikteki, katı atık yönetimindeki sorunlar ve yok olan yeşil alanlarla beraber çevre sorunları oluşmaya başlamıştır. Kentlerde işbölümlerinde giderek uzmanlaşma ve kırdan kente göç eden insanların bu işbölümü içinde “vasıfsız” kalması ile meydana gelen işsizlik ve bununla beraber gelen yoksulluk, kentleşmenin önemli sorunları olmuştur. Bu durum, Türkiye’nin en büyük kentinden en küçük kentine kadar hepsinde, farklı zaman ve farklı düzeylerde, yaşanmaktadır. Bununla birlikte, bölgeler arası eşitsiz düzey ve nüfusun belirli kentler yığılması Türkiye’de önemli bir sorun hâline gelmiştir (Çalışkan, 2016, s.312).

Tarımda yaşanan dönüşümle beraber tarımsal üretimde insan emeğinin yerine makinelerin kullanılmaya başlanması, toprakların miras ilişkileri bağlamında bölünmesi, hükümetler tarafından uygulanan tarım politikaları, zorunlu göç ettirme politikaları ve hanelerin çocuklarına daha iyi bir eğitim aldirmek için kentlere yönelmesi gibi etkenler, kırsalda tarımsal üretimle geçimini sağlayan hanelerin kentlere göç etmesine neden olmuştur. Tarımsal üretim yapan bu hane

bireyleri, yaşamları boyunca bu işi yaptıklarından kentlerdeki işlere uyum sürecinde düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde çalışmak zorunda kalmışlardır (Yiğit, Çiçek ve Öztürk, 2017, s.1).

Türkiye gibi geç kapitalistleşen ülkelerde, tarımda teknolojik altyapının artması, sermaye birikim sürecinde farklı talep türlerinin ortaya çıkması, köylerde nüfus artış hızının görece yüksek seviyelerde olması, köy-kent arası gelir farklılıklarının artmış olması, kapitalistleşme sürecinde kırdan göçü sürekli hale getirmiştir. Üzerine bir de makineleşme (traktör, biçer-döver, ilaçlama ve gübreleme aletleri, motorlu taşıt vb.) eklenince kıran itici özellikleri ivme kazanmıştır. Kapitalistleşmenin ilk aşamasında işgücü, ağırlıklı olarak tarımda istihdam edilmiştir. Kapitalistleşme hızlandıkça ve tarımda sermaye yoğunlaştıkça düşük vasıflı köylü işçiler kentin çeperlerine yerleşmiştir. Geç kapitalistleşmiş bir ülke için “sorun” teşkil eden bu kitleler, hizmetlerin ve imalat sanayinin görece yüksek vasıflı işçi kriterlerine uymamaktadır. Bu vasıfsız işgücü niteliğini oluşturan kesim için sigortalı, düzenli gelir sağlayacak iş olanakları kısıtlı kalmaktadır. Tarımdan göç eden bu insanlar kayıt dışı istihdam olanakları, yoksulluk ve sosyal sorunlarla baş başa kalmışlardır (Kazgan, 2009, s.274).

Türkiye’de hizmetler ve sanayi sektörlerinin ekonomi içindeki payı giderek artarken tarımın payı azalmıştır. Tarımsal alandan kentlere göçün bir sonucu olan bu olguyla kentlerde “marjinal sektör” olarak adlandırılan yan sanayi kuruluşları çoğalmıştır. Büyük üretim kuruluşları için ürünün tamamını üretmek yerine temel parçalarını yapıp diğerlerini yeni oluşan bu tip sektörde yaptırmak daha kârlı olmaktadır. Marjinal sektör, daha az ücret, daha az nitelik gerektiren işgücü, sendikasız olarak çalışma, kısacası güvencesizlik anlamı taşımaktadır. Kırdan göç edenlerin önemli bir bölümü bu sektörde çalışarak hayatını devam ettirmektedir (Bal, 2016, s.120).

Özne ve Çolakoğlu’nun (2014) mikro krediler üzerine yaptığı alan çalışması kentte yoksulluğu gözler önüne sermektedir. Karşılıksız ev emeği olarak kadın emeği görünmezden gelmektedir. Evde işsiz olarak durduğu iddia edilen kadınlara, mikro kredi desteği verilerek evde parça başı ya da kendi projesi kapsamında ürün üretmeleri sağlanmış olmaktadır. Böylelikle kadın emeği piyasa ile bütünleştirilmektedir. Alınan bu kredileri birçok kadının, iddia edildiği gibi yeniden kazanç yani girişimcilik için kullanmadıkları görülmektedir. Aksine, alınan

bu mikro krediler temel ihtiyaçların karşılanması için hane içi ekonomiye katkı olarak doğrudan kullanılmaktadır. Bu mikro krediler hanenin yoksulluğuna çare aramanın yöntemi hâline gelmiştir. Özne ve Çolakoğlu'nun bu alan çalışması bize güvencesiz çalışma koşullarında olan işçi sınıfı aileler için yoksulluğun süreklilik arz ettiğini ve kentlerde çalışma hayatında birçok açıdan güvencesizlik yaşandığını göstermektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllar ile 1970'lerin sonlarına kadar olan dönemde kırdan gelen nüfusun barınma ihtiyacının karşılanması için güdülen temel politika, kentin çevresinde bulunan tarım arazilerinin parselleştirilmesi olmuştur. Kentsel arazi bağlantıları, göçmenlerin ortaya çıkardığı özgün çözümlerle yeni şekiller almıştır. Gerek bu kırsal göçmenlerin gerekse kentli orta gelir düzeyine sahip hanelerin konut ihtiyacı da yeni kentsel arazi bağlantıları kullanılarak karşılanmıştır. Göç alan kentlerin eski yerleşik mahallesinde bulunan bir-iki katlı eski evler, küçük sermayeli inşaat mühendisleri tarafından yıkılarak yerine kat karşılığı çok daireli apartmanlar yapılmıştır. Kentlerin çeperinde, genelde köylünün elinde bulunan tarlalar ve bir bölümü de büyük çiftlik olan araziler, emlakçı ya da arazi stokçusu olarak bakabileceğimiz, arazi spekülâtorleri tarafından satın alınmış ve harita mühendislerine parselleştirilmiştir. Arazilerin sahipleri tarafından aynı yöntemle parselleştirilip kentsel arsaya dönüştürülmesi kentin konut ihtiyacının karşılamak için bir diğer özgün yöntem olmuştur. Burada imarlı arazi üretme maliyeti, küçük sermayeli müteahhitlere ya da orta gelir düzeyinde olanlara yüklenmiştir. Bu süreçte devlet, arsa ve konut üretim biçimini yasal duruma dönüştürecek “kat mülkiyeti yasası”nı çıkarmış, parsellenen araziye yapı izni verip inşaat yapı ruhsatı işlemlerini kolaylaştırmakla yetinmiştir (Kurtuluş, 2008, s. 315).

Kentsel yapının ortaya çıkmasındaki bu tip temel etkenler, Türkiye'de merkezi kentlerin ilgili dönemdeki dönüşümünü yansıtmaktadır. Aynı tip kentsel arsaların oluşturulması ve kente yerleşen kırsal nüfusun artan konut ihtiyacının karşılanması, kapitalizmle eklemlenmesini geç gerçekleştiren çevre kentlerde farklı dönemlerde ortaya çıkmıştır (Kurtuluş, 2008, s. 315).

Yukarıda anlatılanlar doğrultusunda, kırdan göç edenlerin kentteki yaşamı, enformel ilişki ağları, işsizlik ve kötü çalışma koşullarına maruz kalma, güvencesizliğe neden olma ve konut ihtiyaçlarını karşılayamama gibi olgularla çevrelenmektedir. Fakat, Işık ve Pınarcıoğlu'nun (2001) yaptığı çalışmanın

sonuçları da gösteriyor ki bu durum kırdan göç eden hanelerin büyük çoğunluğunu kapsasa da bazılarını kapsamamaktadır. Kent yaşamına ve kentsel ilişki ağları olan rant ve patronaj ilişkilere rahat ayak uydurabilen hanelerin kentte lehlerine gelişen durumlar olduğu görülmüştür. Kırdan göç eden bazı haneler, toplumsal tabakada üst katmanlara gelmişlerdir. Özellikle kent yaşamına daha önceki yıllarda katılanlar, daha sonra kente göç edenler üzerinde hâkimiyet kurmuşlardır. Böylece, kentin bilgi düzeyinden, rantından ve altyapı hizmetinden yararlanabildikleri yerlerde mesken edinebilmişler, sonradan kente göç edenlere göre daha varlıklı olmuşlardır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

3. BÖLÜM

ALAN ARAŞTIRMASI VE ARAŞTIRMA BULGULARI

3.1. ORDU ÜNYE'DE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Bu araştırmanın temel sorunsalı ve hipotezi şu şekildedir;

Neden birçok kentte doğrudan işçilik pratikleri yaşanırken Ünye gibi geç kapitalistleşen bir kentte işçilik pratikleri daha sınırlı yaşanmaktadır? Kırsal alan ile devam eden bağlantının işçileşme sürecindeki etkisi nasıl ve ne derecede olmaktadır?

Tarımsal alandan göç olgusu ile birlikte kente yerleşme zorlukları, işçileşme, yoksulluk ve ekonomik kırılganlıklar derinleşmektedir. Tarımsal alanda kendi hesabına çalışanlar, ücretsiz aile işçileri ya da ücretli işçiler ve aile ekonomisine katkı için kısa dönem kente çalışmaya gelenler, tarımsal geçim olanaklarının azalmasıyla kırsal alana yakın ya da uzak kentlere göç etmektedir.

Böylelikle kırsal alanda tarımsal ürün üretecek arazisi olan, kentte işçilik deneyimi yaşayan bireylerin, işçilik pratikleri olan örgütlenme, güvence, kıdem gibi olgulara tam anlamıyla sahip çıkmadıkları düşünülmektedir. Aynı zamanda bu olgulara sahip olamamanın kırsal bağı olan hane üyeleri için yaşamsal önem arz etmediği kırsal ürün üretiminden sağlanan gelirin güvencesizlikleri kabullendirebilecek subap görevi taşıyacağı fikri bu çalışmanın savını oluşturmaktadır.

3.1.1. Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada erken kapitalistleşen kentlere kapitalizmin gelişme farklılıklarından dolayı sonradan eklenen ve geç kapitalistleşen bir kent olma özelliği gösteren Ünye'de tarımsal dönüşümle yaşanan nüfus hareketliliği ve tarımsal dönüşümün sınıfsal dinamiklere etkisi aktarılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda, kırsal alanda geliri azalan ve bu nedenle kentsel alanlara göç eden hanelerin çalışma ve yaşam koşulları Ünye örneği üzerinden incelenecektir. Kırsal alanda yaşamayı bırakıp kentte çalışmayı tercih eden ve aynı zamanda kırsal alanda tarımsal ürün üretmeye de devam eden hanelerin sınıfsal profilinin ne yönde şekillendiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Ayrıca bu tip hanelerin kırsal alan ile kurduğu bağlantının ekonomik ve sosyal yönleriyle nasıl geliştiğini incelemek

çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Kırsal bağlantısı olan hane üyelerinin kente çalışma hayatındaki konumlarını aktarmak bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. Başka bir söylemle, kentsel alanda yaşayıp da kırsal alanda piyasa için üretim gerçekleştiren hanelerin kentte yaptıkları ve yürüttükleri işler incelenerek sınıfsal görünümünü ortaya çıkarmak çalışmanın genel olan amaçlarındandır.

Kenar mahalle olarak tabir edilen, kentin diğer mahallelerinden farklı bir dokuda ve diğer mahallelere oranla daha düşük seviyede yaşam standartları olan Ünye ilçesinin Fevzi Çakmak, Bayramca ve İpekyolu mahallesinin kente eklenmesi sürecini ve bu mahallelerdeki işçileşme süreçleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Bunun yanında göç ile bu mahallelere gelen hanelerin, iş geçmişleri, tarımsal faaliyet ilişkileri, gelir düzeyleri ve hayatta kalma stratejisi geliştirip geliştirmediği bu çalışma çerçevesinde ele alınmıştır.

Doğu Karadeniz sahil kentleri genel görünüm itibari ile tarımsal kent olma özelliği ile öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, bu kentlerde tarımsal üretim ağının varlığı yaygın olarak gözlemlenmektedir. Tam da bu açıdan bakılarak, Doğu Karadeniz sahil kentlerinden biri olan Ünye ilçesinin bazı mahallelerinde tarımsal üretim süreci, tarımsal üretim ilişkileri gibi sosyo-ekonomik yaşamın izleriyle tarımsal alandaki toplum yapısı ortaya konmaya çalışılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Kapsamı Ve Önemi

Bu çalışma kırsal alandan göç ettiği halde hâlâ kırsal alanda üretime devam eden haneleri kapsamaktadır. Aynı zamanda, bu çalışma, görüşmecilerin tarımsal üretim yaptığı kırsal alana çok yakın kent olma özelliği gösteren Ünye’de yürütüldüğü için tarımsal yapıdaki sınıfsal dönüşümü tam olarak meydana çıkaramamaktadır. Başka bir deyişle bu çalışmanın sonucu genele uyarlanamamaktadır. Sadece yakın bir kente göç edip tarımsal üretime devam ederken aynı zamanda kentin çalışma ve üretim ilişkileri içinde yer alanların, sınıfsal yapısına ışık tutmaktadır. Yine kapsam açısından bu sınıfsal kategorileştirme de kentin sınıfsal yapısının genelini analiz etmek için yeterli olamamaktadır. Hem kentin hem de kırsal yapının sınıfsal görünümünde ortaya çıkan yeni profillerin bir kısmını kapsadığından, kırsal dönüşümle birlikte yaşanan

yeni sınıfsal yönelimleri görünür kılması (özellikle yarı-proleter görünüm) bu çalışmanın önemine işaret etmektedir.

TÜİK verileri üzerinden bir değerlendirme yaparsak, 2013 yılında çıkan 6360 sayılı Yasa sonrası kır nüfusu da kentli nüfus kategorisine alınmıştır. 2013 yılı sonrası tarımsal nüfusun azaldığının gösteren verilerin güvenilirliği tartışma konusu hâline gelmiştir. Üretim ilişkileri ve kentin altyapısından yararlanma göz önüne alındığında kentli nüfus kategorisinden sayılamayacak ve kırsal üretim tarzının görelî hâkim olduğu yerleşim yerlerinin bile kentten sayılması TÜİK'in kır-kent ayrımını çelişkili hâle sokmaktadır. Bu nedenlerden dolayı, bu araştırma nicel ve nitel verilerin elde edildiği alan araştırması olduğundan kent ve kır ayrımının yasal adlandırılmasındaki eksik tanımlamayı giderici ve farklı bir açıdan, bilimsellik kaygısıyla, kırsallık olgusunu incelemeyi sağlamaktadır.

3.1.3. Araştırma Yöntemi

Araştırma çerçevesinde nitel ve nicel araştırma yöntemleri birarada kullanılmıştır. Bu çalışmanın konusunun belirlendiği Haziran 2016 tarihinden sonra Ünye'nin sosyo-ekonomik özelliklerinin neler olduğunu araştırmak için incelemelerde bulunulmuştur. Bu incelemeler, bu çalışmanın da evrenini oluşturan mahallelerde yürütülmekle birlikte Ünye geneline de yayılmıştır. Bu incelemeler, genel olarak dışarıdan gözlemler doğrultusunda yürütülmekle beraber esnaf, tarımda yevmiyeli çalışanlar, köy ile bağlantılı olan dolmuş (minibüs) şoförleri, mahallenin yaşlı bireyleri gibi birçok kişiden edinilen bilgilerle araştırma yoğunlaştırılmış ve sosyo-ekonomik yapı üzerine olan söylemler kayda alınmıştır. Bu görüşmelerden sonra araştırma alanı olarak Fevzi Çakmak, Bayramca ve İpekyolu Mahalleleri belirlenmiştir.

Ünye ilçesi Yunus Emre Bulvarı, Samsun-Ordu Karayolu ve Tabakhane Deresi arasında bulunan Fevzi Çakmak, İpek Yolu ve Bayramca Mahallelerinde yapılan bu araştırmanın evreni aynı bölge içinde yaşayan haneler dikkate alınarak oluşturulmuştur. Evrenin oluşturulmasındaki temel faktör, bu bölgede yaşayan hanelerin birçoğunun kırdan göç yoluyla gelmiş olmalarıdır. Aynı zamanda hem kır hem de kentte çalışma ilişkileri bulunan hanelerin bu mahallelerde yaşaması çalışma evreninin bu bölge seçilmesindeki bir diğer etkidir. Bir başka söylemle, bu semtte yaşayan haneler üzerinden yapılan genel araştırmalarda, kır ile bağlantısı

bulunan ya da kentte yerleşmeden önce kırdaki tarımsal faaliyet yürüten ailelerin varlığı evrenin oluşmasında önemli bir etken olmuştur.

Bu semtte yaşayan ve yukarıda anlatılanlara uygun olarak kır bağlantısı bulunan ya da kente yerleşmeden önce kırdaki yaşayanların içinden rastgele seçilen haneler, çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır. Başka bir deyişle hem ikamet hem de çalışma ilişkileri bakımından tamamen kente yerleşmiş ve kentin altyapısal hizmetlerine bağlılığı olan hem de kırdaki tarımsal faaliyetlerini yürüten ya da kır ile bağlantısını yeni yeni koparan haneler araştırmanın kapsamına alınmıştır. Bu şekilde belirlenen evrenin içinden bireylere rastgele ulaşılmış ve örneklem üzerinden gerekli veriler toplanmıştır.

10 Nisan 2019 tarihinde yapılmaya başlanan görüşmeler Ekim 2019 tarihine kadar sürdürülmüştür. Toplamda 63 tarımsal üretici ile yüz yüze görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler yarı yapılandırılmış soru formu çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ayrıca alanın incelenmesinde doğrudan gözlem tekniği kullanılarak alanla ilgili bilgilere ulaşılmıştır. Toplanan veriler SPSS 20 programı ile kategorileştirilmiş ve analizler, bu verilerden çıkan sonuçlarla oluşturulmuş ve analizlerin, doğrudan gözlemlerde ve görüşmecilere yöneltilen derinlemesine sorulardan çıkan cevaplarla bağdaştırılarak aktarımı yapılmıştır.

Öncelikle, bu çalışma, herhangi bir kurum, kuruluş ya da özel bir kişiden maddi yardım almadan oluşturulduğu için, çalışmanın materyal ve özellikle alan çalışması sırasında yapılan giderler, çalışmayı yürüten kişi tarafından karşılanmıştır. Kısacası, bu çalışma, maddi kısıtlılıklar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Maddi kısıtlılıktan ve zaman darlığından kaynaklı çalışmanın yöntemsel kısıtlılığı oluşturulmuştur. Çalışma alanından sağlanan verilerin anlamlılık kazanabilmesi için yeteri düzeyde görüşmeci kapsama alınmadığı gibi anlamlılığı netleştirecek monografik çalışmalar yürütülememiştir. Bu sebeplerden dolayı, ilgili çalışma, bir genelleme yapmaktan çok eğilimleri belirleme ve çalışma alanına ve temel sorunsala ilişkin sosyolojik bir kesit sunmayı amaçlamaktadır.

Tarımsal arazilerde kurulan mülk ilişkileri erkek cinsiyeti üzerinden gerçekleştirildiğinden katılımcılar tamamen erkek olarak seçilmiştir. Başka bir söylemle, sadece erkeklerin bu çalışmanın kapsamına alınmasının temelinde toprak mülkiyetinin erkeğin denetiminde olması yatmaktadır. Çalışmanın yürütüldüğü

alandan tarımsal üretim için kullanılan araziler, hanede erkek çocuk olmaması gibi istisnai durumlar dışında, hanede bulunan kadınlar arasında paylaştırılmamaktadır. Bu bağlamda tarımsal üretici olduğu tespit edilen hanenin erkek üyelerinden herhangi birisi ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin oluşturulması sürecinde bulunan bu ayrımcılık cinsiyete yönelik olmaktan öte mülk ilişkileri göz önünde tutularak hazırlanan sorulara verilecek cevaplarda yanılgıya düşmemek adına yapılmıştır.

3.1.4. Araştırma Bulguları

3.1.4.1. Çalışma Alanının Sosyo-Ekonomik Yapısı

Çalışma alanı, Ünye'nin üç mahallesi olan Fevzi Çakmak, Bayramca ve İpekyolu Mahallelerinden oluşmaktadır. Bu Mahalleler, Tabakhane Deresi nedeniyle kentin merkezi bölgesinden ayrılmaktadır. Ünye kenti bu şekilde iki yakaya ayrılmış olduğundan ilgili bu mahallelere ulaşım Tabakhane Deresi üzerinde bulunan köprülerle sağlanmaktadır. Kentten bu şekilde ayrık yapısı nedeniyle bu mahallelerin rant yönünden gelişmesi de diğer mahallelere göre farklılık arz etmiştir. Bu mahalleler, genelde kırsal alandan göç eden işçi hanelerin kolaylıkla arsa alıp barınma ihtiyaçlarını karşılayacakları ev edinebilmek için görece olarak daha ucuz semt konumundadır. Aynı zamanda rahatlıkla kaçak yapı kurmak için de çekiciliği olan bu mahallelerin kendi arasında kentleşme farklılıkları da bulunmaktadır.

Özellikle Fevzi Çakmak Mahallesi'nin merkezi olan ve kuzey cephede bulunan Samsun-Ordu sahil yolunun kenarından başlayan kentleşme, göç ile gelen nüfusla birlikte yıldan yıla kentin güney cephesine doğru genişlemiştir. Sırasıyla kentleşmenin İpekyolu Mahallesi ve Bayramca Mahallelerine doğru ilerlediği görülmüştür. Bayramca Mahallesi ise hâlâ nüfus alabilecek kapasitede parsellenmiş boş arsalara sahiptir. Fevzi Çakmak Mahallesi'nin ilk kentleşmeyi barındırmasından dolayı ticari gelişmişliği, diğer mahallere göre daha ileridir. Mahallenin Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde dolmuş hattı güzergahı bulunmaktadır. Bu hat, Fatsa ilçe sınırı ile Ünye Hamidiye Mahallesi arasında gidiş-geliş yapmaktadır. Bu hat mahalleyi Ünye kentinin farklı bölgelerine ve özellikle işçilerin, farklı yerlerdeki işyerlerine taşınmasında önem arz etmektedir.

Görsel 1. Alan Çalışmasının Yapıldığı Mahallelerin Haritası

Fevzi Çakmak Caddesi'nde ticari işyerleri yoğun olarak bulunmakla birlikte ara sokak ve caddelerde de seyrek olarak ticari işyerleri bulunmaktadır. Ayrıca Bayramca ve İpek Yolu Mahallelerinde ticari işletmeler bulunmaktadır. Fakat, bu ticari işletmeler, Fevzi Çakmak Caddesi'ndekiler kadar ticari yoğunluk taşımamaktadır. Başka bir anlatımla, tarımsal ürünün pazarlanması, hizmet sektörünün alım ve satımı gibi kapitalist ticari ilişkiler yoğun olarak Fevzi Çakmak Caddesi üzerinde gerçekleşmektedir.

Bu mahallelerde yoğunlukla kırsal bağlantılı işçilerin bulunduğu bilinmektedir. Bu mahaller her ne kadar işçilerin yoğun olarak yaşadığı mahalle görünümünde olsa da farklı sınıfsal katmanlara ait hanelerin de ikamet ettiği mekan konumundadır. Bu mahallelerdeki hanelerin kırsal alana bağlılığını gösteren sosyal ilişkilerin izlerine rastlanmaktadır. Alana ait doğrudan gözlemlerin yapıldığı Eylül 2019'da kırsal alana bağlılıkla ilgili durumlara rastlanılmıştır. Fındığın kurutma işlemini, kırsal alanda yapmayı tercih etmeyen veya kırsal alanda üretime kent merkezinden geliş-gidiş ile devam eden haneler, fındığın kurutma işlemlerini mahalle aralarındaki sokaklarda yapmaktadırlar. Ayrıca bazı haneler kırsal alandan getirdikleri yaş-sebze meyvenin kurutulması işlemlerini de sokaklarda yapmaktadırlar. Özellikle ceviz, mısır, fasulye gibi pazar için üretilmeyen ve hane için doğrudan tarımsal ürün üretimi olarak sayılmayan ürünlerin kurutulması, hanenin kentte yaşadığı evinin sokağında gerçekleştirilmektedir. Bu doğrultuda bu hanelerin, kırsal ilişkileri kentsel alana taşıdıkları görülmüştür.

Hasat sonrası ise genel olarak kış hazırlıklarının sürdüğü gözlemlenmiştir. Fındık hasadı sonrası kırsal alandan getirilen odunlarla ısınma ihtiyacı karşılanmaktadır. Ekim aylarında kırsal alandan getirilen odunlara yoğun olarak rastlanılmaktadır. Bazı haneler, bu mahallelerde bulunan boş arsalarla sebze ekmekte ve böylece hanenin ihtiyaç duyduğu bazı gıdaları da üretmektedirler. Bu üretim sürecinde ise yoğun olarak kadınların çalıştığı gözlemlenmiştir. Yine, kadınlar, hane ekonomisinde önemli bir paya sahip olan gıda ihtiyaçlarının bazılarını kendi üretimleriyle karşılamaktadır. Sokaklarda imece usulü, yufka açarak, kışlık konserveler hazırlayarak bir tür dayanışmayla hane içi üretim yapmaktadırlar. Kısacası kadınların bu üretim yöntemi, hanenin kentsel ekonomik yapı içinde kırılma eğilimine düşmemesi için oluşan bir çaba niteliği taşımaktadır.

Fevzi Çakmak ve Bayramca Mahallelerinde kurulan semt pazarlarında yoğun olarak sebze ve meyve ağırlıklı alışveriş yapılmaktadır. Bazı kırsal üretici de kırsal alanda ürettikleri tarımsal ürünleri bu pazarlarda satmaktadırlar. Ayrıca, bazı haneler, kentteki evinin bahçesinde ihtiyaç amacıyla tavuk yetiştirmektedir. Bu örnekleri değerlendirdiğimizde Ünye, kırsal üretim tarzının, kent merkezinde bile ağır bastığı ve merkez kentlerin ileri kapitalist ilişkilerine eklenme çabası içinde olan bir kent olma özelliği göstermektedir.

Kırsal üretim ilişkilerinden kentsel üretim ilişkilerine geçişi göstermek açısından kır-kent nüfus hareketleri önemlilik arz etmektedir. Ünye'nin kır-kent nüfusu Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere 2012 yılından itibaren TÜİK'in kır-kent nüfus ayırımında farklı tanımlamaya gitmesi ve kır-kent nüfus verilerini oluşturmaması nedeniyle bu yıldan itibaren Ünye kır-kent nüfus oranları Tablo 1'e alınmamıştır. Var olan veriler üzerinden görüldüğü üzere Ünye'nin 1965 yılında %83,8 oranında olan kır nüfusu 2012 yılına gelindiğinde %33,8 seviyesine gerilemiştir. Kır-kent nüfus oranında farklılaşmanın yoğun olarak yaşandığı 1985 sonrası dönemde kır nüfus oranının gerilemeye başladığı görülmektedir. Bu tarihten sonra kırsal alandan kente göçün yoğun olarak yaşandığı söylenebilir. 2000'li yıllarda kır ile kent nüfus oranları eşitlenip kent nüfus oranı kır nüfus oranının önüne geçmeye başlamıştır. Özellikle dikkat çekici olan 1990 döneminde toplam nüfusun hızlı bir düşüş yaşamasının nedeni, İkizce Beldesi'nin Ünye'nin bir beldesi olma konumundan Ordu'nun bir ilçesi konumuna getirilmesidir.

Tablo 1. Ünye İlçesi Kır-Kent Nüfus Oranları

		Sayı			Yüzde%		
		Kır	Kent	Toplam	Kır	Kent	Toplam
Yıl	1965	77.645	15.039	92.684	83,8	16,2	100
	1970	86.988	19.448	106.436	81,8	18,2	100
	1975	93.966	23.366	117.332	80,1	19,9	100
	1980	98.213	28.227	126.440	77,7	22,3	100
	1985	107.342	35.508	142.850	75,2	24,8	100
	1990	66.303	42.836	109.139	60,8	39,2	100
	2000	64.572	61.552	126.124	51,3	48,7	100
	2007	39.431	72.867	112.298	35,2	64,8	100
	2008	41.042	72.080	113.122	36,3	63,7	100
	2009	40.436	74.806	115.242	35,1	64,9	100
	2010	38.697	75.711	114.408	33,9	66,1	100
	2011	37.222	77.568	114.790	32,5	67,5	100
	2012	39.768	78.227	117.995	33,8	66,2	100
	2013	-	-	118.201	-	-	100
	2014	-	-	118.910	-	-	100
	2015	-	-	120.720	-	-	100
	2016	-	-	122.597	-	-	100
2017	-	-	125.722	-	-	100	
2018	-	-	126.702	-	-	100	

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019

Alan araştırmasının yürütüldüğü mahalle nüfusları da Tablo 2’deki gibidir;

Tablo 2. Fevzi Çakmak, Bayramca ve İpekyolu Mahalleleri Nüfusu

		Fevzi Çakmak Mahallesi Nüfusu	Bayramca Mahallesi Nüfusu	İpekyolu Mahallesi Nüfusu
Yıllar	2007	9.480	4.562	3.363
	2008	9.261	4.505	3.262
	2009	9.503	4.567	3.368
	2010	9.200	4.740	3.380
	2011	9.125	4.858	3.350
	2012	8.630	5.075	3.251
	2013	7.782	5.371	3.264
	2014	7.909	5.525	3.263
	2015	8.341	5.709	3.297
	2016	8.341	5.839	3.311
	2017	8.144	6.110	3.415
	2018	6.723	5.900	3.097

TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019

Tablo 2’de görüldüğü üzere Fevzi Çakmak Mahallesi’nin 2007’de 9.480 olan nüfusunun 2018’de 6.723 olduğu görülmektedir. İpekyolu Mahallesi nüfusunun 2007’de 3.363 olduğu 2018’de 3.097 olarak kaldığı görülmektedir. Bayramca Mahallesi’nin 2007’de 4.562 olan nüfusu yıllar itibari ile artarak 2018’de 5.900’e ulaşmıştır. Bu üç mahalleden sadece Bayramca Mahallesi’nin nüfusunun artmasının altında Bayramca’nın yeni yapılaşmada gözde mekanlardan olması yatmaktadır. Bu mahalledeki arsaların görece ucuzluğu ve fazlalığı ve yeni imar planlarına uygunluğu bu mahallenin ekonomik çekiciliğini arttırmaktadır.

3.1.4.2. Demografik Özellikler

Tarımla ilişkisi olan hanelerin bilgilerine ulaşmak temel amaç olduğundan bu doğrultuda hanede bulunan erkek bireylerin evli veya bekar olması gibi medeni hâl kısıtlamasına gidilmemiştir. Bu doğrultuda, katılımcıların %82,5'i evliyken %17,5'i de bekindir.

Tablo 3. Yaş Aralıkları

Yaş	Sayı	Yüzde	Toplam Yüzde
25-35 Yaş	19	30,2	30,2
36-45 Yaş	21	33,3	63,5
46-55 Yaş	13	20,6	84,1
56-65 Yaş	9	14,3	98,4
65+ Yaş	1	1,6	100,0
Toplam	63	100,0	

Yaş aralıkları tablosunda görüldüğü üzere, katılımcıların %98,4'ü 65 yaş altı aktif nüfusa dahildir. Bu çalışma kapsamında 65 yaş üstü 1 kişi bulunmaktadır. 25-35 yaş aralığında bulunanlar %30,2'yi oluştururken 36-45 yaş aralığında bulunanlar da %33,3'ü oluşturmaktadır. Ayrıca 46-55 yaş grubundakiler %20,6'lık kesimi meydana getirirken 56-65 yaş grubundakiler de %14,3'lük kesimi meydana getirmişlerdir.

Tablo 4. Eğitim Durumu

Eğitim	Sayı	Yüzde	Toplam Yüzde
Okuryazar	1	1,6	1,6
İlkokul	25	39,7	41,3
Ortaokul	11	17,5	58,7
Lise	19	30,2	88,9
Ön Lisans	4	6,3	95,2
Lisans	3	4,8	100,0
Toplam	63	100,0	

Katılımcıların %58,7'si ortaokul veya daha düşük eğitim seviyesinde oldukları Tablo 4'den görülmektedir. 1 kişi okuryazar değilken %39,7'si de ilkokul düzeyinde eğitime sahiptir. %17,5'i ortaokul düzeyinde eğitime sahipken %30,9'unun da lise düzeyinde eğitime sahip olduğu görülmektedir. Geriye kalanlarda %6,3 ile ön lisans, %4,8 ile de lisans eğitim düzeyindeki kesimi oluşturmaktadırlar.

Hanelerin %17,5'inde 2 kişi; %19'unda da 3 kişi; %30,2'sinde 4 kişi yaşamaktadır. Hanelerin %25,4'ünde 5 kişi yaşarken %4,8'inde 6 kişi bulunmaktadır. Geriye kalan 1 hane 7 kişilik, yine 1 hane de 8 kişilik hane tipine girmektedirler. Genel olarak bakıldığında %92,1'lik kesim 5 kişi ve 5 kişinin altında üyeye sahip hane türü kapsamında kalmaktadır. Böylelikle hanelerin birçoğunun çekirdek aile modeline giren 5 kişilik hane tipine uygun olduğu söylenebilir.

3.1.4.3. Çalışma Yaşamında Yeni Durumlar ve Sınıfsal Görünüm

Çalışma kapsamında kalan hane tipleri ve görüşmecilerin sınıfsal yapısı işçi ağırlıklıdır. Bu türden işçilik durumu, sadece ücret geliri ile çalışmayı ifade etmenin dışında gelir güvencesinden yoksun olanları da kapsama alarak ifade edilmiştir. Başka bir deyişle, günlüklik yevmiyeli işlerde çalışanlarla, inşaatta çalışanları da

kapsayan bir tanımlama yapılmıştır. Bu yüzden işçilik dendiğinde yalnızca sabit ücret geliri ile çalışma akla getirilmemelidir.

Çalışmanın bulguları doğrultusunda işçilik profilleri aşağıdaki tablodan izlenebilir,

Tablo 5. Çalışanların Çalışma Hayatındaki Durumları

Çalışma Hayatındaki Durum	Sayı	Yüzde
Emekli	7	11,1
Mavi Yakalı İşçi	31	49,2
Beyaz Yakalı İşçi	2	3,2
Memur	3	4,8
Kendi Hesabına Çalışan	15	23,8
İşsiz	3	4,8
Çiftçi	2	3,2
Toplam	63	100,0

Çalışan emekliler, doğrudan emeklilik kapsamına alınmak yerine çalıştıkları işin bulunduğu sektöre göre sınıflandırmaya alınmıştır. Bu doğrultuda katılımcıların %11,1'inin emekli olduğu Tablo 5'de görülmektedir. İnşaatta çalışan, hamallık gibi yevmiyeli olarak tarım dışı işlerde çalışma, zanaatkâr olup ücretli çalışan, tekstil gibi sanayide çalışan bireyler mavi yakalı işçi kapsamına alınmıştır ve bu durumda mavi yakalı işçiler %49,2'lik kesimi oluşturmaktadır. Özel sektörde öğretmen, devlette taşeron olarak masa başında çalışanlar, beyaz yakalı işçilik kapsamında tutulmuştur. Bu doğrultuda çalışanların %3,2'lik kısmı beyaz yakalı işçi kategorisinde bulunmaktadır. %4,8'lik grup memur statüsünde çalışmaktadır. Tamirci, demir doğramacı, terzi, berber gibi kendi işyerinde çalışarak hayatını kazanan zanaatkarlar ve esnaflar da kendi hesabına çalışanlar grubuna dahil edilmişlerdir. Yine kendi aracıyla kır-kent arası dolmuşçuluk yapanlarda bu kapsamda tutulmuştur. Bu açıdan bakıldığında çalışma kapsamında bulunanların

%23,8'i kendi hesabına çalışan grubu oluşturmaktadır. %2,2'lik bir grup, kendilerini doğrudan çiftçi olarak tanımlamıştır ve herhangi bir ücretli işte çalışmadıklarını ifade etmişlerdir. %4,8'lik bir kesimde işsiz olan grubu oluşturmaktadır.

Bunun yanında çalıştıkları asıl işin dışında ek gelir getirici iş yapan işçiler ve emeklilik gelirlerinin dışında ek iş yapanlara da çalışma alanında rastlanılmıştır. Bu çalışma kapsamında bulunan görüşmecilerin %74,6'sı gelir getirici ek iş yapmıyorken %25,4'ü gelir getirici ek iş yapmaktadır. Aynı durumda olan emeklilerin bazıları ve yevmiyeli işlerde çalışan ve bu çalışmada mavi yakalı işçiler kategorisine dahil edilen işçiler de ek işlere başvurumaktadırlar. Ek iş yapanlar kapsamına, ayrıca gelirleri geçinmelerine yetmeyecek ölçüde olan bazı zanaatkârlar ve esnaflar da alınmıştır. Bu emekçilerin genel olarak yaptıkları ek iş arasında, günlük yevmiyeli işler ve pazarcılık olmakla birlikte hurdacılık, karton toplama gibi işler bulunmaktadır.

Tablo 6. Görüşmecilerin Annesinin Yaptığı İş

Meslek	Sayı	Yüzde
Ev hanımı	41	65,1
Çiftçi	20	31,7
İşçi	2	3,2
Toplam	63	100,0

Tablo 6'da da görülebileceği gibi katılımcıların büyük bir kısmı olan %65,1'lik bir kısım anne işini, “ev hanımlığı” olarak nitelendirmiştir. %31,7'lik kısım ise anne işini çiftçilik olarak gösterebilirler de ev hanımlığını da annenin yaptığı iş olarak tarif etmişlerdir. Genç katılımcılardan olan %3,2'lik bir kısmında annelerinin işçi olarak çalıştığı bulgusuna ulaşılmıştır. İşçileşme sürecinin en önemli göstergelerinden olan kuşaklar arası yapılan iş farklılıkları, sınıfsal dönüşümü daha rahat ortaya çıkaran veriler olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ebeveynlerin yaptığı işler önem arz etmektedir. Katılımcıların baba işi ise Tablo 7'den izlenmektedir.

Tablo 7. Görüşmecilerin Babasının Yaptığı İş

Meslek	Sayı	Yüzde
Çiftçi	32	50,8
Kendi Hesabına Çalışan	9	14,2
İnşaat İşçisi	7	11,1
Kamu İşçisi	1	1,6
Özelde İşçi	11	17,5
Memur	3	4,8
Toplam	63	100,0

Görüşmecilerin babalarının yaptığı iş annelerinin yaptığı işe göre daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Baba işi olarak, %50,8'lik bir kesim doğrudan çiftçiliği göstermiştir. Bunların yanında babası kentsel alanda sürekli olarak çalışan %49,2'lik kesimin varlığı, işçileşmenin daha önceki kuşaklarda yaşanmaya başladığının göstergesidir. Fakat, görüşmecilerin yaş farklılıkları dikkate alındığında, bu işçileşmenin zamanı tam olarak ortaya konamamaktadır. Tablo 9'da görülebileceği üzere görüşmecilerin %14,2'sinin baba işi, kendi hesabına çalışanlar grubuna giren esnaf ve zanaatkâr olduğu görülürken %11,1'lik kesimin de baba işinin inşaat işçiliği olduğu bulgusuna ulaşılmıştır. 1 kişinin babasının kamuda işçi %4,8'inin de kamuda memur olarak çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda %6,3'lük kesimin babasının kamu güvencesi kapsamında olduğu görülmektedir. Özel işyerlerinde, genellikle sabit ücretli olarak çalışmış olan babalar ise %17,5'lik kesimi oluşturmaktadır. Geriye kalan %7,9'luk bir grubun, baba işinin zanaatkârlık olduğu bilgisine ulaşılmıştır.

Annenin işine oranla babanın işinde daha çok ücret geliri karşılığında çalışma ağır basmaktadır. Bu doğrultuda işçilik deneyiminde kadınların erkeklere göre daha geride olduğu görülmektedir. Kadının, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri de göz önünde tutulduğunda, çalışma hayatına girebilmesi erkeğe göre daha zor olmaktadır. Böylelikle, hanenin ihtiyaçlarının karşılanması doğrultusunda gerek

duyulan nakit kazancın bulunması için ilk olarak hanede bulunan erkek bireyler ücret geliri karşılığında çalışmaya başlamaktadır. Kadınlar ise hanenin yeniden üretimini üstlenmekle birlikte tarımsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak, tarımsal ürün üretiminde çalışmaktadır. Kuşaklar arasında işçileşme durumunun farklılaşp farklılaşmadığı ise görüşmecilerin hanede çalışan bireylerin konumlarını aktarması ile netlik kazanabilmektedir. Görüşmecilerin kendi çalıştıkları işler göz önünde tutulduğunda yoğun olarak işçileştikleri daha önce aktarılmıştı. Aynı zamanda, görüşmeci eşlerinin çalışma durumu da çalışma yaşamında ortaya çıkan cinsiyet eşitsizliklerini hem de kuşaklar arası işçileşme deneyiminin, cinsiyetler arasında benzerliklerini göz önüne sermektedir.

Böylelikle, bekar görüşmeciler kapsam dışı tutulduğunda görüşmecilerin %82,7'sinin eşi çalışmıyorken görüşmecilerin, sadece %17,3'ünün eşlerinin çalıştığı bilgisine ulaşılmıştır. Bu doğrultuda kadınların, her kuşakta, hanenin yeniden üretiminde rol oynadığı ve yapılan tarımsal üretimde ücretsiz aile işçiliğine devam ettikleri ve ek işlerle haneye maddi gelir sağladığı görülmektedir. 52 evli görüşmeciden sadece %22,2'sinin eşlerinin gelir getirici ek iş yaptığı bilgisi edinilmiştir. Hanede bulunan ve anne konumunda olan kadınların hanenin yeniden emek üretimini sağladığı, görüşmecilerin eşin çalışması sorusuna verdiği; “*Ne çalışması çocuklara bakıyor.*”, “*O çalışırsa biz aç kalırız, yemeği kim yapacak?*”, “*Bir iş yaptığı yok çocukları okula getirip/götürüyor.*” gibi cevaplardan da netlik kazanmaktadır. Görüldüğü üzere kadınlar çalışma yaşamına dâhil olma açısından erkeklere göre daha dezavantajlı konumda olmaktadır. Görüşmecilerin babalarının yaptığı iş ile kendilerinin yaptığı iş birlikte değerlendirildiğinde ise kuşaklar arası işçileşmenin arttığı ve çiftçilik konumundan ücretli çalışan işçi konumuna doğru geçişler yaşandığı görülmektedir.

Görüşmecilerin birçoğunun yarı-proleter durumunu ortaya koyacak önemli bir veri olan, hanede çalışan bireylerin çalışma hayatındaki durumudur. Bu açıdan bakıldığında, görüşmecilerin çalışan eşlerinin tamamı, ücret geliri karşılığında çalışmaktadır. Aynı zamanda yüksek eğitimine devam eden ve aktif nüfusun içinde olma potansiyeli taşıyan hane üyelerinin, okul tatili dönemlerinde ücret karşılığı çalıştıkları gözlemlenmiştir. Hane üyelerinin tamamının ya da bir kısmının tarımsal üretim sürecinde yevmiyeli çalıştığı da çıkan sonuçlar arasında olmuştur. Fındık hasadı, okulların tatil dönemi olan Temmuz ve Ağustos aylarına denk geldiği için

kentsel alanda bulunan ve ücret karşılığı bir işte çalışmayan hane üyeleri, hem kendi tarımsal üretim işlerinde hem de yevmiyeli çalışma için kırsal alana gitmektedirler. Ücret karşılığı çalışanlardan birçoğu ise, kırsal alanda kendi işlerinde veya yevmiyeli işlerde çalışmak için, bazen işinden ayrılarak bazen de yıllık izinlerini hasat zamanına denk getirerek, kırsal alana gitmektedirler.

Tablo 8. Hane Üyelerinin Tarımda Yevmiyeli Çalışması Durumu

Çalışma Durumu	Sayı	Yüzde
Çalışmaz	28	44,4
Bazen	14	22,2
Hasatta	15	23,8
Her Zaman	6	9,5
Toplam	63	100,0

%22,2'lik bir kısmın, ekonomik darlık, hane üyelerinin çalışmaya elverişli olması, kentteki çalışma durumu gibi etkenleri göz önünde tutarak bazı zamanlarda tarımsal alanda yevmiyeli çalıştıkları çıkan veriler arasında olmuştur. %23,8'lik bir kısımda fındık hasadı döneminde tarımsal alanda yevmiyeli çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Hem hasat hem de fındık tarlalarının yeniden üretime hazırlanması için yapılan işlerde yevmiyeli çalışanların oranı ise %9,5 olarak gözlemlenmiştir. %44,4 gibi bir kesimin tarımsal alanda yevmiyeli olarak çalışmıyor olması, kır ile bağlantılarının kopmasından kaynaklı değildir. Bu durum tamamen her haneye göre farklı özellik gösterebilecek durumlardan kaynaklanabildiği gibi ağırlıklı olarak kendi tarımsal işlerini yapmaktan, artık çalışamayacak kadar yaşlı veya ücretli bir işte çalışıyor olmaktan kaynaklı da olabilmektedir. Tarımsal alanda, özellikle hasat döneminde yevmiyeli olarak çalışmak hemen hemen her hane için kazanç sağlanacak bir fırsat alanı olarak görülmektedir. 50 yaşında günlük yevmiyeli işlerde çalışan, 500 kg fındığı olan ve üniversite okuyan iki çocuğu bulunan eski bir esnaf, tarımsal alanda yevmiyeli çalışmayı, çocukları için kazanç alanına dönüştürdüğü görülmüştür:

“Bizde öyle evde yatmak olmaz. Baba nereye giderse herkes oraya gidip çalışır. Üç aylık okul tatili döneminde bir ay fındıkta çalışır çocuklar. Her biri yaz döneminde 5'er bin Lira para kazanır. Hepsinin kazandığı parayı ceplerine koyar gönderirim üniversiteye.” (50yaşında Yevmiyeli Tarım İşçisi).

Sınıfsal görünüm her ne kadar işçileşmeye doğru yönelim gösterse de görüşme sağlanan hanelerin tamamının çok az da olsa toprağı bulunduğu kır ile bağlantısı olduğu bir gerçekliktir. Tablo 8'de açıklanan hane üyelerinin tarımsal alanda yevmiyeli çalışıyor olması kır ile bağlantıyı güçlendirmektedir. Bu doğrultuda işçileşmenin sadece çalışma hayatındaki konumla ölçülmesi net bir sınıfsal profil çizmek için yeterli veri olamayabileceğinden ileriki bölümlerde kır ile kurulan ekonomik ve sosyal bağlantılar da göz önünde tutularak sınıfsal yapının aktarımı yapılacaktır.

3.1.4.4. Çalışma Yaşamında Güvencesizlik

Yapılan görüşmeler neticesinde, hanede işçileşme süreci yaşanırken formel çalışma biçimleri yerine enformel çalışmanın ve yapılanmanın çalışma hayatına hakim olduğunun sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda güvencesizliğin en önemli göstergelerinden biri, görüşmecinin çalıştığı işte sürekliliğini koruyup koruyamamasıdır. Çalışma kapsamındaki görüşmecilerin %40,7'sinin işinde süreklilik yokken %59,3'ünün işinde süreklilik var olduğu gözlemlenmiştir. Bu verilerin kapsamına emeklilik geliri dışında ücret geliri olmayan 4 emekli alınmamıştır. Bu kategorileştirme yapılırken görüşmecilerin, özellikle şu anda çalıştıkları işinden sağladığı gelirin sabitliği göz önünde tutulmuştur. Bir başka deyişle, ara ara yaşanan işsizlikten kaynaklı, gelirlerinin kesintiye uğradığını ifade etmeleri dolayısıyla görüşmecilerin çalıştıkları işinde süreklilik olmadığı sonucu çıkarılmıştır. İş süreklilik arz etmeyen en önemli meslek grubu, mavi yakalı işçilik olarak da değerlendirilen inşaat işçiliğidir. Bunun yanında günübirlik yevmiyeli işlerde çalışanların da iş sürekliliklerinin olmadığı gözlemlenmiştir.

Çalışmanın kapsamında görüştüğümüz inşaat işçilerinden toplanan bilgilerden inşaatta çalışma ilişkileri ve çalışma şartları hakkında bilgi de toplanmıştır. Bu doğrultuda inşaat, iş bulmanın kolay olduğu kadar kendi içerisinde uzmanlık gerektiren bir iştir. Usta-çırak ilişkisinin yoğun olarak yaşandığı meslek grubu olarak inşaatta iş bulabilmek için tanıdık kimselerin olması gereklidir. Çalışmanın yürütüldüğü sürede inşaat işçileri ile yapılan görüşmelerde aktarılanlara

göre, inşaat iş bulabilmek için bulunması gereken en önemli kriter *işini iyi yapan usta* konumunda olmak vurgulanmıştır. İyi usta olmayı belirleyen etken ise, çevrede tanınan iş arkadaşlarının ve daha önce çalışılan taşeronların referansına haiz olmaktır. İnşaat işin yaptırılması parçalara ayrılmakta ve bu parça işler, işi yapan müteahhit tarafından işinde uzmanlaşmış kalfa ve usta statüsündeki taşeronlara devredilmektedir. Bu taşeronlar kendi kurdukları ekipler ile verilen işi yürütmektedirler. İşin alıcısı olan taşeron ustalar, piyasada rekabetin yoğun olmasından kaynaklı pazarlık anlayışının ağır bastığını ve götürü usulü yapılan işin, pazarlık yapılması sonucunda, olması gerekenden daha düşük seviyelerde fiyata yaptırıldığını aktarmışlardır. Bu duruma sebep olan en önemli etken olarak 2018-2019 ekonomik krizi ile birlikte inşaatı yaşanan talep azlığını göstermişlerdir. Birkaç yıl öncesine kadar, inşaatı kolay kolay işsizliğin yaşanmadığını fakat krizden sonra işsiz kalınan sürenin arttığını ifade etmişlerdir. Krizin etkisiyle müteahhitlerden para almakta zorlandıklarını hatta birçok işverende paralarının kaldığını söylemişlerdir. TÜİK verilerine göre inşaat sektöründe istihdam endeksi 2019 yılının 3. çeyreğinde %26,4 oranında azalması görüşmecilerin söylediklerini destekler niteliktedir.

Sigortasızda olsa inşaatı çalışmanın mecburiyetine vurgu yapan işçiler, başka yapacak işlerinin olmamasından ve hayatlarını kazanabildikleri tek alanın inşaat olmasından dolayı, bu işe devam ettiklerini aktarmışlardır. Yapı işçiliğinin güvencesizliğini net bir şekilde ortaya koyan, yaşları 35-45 arasında değişen 4 inşaat işçisi ile yapılan görüşmelerde aktarılanlar yapı işçiliğinin güvencesizliğini ve genel yapısını ortaya çıkarmaktadır.

“Bak, bu Hasan usta Ünye'nin en iyi ustasıdır. Ama ne fayda. Bu adamın tam 4 aydır işi yok. Derme-çatma işlerde kıyıda köşede kalmış inşaatlarda yevmiyeli çalışıyor, yerine göre hamallık bile yapıyor. Ben götürü iş yapan bir taşeronum. Hasan ustayı iyi bilirim ama işten birini çıkarsam da onu alsam diğeri da tanıdık. Bu inşaat böyle, en iyi arkadaşına bile faydan dokunmaz bazen. Bu adamın 4 aydır sigortası yatmıyor, belki evine doğru dürüst yiyecek bile alamıyor. Beni sorarsan 4-5 bin gelirim olur götürü iş yapabildiğimden ufak-tefek tesisatımı düzmüşüm. Ben aç kalmam ama bir memur kadar para alsak da bazen sigortamız olmaz, kirin pasın içinde yaşarız, en tehlikelisi de bir düştüğün zaman gittin b...k yoluna. Üç-beş kan parasıyla kapatırlar bu işi. Yani hiçbir hakkın olmaz inşaatı.

Çoğu inşaatçının durumu böyle ama aç mı kalacak insanlar, mecbur çalışacak.”(40 Yaşında, İnşaat Ustası).

İnşaat sigortasız çalışmanın olabildiği gözlemlenmiştir. Buna sebebiyet veren en önemli neden olarak kurumsal firmalar yerine bazı durumlarda şahsa ait inşaat işlerinde çalışmak gösterilmiştir. Müteahhit ve kurumsal yapıya sahip işletmelerin inşaat işlerinde ise son yıllarda artan oranla sigortalı çalıştıklarını aktarmışlardır. Önceki işlerinin bazılarında sigortasız çalışmanın varlığı inşaat ve günübirlik yevmiyeli işler yapanlarda ağırlıklı olmakla birlikte birçok meslek grubunda yaşanmış ve yaşanmaktadır. Günümüzde ise sosyal güvencesizliğin hâlâ devam ettiği araştırma sürecinde görülmüştür.

Çalışma örneğini oluşturan görüşmecilerin %11,1'inin emeklilik kapsamında sosyal güvenceleri bulunurken %19 gibi önemli bir kısmının hiçbir sosyal güvencesi yoktur. Yine sosyal güvencesi olmayanlar kategorisine alınabilecek konumda olan primli sosyal güvenlik yapısı içinde olup da prim ödeyemeyen Bağ-Kur'luların oranı da %12,7 seviyesindedir. Yine dolaylı olarak sağlık güvencesi dışında emeklilik için herhangi bir katkısı olmayan GSS'li olanlar %12,7'lik kesimi oluşturmaktadır. Gelecekte emekli olma garantisi olan ve günümüzde de sağlık sigortasından yararlanabilen %44,4'lük kesim bulunmaktadır; bu oran, %38,1'le SSK'lılardan, %6,3'le de prim ödeyebilen Bağ-Kur'lulardan oluşmaktadır. 55 yaşında emekli olup inşaat da çalışmaya devam eden bir görüşmeci sigortasız çalışma üzerine verdiği bilgiler sağlık ve emeklilik güvencesizliğinin varlığını ortaya koymak açısından önem arz etmektedir:

“Eskiden arkadaşlarımdan birisi iş kazası geçirdi. Kayıt falan yok o zamanlar. On beş-Yirmi yıl önce. Bilgisayar yoktu; şimdiki gibi sistem falan yoktu. Elinde bir sigorta kağıdıyla ameliyat olmuş. Hastane de elindeki kağıda güvenip ameliyat etmiş bunu. Birkaç yıl önce emekli olacağı zaman ortaya çıkmış, ameliyat olduğu zamandan sigortası falan yatmadığı. Çalıştığı yer, sigorta yatırmadığı halde sigortalıymış gibi göstermiş bunu. Eskiden öyleydi çok yerde sigortan yatıyormuş zannederdin ama yatmazdı bir gidip bakardın koskoca iki aydan sadece iki gün sigorta girişin var. Ama bir şey yapamazdık tabi en fazla işi bırakırdık.” (55 Yaşında, İnşaatta Çalışmaya Devam Eden Emekli).

Bu verilerin genel bir değerlendirilmesi yapılırsa; çalışma yaşamında güvenceli olarak değerlendirilebilecek olanlar sadece %44,4 seviyesinde kalmaktadır. Geriye kalan %65,6'lık kesimin çalışma hayatında güvenceleri bulunmamaktadır. Emekli olan grupta kapsam dışında tutulduğunda güvencesizliğin daha da yoğun olduğu görülmektedir. Sağlık ve emeklilik geliri güvencesine sahip olamamanın dışında iş ve işyeri değiştirme oranları da çalışan kesimin çalışma hayatında yaşadıkları güvencesizlikleri ortaya çıkarmaktadır.

Son on yıl içinde işyeri değiştirme sayısına bakıldığında %23,8'inin aynı işyerinde çalıştığı gözlemlenirken %17,5'inin de 1 işyeri değiştirdiği gözlemlenmiştir. %6,3'ü 2 farklı işyerinde çalışmışken %4,8'i de 3 farklı işyerinde çalışmıştır. %41,3 gibi önemli bir oranın içinde olanların da 3'ten fazla işyeri değiştirdikleri görülmüştür. %6,3'lük dilimi oluşturan 4 emekli ise ücretli bir işte çalışmadıklarından işyeri değiştirme analizinde doğrudan emekli olarak gösterilmiştir. Görüşmecilerin %69,9'unun son on yıl içinde en az bir tane olmak üzere işyeri değiştirdikleri çıkan veriler arasındadır. Buradan hareketle temel işçi sınıfı haklarından olan kıdem olanağına bu görüşmecilerin büyük bir bölümünün hak olarak sahip olamadığı görülmektedir. İşyeri değiştirmenin altında yatan etkenler çeşitlidir. Güvencesizliği ortaya koyan bir örnek olarak bir konfeksiyon işçisinin şu ifadeleri önem arz etmektedir;

“Ben bu işyerinde daha 1,5 yıldır çalışıyorum. Bundan önce 6 ay farklı bir işyerinde aynı işi yapıyordum. Ücrette anlayamadığım için oradan ayrıldım. SSK vardı ama ücretim asgarinin yarısı civarındaydı. Bu işten öncede 2016'da da aynı işi yapıyordum. Bu işte de asgari ücret yatmazdı. Mesailerimizi alamazdık. SSK yatmazdı. Bu olaylardan dolayı bu işyerinden ayrıldım.” (26 Yaşında, Konfeksiyon İşçisi)

Aslına bakıldığında çalışanlar işyerinde herhangi bir sorun yaşadığında işi bırakma yöntemini kullanmaktadırlar. Bu doğrultuda güvencesizliğe karşı örgütlü bir çabanın yürütülmediği görülmektedir. Görüşmecilerin çalışma hayatındaki veya mesleklerinin gereği olan örgütlere üyeliği ise genelde şekil itibari ile olmaktadır. Örneğin kendi hesabına çalışan esnaf ve zanaatkarlar, Esnaf ve Sanatkârlar Odası'na kayıt olmaktadır. İşçilerin birçoğunun herhangi bir sendika veya dernekte üyeliği bulunmamaktadır. İşsizlerin ve emeklilerin de sorunlarını çözmek için herhangi bir örgütte faaliyeti bulunmamaktadır.

Görüşmecilerin %28,6'sı örgütlüyken %71,4'ü de örgütsüzdür. Örgütlülük düzeyini bu denli artıran temel etken olarak, esnafın ve kendi hesabına çalışan zanaatkârların Esnaf ve Sanatkârlar Odası kapsamında örgütlü olmalarındandır. Mavi yakalı işçilerin örgütlülük düzeyi ise %12,9 seviyesindedir. İşsizler ve emeklilerin herhangi bir örgütte üyelikleri bulunmamaktadır. Memurların ve taşerondan kadroya geçişi tamamlanan devlet çalışanlarının tamamının örgütlü olduğu görülmüştür. Fakat, sendika ve dernek üyeliği sorularına çekinceli cevap vermişlerdir ve görüşmenin ne amaçla yapıldığını sorgulamışlardır. Ayrıca, sendikanın aylık aidatlarının düşük olması ve bankalarla anlaşma yaparak memurlara kredi ve alışveriş imkanları sunması gibi faaliyetleri doğrultusunda sendikanın olumlu katkılar sunan bir örgüt olduğunu aktarmışlardır. Nitelikli ve yoğun örgütlülüğün olmasıyla çalışma hayatındaki güvencesizliklerin azalabileceği savından hareketle, bu çalışma kapsamındaki, güvencesizliği örgütlü olmadıkları için daha yoğun yaşamaktadırlar.

Tablo 9. Son On Yıl İçinde Değiştirilen İş Sayısı

Değişen İş Sayısı	Sayı	Yüzde
Aynı İş	24	38,1
1 Tane	16	25,4
2 Tane	8	12,7
3 Tane	4	6,3
3+	7	11,1
Emekli	4	6,3
Toplam	63	100,0

Görüşmecilerin %38,1'inin son on yıl içinde hiç iş değiştirmeden aynı işini yaptığı görülmektedir. %25,4'lük kesim 1 tane iş değiştirmişken %12,7'lik kesim de son on yıl içinde 2 tane iş değiştirmiştir. Görüşmecilerin %6,3'ü 3 tane iş değiştirmiştir. 3'ün üzerinde iş değiştirenlerin sayısı ise %11,1'lik orana denk

gelmektedir. Yine bir önceki veri analizinde olduğu gibi ücret karşılığı çalışmayan 4 emekli yüzdelik kapsama alınmamışlar ve iş değiştirenler kategorisinin dışında bırakılmışlardır, bu türden emeklilerin oranı ise %6,3'lük seviyede kalmaktadır. Tablo 9'dan, en az 1 iş değiştirenlerin oranının %55,5 seviyesinde olduğu görülmektedir.

Çalışma hayatında kendi mesleğine uygun iş bulma olanakları kısıtlı olduğundan her türlü iş yapmaya müsait çalışanların, “*ne iş olursa yaparım*” düşüncesiyle hareket ettikleri ve ücret gelirlerinin devamlı olması için farklı mesleklerde çalışabildikleri bilgisi edinilmiştir. Esnafken zarar edip inşaata gidenler, daha önce çimento, tersane gibi kurumsal bir işte çalışırken işten çıkarılanlar ve hamallık ve inşaat gibi işlere yönelenler, iş değiştirmedeki çeşitliliği artırmaktadır.

3.1.4.5. Kır İle Kurulan Ekonomik ve Sosyal İlişkiler

Daha önce de aktarıldığı gibi görüşmecilerin tamamının kır ile bağlantısı bulunmaktadır. Sahip olunan arazinin büyüklüğüne göre değişen bu bağlantı, sadece ekonomik yönden kurulmamakta aynı zamanda sosyal yönlerden de devam etmektedir. Hane üyeleri, yapılan düğün ve davetlere katılmak hatta daha ucuz olduğu gerekçesiyle kendi düğün ve davetlerini gerçekleştirmek için de kırsal alana gitmektedir. Bunun yanında, cenazeler de kır ile sosyal ilişkilerin devamlılığını sağlayan bir diğer unsurdur. Kırsal alan ile bağlantının düzeyini belirleyen asıl etken ise kırdan üretilen tarımsal üründür. Bu tarımsal ürünün miktarı arttıkça, üründen sağlanan gelir de arttığından ve ürünün üretim sürecinde daha fazla emek gücü gerektiğinden kırsal alana geliş-gidiş yoğunluğu artmaktadır. Bu çalışma kapsamında kalan görüşmecilerin tamamı piyasa ürünü olarak fındık üretmektedirler. Görüşmecilerin kır ile bağlantısını güçlendiren ve hatta hiç koparmayan ürün olan fındık üretim miktarı göz önünde tutularak kırsal alana bağlılık ölçülebilmektedir.

Köye gitmenin temel sebebi olarak, haneye ait ve köyde bulunan arazilerin bakımı ve tarımsal üretimin devamı için bu arazilerin işlenmesi gösterilmektedir. Bölgede kivi, ceviz, çilek gibi alternatif ürünlere geçiş görülse de bu çalışmanın örneklemini oluşturan katılımcıların, ihtiyaçları dışında yani pazar için bu alternatif ürünleri üretmediği görülmüştür. Fındık bahçeleri aynı zamanda elma, armut, ceviz, kiraz, hurma vb. gibi bu bölgede yetişebilen ağaçta gelişen meyveleri üretmeye

müsait olduğundan, birkaç dönümün üzerinde tarım arazileri olan tüm hanelerin, ihtiyaçlarını karşılayacak kadar, bu ürünlerden yetiştirdiği görülmüştür. Pazar için üretilen fındığın üretim sürecine dahil olmak için haneler köy ile bağlantısının koparmamıştır. Bu bağlantıyı koparmayan hanelerin, köydeki bağlantılarının devamlılığını sağlayan pazar için yaptıkları fındık üretim miktarı Tablo 10'daki gibidir;

Tablo 10. Piyasa İçin Üretilen Fındık Miktarı

Fındık Miktarı	Sayı	Yüzde	Toplam Yüzde
0-500 kg	9	14,3	14,3
501-1000 kg	9	14,3	28,6
1001-1500 kg	12	19,0	47,6
1501-2000 kg	9	14,3	61,9
2001-3000 kg	7	11,1	73,0
3001-4000 kg	8	12,7	85,7
4001-5000 kg	3	4,8	90,5
5000+ kg	6	9,5	100,0
Toplam	63	100,0	

1500 kg üzerinde fındık üreten haneler %52,4'lük kısmı oluşturmaktadır. Görüşmecilerin %47,6'sı ise 1500 kg'ın altında fındık üretmektedirler. 0-500 kg arası fındık üretimi yapanlar ile 501-1000 kg arası fındık üretimi yapan her iki grupta %14,3'lük seviyede kalmıştır. 1001-1500 kg arası fındık üretenler %19'lük kısmı oluşturmaktadır. Fındık üretimini 1501-2000 kg arasında yapan hane oranının %14,3'lük seviyede olduğu görülmüştür. %11,1'lik kesim de 2001-3000 kg arası fındık üretimi yapmaktadır. Hanelerin %12,7'lik kısmı 3001-4000 kg arası fındık üretimi yaparken %4,8'lik kısmı da 4001-5000 kg arası fındık üretimi yapmaktadır. %9,5'lik orana sahip olan kesim de 5000 kg üzerinde fındık üretimi yapanları oluşturmaktadır.

Pazar için üretimi yapılan fındığın miktarı, özellikle çiftçiliğin tek iş olarak görülmediği hanelerde önem arz etmektedir. Çünkü fındığın satımı ile elde edilen gelire hanenin ihtiyaçları karşılanmaktadır. 1500 kg'ın altında fındık üretimi olan haneler fındıktan çok önemli gelir elde edememektedir. Öte yandan 1500 kg üzerinde fındık üretimi olan görüşme yapılan hanelerin yarısından fazlası için ise tarımsal ürün geliri, hane gelir kaynağının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır. Bunun yanında hane bireylerinin tarımda ücretsiz aile işçisi olarak çalışması da hanenin kırsal alana bağlılığının göstergelerindedir. Görüşmecilerin önemli bir bölümü, hane üyelerinin de tarımsal ürün üretim sürecinde çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Hane üyeleri tarımsal ürün üretiminde çalışanlar %92,1'lik oranı oluştururken çalışmayanların oranı %7,9 seviyesinde kalmaktadır.

Daha önce de değinildiği üzere, hane içi emeğin yeniden üretilmesinin kadınlar tarafından gerçekleştirildiği bilinmektedir. Bunun yanında iş bulma şansı daha yüksek olan hane bireyleri öncelikli olarak istihdama katılmaktadır. İstihdama katılmayı etkileyen bir diğer durum da yüksek ücret gelirini kimin elde edebileceğinin kıyaslanması ile oluşmaktadır. Yani hanede genel olarak, *hane reisi* konumunda olan ve çalışma hayatında daha kolay yer edinebilen aynı zamanda görece olarak kadınlardan daha yüksek ücret geliri kazanabilen erkek, istihdama öncelikli olarak katılmaktadır. Kadınlar ise hanenin emeğini yeniden üreten bireyler olarak çalışma hayatına doğrudan dâhil olamamaktadırlar. Tarımsal ürün üretiminde ücretsiz aile işçisi olarak çalışan hane üyeleri ve özellikle kadınlar, aynı zamanda kırsal alanda yapılan yıllık tarla bitkilerinin yetiştirilmesinde etkin olarak rol almaktadır.

Pazar için üretilen fındık, kırsal alana ekonomik bağlılığın en önemli göstergelerinden olduğu aktarılmıştı. Üretilen fındık miktarının dışında kırsal alana bağlılığı oluşturan birçok etken bulunmaktadır. Özellikle köyün kent merkezine yakınlık derecesi, köyde hayvancılık ya da arıcılık faaliyetlerinin yürütülmesi, köyde bulunan evde ebeveynlerin yaşaması gibi etkenler köye gitme sıklığını bazen tek başına bazen de birlikte etkilemektedir. Bu açıdan bakıldığında kır ile bağlantının etkenleri tek bir açıdan gelişmemektedir.

Bu doğrultuda kır ile kurulan bağlantının niceliği önem arz etmektedir. Kır ile kurulan bağlantının niceliği de kıra gitme sıklığı ile ölçülebilmektedir.

Tablo 11. Kırsal Alana Geliş-Gidiş Sıklığının Niceliği

Sıklık	Sayı	Yüzde
Her Fırsatta	26	41,3
Hafta Sonu	16	25,4
Yılın Belli Döneminde	12	19,0
İş Oldukça	9	14,3
Toplam	63	100,0

Kırsal, sadece tarımsal ürün üretmenin ötesinde bazen hane üyelerinin dinlenme ihtiyaçlarını giderdikleri alan olarak görülmektedir. Bu amaçla kırsal alana fırsat buldukça gidenler %41,3'lük kesimi oluşturmaktadır. Her fırsatta kırsal alana gidenler, sadece dinlenmek ve sosyal faaliyet yürütmenin dışında, aynı zamanda tarımsal üretimin devamlılığı için, çalıştıkları işlerden fırsat buldukça kırsal alana gitmektedirler. Çalışan kesimden bazı haneler de işten fırsat bulabildikleri ve hafta tatili günlerinde kırsal alana giden grup olarak %25,4'lük kısmı oluşturmaktadırlar. Tarım arazilerinde üretim yapmak için ve tarımsal arazilerde çalışılabilecek her mevsimde kırsal alana gidenlerin oranı ise %14,3'tür. Kısacası %81'lik bir grubun kırsal alana gidiş sebepleri farklılaşsa da kırsal gidişlerinin genel nedeni olarak, tarımsal üretimin yeniden tesis edilmesi ve tarımsal ürünün hasadının yapılması tespit edilmiştir. Bunun dışında sadece hasat için kırsal alana gidenler ise %19 seviyesinde kalmaktadır. Kırsal gitme sıklığı, kırsal alanla bağlantının hem ekonomik hem de sosyal yönden devamlı olduğunu göstermektedir. Kırsal alanla bağlantının yoğun ve birçok hane açısından da derin olmasının temel etkeni, kırsal alanın kente yakın olmasıdır. Bir başka deyişle, kırsal alanın kente yakınlığı, hanelerin kırsal alan ile bağlantısını güçlendirmektedir.

Bu doğrultuda görüşmecilerin %12,7'sinin tarımsal faaliyet yürüttükleri kırsal alanın kente uzaklığı 0-5 km arasında kalmaktadır. Tarımsal faaliyet yürüttükleri kırsal alanın uzaklığı 6-10 km arasında değişen grup, %27'lik kesimi oluştururken %12,7'lik grubun da tarımsal faaliyet yürüttükleri kırsal alanın kente

uzaklığı 11-15 km arasında kalmaktadır. Tarımsal faaliyet yürütülen kırsal alanın uzaklığı 16-20 km arası olan kesim %36,5'ken 20 km'nin üzerinde olan kesim de %11,1 olarak görülmektedir. Kırsal alanın kente olan yakınlığı kır ile kurulan bağlantıyı kolaylaştırmaktadır. Kırsal alanın kente olan uzaklığı 20 km altında olanlar %88,9'luk kısmı oluştururken 20 km'nin üzerindeki de %11,1'lik kısmı oluşturmaktadır.

Kırsal alanda tarımsal ürün üreticilerinin, toplamda 30 farklı mahalleden (6360 sayılı Yasa ile mahalle statüsüne alınan kırsal alan yerleşkeleri) oldukları tespit edilmiştir. Bu mahallelerin tamamında dolmuş güzergahı bulunmaktadır. Dolmuş, kırsal alana geliş-gidişi kolaylaştıran bir araç olma özelliği taşımaktadır. Görüşmecilerin %50,8'i kırsal alana kendi araçları ile gittiklerini ifade ederken %36,5'i de kırsal alana geliş-gidişi dolmuş ile yapmaktadır. %9,5'inin hem dolmuş hem de kendi aracını kullandıkları %3,2'sinin de yürüyerek kırsal alana ulaştıkları bilgisi edinilmiştir. Yürüyerek kırsal alana ulaşmak dikkat çekici bir durumdur. Bu durumun nedeni olarak kırın kente çok yakın oluşu gösterilmiştir. Alanda görüşme yapılırken evinin önünde kırdan getirdiği odunları kesen ve tekstilde çalışan bir görüşmecinin görüşme bittikten sonra, çocuklarına seslenip "*Hadi oğlum annene söyle hazırlansın da akşam olmadan köyden getireceğimiz malzemeleri getirelim.*" ifadesi kır ile kurulan bağlantının kolaylığını ortaya çıkarmaktadır.

Kırsal alanda bulunan ev, hane üyelerinin kırsal alanda gününbirlik geliş-gidiş yapmaları yerine onlara uzun süre barınma olanağı sağlamaktadır. Kırsal alana gidenlerin kalabilecekleri mekan olma özelliği taşıyan ev, görüşmeci hanelerin %88,9'unda bulunurken %11,1'inde bulunmamaktadır. Kırsal alanın hem yakın oluşu hem de kırsal alana gidildiğinde barınma sorununun olmaması kırsal alana bağlılığı derinleştiren etkenler olmaktadır. Birçok görüşmecinin kırsal alanda bulunan evinde ikamet eden hane üyelerinin varlığı bilgisine ulaşılmıştır. Bazı hanelerin, hanede bulunan ya annenin ya babanın ya da her ikisinin birlikte kırsal alandaki evde ikamet ettiği ve tarımsal üretim gerçekleştirdiği bilgisi edinilmiştir. Bu doğrultuda, %42,9'luk bir kesimin kırsal alandaki evinde sürekli yaşayan birileri bulunurken %46'lık bir kesimin ise, bu evlerinde sürekli yaşayan birileri bulunmamaktadır. %11,1'lik kesimin de kırsal alanda hiç evi olmadığı daha önce aktarılmıştı.

Piyasa için üretilen tarımsal ürünün üretim sürecinde yoğun emek gücü gerekmektedir. Tarımsal ürün üretiminde gerek duyulan emek gücü, bazen yevmiyeli işçi çalıştırılarak giderildiği gibi doğrudan hane bireyleri tarafından da karşılanabilmektedir. Görüşmeciler hanelerin tarımsal üretimin hangi aşamalarında yevmiyeli işçi çalıştırdığı Tablo 12’de verilmiştir;

Tablo 12. Tarımsal Üretimin Yevmiyeli İşçi Çalıştırılan Süreç

İşçi Çalıştırılan Alan	Sayı	Yüzde
İşçi Çalıştırmam	38	60,3
Tarla Temizliğinde	3	4,8
Hasatta	15	23,8
Tüm İşlerde	7	11,1
Toplam	63	100,0

Tablo 12’den de görüldüğü gibi görüşmecilerin %4,8’i sadece tarımsal arazinin yeniden üretilmesi olarak görülebilecek tarla içi temizliği yani tarlaların hasat dönemine hazırlanması için işçi çalıştırmaktadır. Görüşmecilerin %23,8’inin sadece fındık hasadı döneminde yevmiyeli işçi çalıştırdıkları bilgisine ulaşılmıştır. Fındıklar olgunlaştığında kısa sürede hasadı gerçekleştirilmesi gerektiğinden birçok hane, fındık hasadında yevmiyeli işçi çalıştırmayı tercih etmektedir. Ayrıca, yapılan fındık miktarının çok olması hasatta yevmiyeli işçi çalıştırma zorunluluğu doğurmaktadır. %11,1’lik bir kesimin de tüm tarımsal üretim sürecinde yevmiyeli işçi çalıştırdığı görülmektedir. Bu durumun nedeni olarak, hane üyelerinin tarımsal üretim sürecinde gereksinim duyulan emek gücü ihtiyacını karşılayamaması gösterilmiştir. %60,3 gibi büyük bir çoğunluğunda tarımsal üretimin hiçbir aşamasında işçi çalıştırmadıkları bilgisi edinilmiştir. Bu kesim tarımsal üretimin tamamını hane üyeleri ile birlikte yapmaktadır. Yevmiyeli işçi çalıştırmayanlar, tarımsal üretimi yerine getirebilmek için hane emek güçlerinin yeterli düzeyde olduğunu ya da tarımsal üretim yaptıkları fındık arazisi miktarının az olmasından kaynaklı yevmiyeli işçi çalıştırmadıklarını aktarmışlardır.

Aynı zamanda kırsal alanla kurulan ilişkilerin varlığı kırsal alan bağlantısını göstermektedir. Özellikle Kırsal alana ekonomik bağlantıyı güçlendiren pazar için üretilen fındığın varlığının yanında, yıllık ekim yapılan arazilerde üretilen yıllık ürünler de kır-kent bağlantısını yoğunlaştırmaktadır. Köyde bulunan ve pazar için üretim yapılan fındık arazilerine ek olarak ekili tarım arazilerinde yetiştirilen ürünlerle hanenin bazı gıda ihtiyaçları giderilmektedir. Bu tarlalarda mısır, fasulye, lahana, patates, barbunya vb. gibi tek yıllık ürünler yetiştirilmektedir. Yetiştirilen bu ürünler köyden getirilerek kentte tüketilmektedir. Hane üyelerinden ücretli bir işte çalışmayan bireyler, bu yıllık ürünlerin üretim sürecinde yoğun olarak yer almakla birlikte ücretli olarak çalışanlar da izin ve hafta tatili günlerinde bu üretim sürecinde bulunmaktadır. Yıllık ürün ekimi yapmayan hanelerin %36,5 seviyesinde olduğu görülmüştür. Yıllık ürün ekimi yapanlar ise %63,5'lik oranı oluşturmaktadır. Yıllık ekimi yapılan arazilerin büyüklüğü ise farklılık arz etmektedir. 0-0,5 dekar arazi ekiminde bulunanların oranı %27,0 iken 0,6-1,0 dekar arası arazi ekiminde bulunanların oranı %15,9 seviyesindedir. 1,1-2,0 arası dekada yıllık ürün ekimi yapanların oranı %14,3 iken 2 dekarın üzeri arazide yıllık ürün ekiminde bulunanların oranı da %6,3 düzeyindedir. Buradan bakıldığında, hanenin kendi tüketimi için yaptığı ekili ürün üretimiyle kırsal alanla ekonomik bağlantısının derinleştiği görülmektedir.

Yörede “rençberlik” olarak adlandırılan bu arazilerde üretilen en yoğun ürün ise mısırdır. Mısır bazen satmak için de üretilebilmektedir. Fakat, bu satma işlemi, genel olarak tanıdıklara, akrabalara ya da halk pazarlarında kurulan küçük tezgahlarda kent halkına doğrudan yapılmaktadır.

Yıllık ürün ekiminde bulunanların %13,2'si, bu arazilerde ürettikleri ürünü satarken %86,8'i yaptıkları tarım ürünlerini satmamaktadırlar; bu kesimin tamamı ihtiyaçlarını karşılamak için ürün üretmektedirler. Yani tüm üreticiler baz alınarak ve fındık üretimi hariç bir oranlama yapılırsa, görüşmecilerin tamamının içinden %52,4'lük kısım geçimlik için tarımsal ürün üretmektedirler. Başka bir söylemle, yıllık ekimi yapılan ürün üretimi, görüşmecilerin birçoğu tarafından yapılmamaktadır. Fakat, tüm üreticiler, kentte tüketmek için fındık tarımı yaptıkları arazilerdeki yetişen meyvelerden kente getirmektedirler; bu ürünlerin üretiminde doğrudan emek gücü kullanılmadığı için bu ürünler, yıllık ekimi yapılan ürünlere nazaran daha kolay ulaşılabilen gıda ürünü olmaktadır. Kır ile kurulan ekonomik ilişkileri derinleştirmesi konusunda önemli bir değişken, kırsal alanda ihtiyaç için

beslenen hayvanların veya arıcılık gibi faaliyetlerin varlığıdır. Görüşmecilerin %22,2'sinde bu tür faaliyetler bulunurken %77,8'inin de bu tür faaliyetler yürütmediği tespit edilmiştir.

Görüldüğü üzere, kırsal alanda yürütülen tarımsal faaliyetlerle, kır ile kurulan ekonomik ve sosyal ilişkiler devam etmektedir. Kırsal alanda üretilen meta konumundaki fındık, kentte yaşanan güvencesizliklerin yarattığı ekonomik sorunları azaltmak açısından önemli bir gelir aracı olmaktadır. Aynı zamanda tarımsal üründen sağlanan gelirin miktarı, hane üyelerinden kimlerin çalışacağı, kimlerin eğitime devam edeceği kararına etki etmektedir. Özellikle kırsal alandan kente getirilen gıdanın çeşitliliği ile kentte bulunan hanenin işsizlik süresince gıda güvenliği oluşturulmaktadır. Bu tür ekonomik avantajların bulunması, işçilerin kentte çalışma ilişkilerine uyum sürecini de farklı şekillerde oluşturabilmektedir. Başka bir söylemle, kentte yaşanan ve çalışma hayatı çarpıklıklarından dolayı ortaya çıkan güvencesizliklere, kırsal alanda oluşturulan “*beka stratejileri*” ile karşılık verilmektedir. Bu açıdan bakıldığında, tam olarak işçilik pratikleri gösteremeyen bireyler, kente göç etmeden önce kırsal alanda üretilen üründen sağlanan gelirin geçinmeye yetmemesi ve kırsal alanın kentsel altyapıya sahip olmaması nedenleriyle kırsal alanda tutunamamaktadır. Aynı zamanda kentsel alandaki çalışma yaşamına uyum sürecinde olduğundan kırsal alanda yürütülen tarımsal faaliyetin de tam olarak içinde bulunamamaktadır. Yani kırsal üretim ilişkileri pratiğinin içinde yer almakla birlikte kentli bir işçi de olduğundan tam anlamıyla kırsal üretim ilişkileri ağının kısırcasında bulunmamaktadır. Kısacası hem kırsal alanda meta üreterek hem de kentsel alanda işçilikten veya kentsel alana özgü çalışmalardan edindikleri gelirden dolayı bu hanelerin sınıfsal konumları çelişkili görünmektedir.

Bu tür bir ikili çalışma hayatının içinde olmayan önceki kuşaklar, tarımsal alanda artan nüfusla birlikte yeni tarım arazisi açmak için işlenmemiş toprakları işlemişlerdir. Böylece, hayatlarını idame ettirme zorluğu yaşayan haneler, yeni tarım alanları açarak da bu ekonomik dar boğazdan kurtulabilmişlerdir. Hanenin mülk sınırları içinde olan toprağın tamamı işlendikten sonra yeniden ekonomik dar boğaza düşüldüğünde ise tarım alanı dışına emek ihracı başlatılmaktadır. Ayrıca işlenen toprağın kardeşler arasında sürekli bölünmesi de tarımsal ürün gelirinin yetmemesine ve kırsal alandan emek ihracına yol açan bir etken olmaktadır. Tarımsal alanın dışına emek ihracı ile birlikte hane içi gelir çeşitliliği artmaktadır.

Bu var olma mücadeleleri ile hali hazırda elde bulunan toprağın bütünlüğü korunmaya çalışılmaktadır. İhraç edilen emeğin gelirinin de yetmemesi ve kırsal altyapının da yetersizliği kente göçü başlatmaktadır.

3.1.4.6. Göç Süreci

Tarım alanından göç eden hanelerin, göç etmelerinin asıl nedenleri arasında tarımsal ürün gelirinin, hayatlarını sürdürebilecek seviyenin altında olması yatmaktadır. Aynı zamanda tarımsal ürün maliyeti civarında oluşan ürün fiyatı ile giderlerini karşılayamamaktadırlar. Hem ürün fiyatının piyasanın oligopol oluşu nedeniyle düşük seviyede belirlenmesi hem de kırdaki yaşanan alt yapı problemleri, bu alanda yaşayan insanların kente göçmesine neden olmuştur. Hanenin geçimini yeniden tesis etmek için gerek duyulan maddi kazanç, kentte yapılan işlerde çalışarak sağlanacağı için kente göç gerçekleştirilmiştir. Ayrıca kırsal alanda eğitim ve sağlık gibi altyapı hizmetlerinin alınamaması sonucunda da kente göç etmek tercih edilmektedir. Başka bir açıdan bakıldığında, kırsal alanda piyasa için üretilen üründen elde edilen gelirin az olması, bazı durumlarda kırsal alandan kente göçü tek başına etkilememektedir. 53 yaşında emekli ve daha önce kentte şoförlük yaparak kendi hesabına çalışan ve beş ton fındık yapan bir görüşmecinin ifadeleri bu durumu destekler niteliktedir;

“Ben köyde beş yıl tarım bağ-kurumu ödeyemedim durdum. Gelir kurtarmayınca nasıl duracaksın köyde? Okul yok, sağlık yok, hepsi bitmiş. Hadi, sen git dur bakalım köyde. Bak köyünde duramamışsın ki buralara okumaya gelmişsin. Bu milletin köyden gelmesinin asıl sebebi geçinememek ama... Taşınmalı sistemle çocuklarım hiçbir b...k olamazdı. Kızımı devlet memuru yaptım. Oğlum mühendis. Söyle bakalım, nasıl olacaktı bunlar köyde? Burada okuttum onları. Elleri ekmek tutuyor. Gerçi oğlum yeni mezun. Az kaldı, onu da işe yerleştireceğim. Köyde kalsaydık çocuklarım geçinemezdi de. Okumasalar b...k mu yiyeceklerdi köyde.” (53 Yaşında, Emekli).

Bu araştırmanın yürütüldüğü alan, kent olma özelliğini göstermekle birlikte kırsal alana çok yakın olmasından dolayı, kırsal alanda tarımsal üretimden sağlanan gelire de ihtiyaç duyan haneleri kendine çekmektedir. Görüşmecilerin %4,8'inin kente göç etme nedeni, akraba anlaşmazlığı olduğu görülmüştür. 1 kişinin sağlığın kısıtlı olması nedeniyle, kente göç ettiği görülürken %19,0'unun kırsal alanda eğitimin kısıtlılığından dolayı kente göç ettikleri tespit edilmiştir. %74,6'sının da kırsal alanda yaşanan ekonomik darlıktan dolayı kente göç ettikleri çıkan sonuçlar

arasında olmuştur. 31 yaşında, inşaatta çalışan ve bin kg fındık üreten bir görüşmecinin ifadeleri, kırsal alandan kente yaşanan göçün ekonomik altyapısını gösterir niteliktedir:

“Benim köyüm altmış beş hane. Bu hanelerin içinden tek genç ben vardım. Ben de geçen yıl geldim köyden. Şu an bir tane bile genç yok köyde. Tarıma devlet desteği yok. Geçen yıl 40 TL olan yem bu yıl 60 TL oldu. Et ise aynı yerde sayıyor. Et-Süt kurumu destek versin fiyatı belirlesin bak o zaman köy boşalıyor mu? Ben yirmi beş bin harcadım ahır yaptım. Varımı-yokumu yatırdım bu işe. Nasıl çıkaracağım şimdi bu işi düze? Yirmi binlik tosunu on iki bine verdim. Her bir tosunan sekiz bin zarar. Baktım olmuyor bıraktım köyü.” (31 Yaşında, İnşaat İşçisi).

Kente yerleşmenin nedenlerini daha iyi anlayabilmek için görüşmecilerin kırsal alana geri yerleşme isteği önem arz etmektedir. Bu doğrultuda, kırsal alana geri yerleşmek isteyenlerin oranı %76,2 seviyesindeyken kırsal alana geri yerleşmek istemeyenlerin oranı ise %23,8 seviyesinde kalmıştır. Kırsal alana hem geri yerleşmek isteyenler hem de geri yerleşmek istemeyenlerin nedenlerinin temelinde ekonomik darlık bulunmaktadır. Yani kırsal alana geri yerleşmek isteyenler, emeklilik gibi sabit gelirlerinin olması veya hanenin geçimine yetecek düzeyde fındık üretimine sahip olmak şartıyla kırsal alana geri yerleşmek istediklerini aktarmışlardır. Kırsal alana geri yerleşmek istemeyenler ise, zaten kırsal alanda yürütülen tarımsal üretimin gelirin hanenin geçimine yetmediği için kente geldiklerini, kırsal alana dönmeleri durumunda, hanenin tekrardan ekonomik ve sosyal zorluklar yaşanacağını aktarmışlardır.

Görüşmecilerin %77,8'i kırsal alandan, %22,2'si de farklı bir kentten Ünye'ye gelmişlerdir. Farklı bir kentten Ünye'ye gelmeyi tercih edenler, emekli olduğu için ya da büyük kentlerde tutunamadıklarından güvenli bir sığınak olarak Ünye'yi tercih etmişlerdir. Başka bir deyişle, Ünye, sahip olunan tarımsal arazilere yakın olan bir kent olduğundan, başka bir kentten gelen hanelerin ekonomik darlık dönemlerini geçtirdikleri bir mekan olma özelliğine sahiptir. Kırsal alandan gelerek Ünye'ye yerleşen birçok hanenin, gelmeden önce bağlantılarının olduğu görülmüştür. Bu bağlantı bazen akraba ve yakın çevre ile kurulmaktadır. Fakat Ünye'ye yerleşme aşamasında ki en önemli bağlantı birinci dereceden akrabaların gelinecek mahallelerde bulunuyor olmasıdır. Ünye, kırsal alana çok yakın olduğu için kırsal alanı terk edip Ünye'ye yerleşmek göç algısı olarak görülmemektedir.

Çünkü ileri kapitalist bir kentin çarpıklıklarının yoğun olarak yaşandığı mekan olma özelliği göstermemektedir. Ayrıca kırsal alanın rahatlıkla ulaşılabilirlik durumu, kırsaldan Ünye'ye gelmiş olan hanelerin kırsal alanda üretilen tarımsal ürün gelirlerinin güvencesinden mahrum olmamasını sağlamaktadır.

Görüşmeciler hanelerin yaşadıkları mahalleyi tercih etme nedenleri çeşitlilik oluşturmaktadır.

Tablo 13. İkamet Edilen Mahalleyi Tercih Etme Nedeni

Mahalleyi Tercih Nedeni	Sayı	Yüzde
Ekonomik Uygunluk	27	42,9
Köylüler Burada	6	9,5
Aile Burada(Akrabalar)	23	36,5
Köye Yakın	7	11,1
Toplam	63	100,0

Görüşmecilerin yaşadıkları mahalleyi tercih etme nedeni olarak gösterilen, mahallenin ekonomik yönden uygun olması %42,9'luk oranı oluşturmaktadır. Bu ekonomik uygunluk algısını oluşturan etkenler ise, kırsal alandan gelmeden önce ev yapılmak için alınan arsanın ucuz olması, ev kirası ve alınan daire fiyatlarının düşüklüğü olmaktadır. %36,5'lik bir kesimin, mahalleyi tercih etme sebepleri arasında, birinci derece aile üyelerinin ilgili mahallede yaşamaları gösterilmiştir. Göç etmeden önce yaşadıkları kırsal alandaki komşularının aynı mahallede ikamet etmesinden dolayı ilgili mahalleyi tercih edenler %9,5'lik dilimi oluşturmaktayken kırsal alana yakın olmasından dolayı oturdukları mahalleyi tercih edenler ise %11,1'lik dilimi oluşturmaktadır. Sınıfsal tabaka benzerliği olanların bir arada rahatlıkla yaşayabilme pratikleri geliştirmeleri yaşanan mahalleyi tercih etmedeki temel etken olmuştur . Bu açıdan 55 yaşında emekli bir inşaat işçisinin anlatıları bu durumu destekler niteliktedir:

“Bu mahallede herkes benim gibi, ondan bu mahalleyi tercih ettim. Burada insanlar hep tekstil, inşaatta çalışır. Atatürk, Gölevi gibi mahallelerde biz barınamayız. Apartmanına almazlar bizi. Oralar memur kesimi. Ama bu mahallede

üstün başın inşaat tozuyla eve de gelsen kimse yadırgamaz ama orda öyle mi? Hem herkes birbirini tanır. Birbirine güvenir. Köye gideceğimiz arabalar buradan kalkar. Bu yönden, burası bizim için rahat mahalle.”(55 Yaşında, Emekli İnşaat İşçisi).

Özellikle 2000’ler öncesinde İpekyolu ve Bayramca Mahallelerinin sınırı içinde kalan alan ile Fevzi Çakmak Mahallesi’nin Yunus Emre Bulvarı tarafında kalan güney tarafı, ucuz arsa edinilebilen mevki olduğu için kırsal alandan gelen haneler tarafından tercih edilmiştir. Bu doğrultuda arsaların ucuz oluşu bu mahalleleri tercih etmede temel koşullardan birisi olduğu daha önce de aktarılmıştı. Bunların yanında bu semtte bulunanlar tarafından akraba ve komşuluk ilişkilerinin sıkı bağları, kırsaldan gelenlerin bu mahalleyi tercihinde önemli rol oynamaktadır. Tüm bunların yanında, kırsal alana giden dolmuşların güzergahlarının bu mahallelerde bulunması da bu semti tercih etmedeki etkenlerden biri olmaktadır. Çalışmada Fevzi Çakmak Mahallesi’nde ikamet edenler %55,6’lık dilimi oluşturmaktadır. %25,4’lük kesim Bayramca Mahallesi’nde ikamet ederken %19’luk kesim de İpekyolu Mahallesi’nde ikamet etmektedir. Kırsal alandan kente gelmeden önce ise kentte arsa olması göçün ekonomik sürecini kolaylaştırmaktadır. Bu açıdan %49,2’lik bir kesimin göç etmeden önce kentte arsasının olduğu %50,8’lik bir kesimin ise göç etmeden önce kentte arsasının olmadığı bilgisine ulaşılmıştır. Arsa sahipliğinin önemli bir varlık olduğu kentte, ayrıca barınma ihtiyacının karşılanması için kurulacak evin alanı elde edilmektedir.

“Bu arsa bana babamdan kaldı. Buralar para etmiyormuş eskiden, bedava veriyorlarmış arsaları. Babamın aldığı arsaya ben de esnafken ve yurt dışından kazandığım parayla bu evi yaptım. Bak dışına, hâlâ sıvasız ama bize yetiyor.” (50 Yaşında, Yevmiyeli Tarım İşçisi).

Yaşanılan kente kırsal alanın bu denli yakın olduğu yerleşkelerde kırsal alanda ikamet etmeyi bırakıp kentsel alana yerleşmeyi göç olarak kabul etmek göçün niteliğine aykırı anlam taşımaktadır. Fakat kırsal alanı terk eden bu haneler her ne kadar kırsal alanda tarımsal üretime devam etseler de kentsel altyapı ve çalışma olanaklarından yararlanmak için kentsel alanda barınma pratikleri geliştirmektedir. Bu açıdan kırsal alan barınmak için temel bir mekan olma özelliğini yitirmiş olmasından kaynaklı bu hanelerin göç etmiş olduğu ortaya çıkmaktadır. Ayrıca Kır-kent bağlantısının bu kadar yoğun olduğu bir kenti de

çalışma ilişkileri ve üretim ilişkileri bakımından klasik kent görünümünde olduğunu söylemek de olanaklı durmamaktadır.

3.1.4.7. Hane Mülk Durumu, Borçluluk ve Hane İçi Ekonomik Yapı

Kırda toprağı az olan ve geçimini sürdüremeyen bazı ailelerin, şehre göç ettikten sonra, şehirde farklı işler yürütüp şehir ekonomik kaynaklarıyla mülk edinebildikleri ve dolayısıyla bu hanelerde kente göç ile birlikte dikey hareketlilik gözlemlenmektedir. Bu yüzden sınıfsal ve kırsal dönüşümü sadece kırsal alanda kaybedilen toprak üzerinden okumaya çalışmak eksik olacağından kır ve kent birlikte ilişkilendirilerek, hanelerin şehirde almış olduğu yeni biçimler de değerlendirilmelidir.

Temel ihtiyaçlar kapsamında olan barınma ihtiyacının karşılanması için gerekli olan evin mülkünün kime ait olduğu, hanenin ekonomik olarak güvence düzeyini belirleyen etkenlerden birisi olmaktadır.

Tablo 14. Hanenin Kentte Kaldığı Evin Mülkiyeti Kime Ait

Ev Kime Ait	Sayı	Yüzde
Kira	18	28,6
Ebeveynlerine	8	12,7
Kendine	25	39,7
Aile ile Müşterek	12	19,0
Toplam	63	100,0

Kente yerleşmiş hane üyelerinin, çalışma hayatında güvencesiz olmalarına karşın barınma güvencelerinin olduğu söylenebilmektedir. Görüşmecilerden %71,4'ünün yaşadığı eve kira ödemediği ve bu kapsamda barınma güvencelerinin olduğu çıkan sonuçlardandır. Diğer hanelere göre barınma güvencesi bulunmayanlar olarak nitelendirilebilen ve kentte yaşadığı eve kira ödeyenler %28,6'lık kesimi oluşturmaktadır. %12,7'lik bir kesimin yaşadığı ev babasına aitken %39,7'lik bir kesimin ise yaşadığı ev kendi mülkiyetindedir. Yaşanılan evin mülkiyeti, görüşmecinin babasında olmasına karşın yaşadığı eve kira ödemeyenler

%19,0'lık bir grubu oluşturmaktadır: Aslına bakılırsa, aile apartmanı kapsamında olan bu evler, içinde barınan hane reisine ait olduğu kabul edilmekle birlikte bu evlerin sadece tapuları görüşmecinin hayatta olan babası üzerindedir.

Kentin rant fırsatlarından yararlanabilmek için birçok hane ya kente taşınmadan önce arsa gibi mülkler almış ya da kentte çalıştıkları dönemde mülk edinme olanağı yakalamışlardır. Kentten rant elde edebilmek için alınan bu mülk; arsa, ev, işyeri gibi yatırım amaçlı edinilen mülklere dir. Bu açıdan, görüşmeci hanelerin %27'sinin rant geliri edinebilmek için yatırım amaçlı mülk edindiği bilgisine ulaşılmıştır. %73'ünün yatırım amaçlı mülkü bulunmamaktadır. Bu hanelerin, kırsal alan ile bağlantısını kolaylaştıran ve ekonomik kırılganlığa düştüğünde nakde çevirebilecekleri mülk olma özelliği gösteren araba, %57,1'inde varken %42,9'unda yoktur. Arabası olanların tamamının ulaşım ihtiyacı için bu araçları edindikleri bilgisine ulaşılmıştır.

İster yatırım amaçlı olsun isterse hanenin ihtiyacını karşılamak amacıyla olsun belli bir mülk edinebilmek için maddi birikim yapma olanağının olması gerekmektedir. Hanelerin %81'inin hiç birikim yapamadığı çalışmanın ulaştığı önemli sonuçlardandır. %14,3'lük bir grubun ise, hane bütçesini zora sokmak kaydıyla, az da olsa birikim yapabildikleri görülmüştür. Sadece %4,7'lik bir kesim, rahatlıkla birikim yapabildiklerini ifade etmiştir. Birikim yapma olanağına sahip olmak için hane içi gelirin yüksek düzeyde olması veya haneye ait varlıkların bulunması gerekmektedir. Başka bir söylemle, birikim yapabilmek için hanenin varlıklı olması ya da hane içi gelirin çeşitlendirilerek arttırılması ve birçok ihtiyaçtan feragat ederek tasarruf yapılması gerekmektedir. Bu açıdan bakıldığında bu hanelerin birikim yapamadığı gibi aksine borçlanarak yaşamlarını devam ettirdikleri bulgularına ulaşılmıştır. İş güvencesinin olmaması ve ara ara maruz kalınan işsizlik nedeniyle gelirin kesintiye uğraması, hane içi masrafların çeşitliliği, yüksek eğitime devam eden hane üyelerinin eğitim masrafları gibi etkenler birikim yapmayı zorlaştırmaktadır.

Ekonomik kırılganlık yaşayan veya işini geliştirmek isteyen haneler, banka kredisi kullanarak, kredi kartı ile ihtiyaçlarını karşılayarak ya da farklı bir şekilde borçlanmaktadırlar. Hanelerin %54'ünün banka kredisi kullanmadıkları fakat %46'sının banka kredisi kullanarak borçlandıkları bilgisine ulaşılmıştır. Banka borcu edinenlerin %44,8'i hanenin gerekli ihtiyaçlarını karşılamak için bankadan kredi çektiklerini aktarmışlardır. %27,6'sı ise barınma ihtiyaçlarını karşılamak için

bankadan kredi kullanarak ev aldıklarını ifade etmişlerdir. Banka borcunu, yaptığı işi geliştirmek için edinenlerin oranı ise %20,7 seviyesinde olduğu görülmüştür. Görüşmecilerin %3,4'ü, ulaşım ihtiyacını karşılamak adına, araba almak için bankadan kredi çekmişken yine %3,4'ü de kırsal alandan tarımsal arazi satın aldığı için bankadan borç edindiğini aktarmıştır. Kısacası bankadan kredi çeken %76'lık kesimin; barınma, ulaşım, temel ihtiyaçlarında kullanmak ve çocukların düğününü yapmak için bankadan borç edindikleri bulgusuna erişilmiştir.

Borç ilişkisinden kurtulmak için araba, ev gibi ihtiyaç amaçlı kullanılan mülkler satılabilmektedir. Öte yandan kırsal alanda bulunan tarımsal arazinin satımına olumlu bakılmamaktadır. Borçluluk ilişkisinden kurtulmak için elde bulunan bütün yöntemler kullanıldıktan sonra borçtan kurtulma gerçekleşmezse ancak o zaman tarımsal arazi satılmak mecburiyetinde kalınmaktadır. Son on yıl içinde kırsal alanda bulunan tarımsal arazi satanlar sadece %3,2'lik kısmı oluştururken tarım arazisi satmayanlar %96,8'lik kısmı oluşturmaktadır. Varlıklı olan ya da tasarruf tedbirleriyle birikim yapabilenler veya bankadan kredi çekebilenler tarım arazisi almayı yeğlemektedir. Fakat, tarım arazisi alma talebi olsa da arz düşük olduğundan tarım arazisi alanların oranı da düşük seviyede kalmaktadır. Son on yıl içinde tarım arazisi satın alanların oranı %14,3 iken son on yıl içinde tarım arazisi satın almayanların oranı da %85,7'dir.

Birçok hane ihtiyaçlarını karşılamak için kredi kartı kullanmaktadır. Kredi kartı olanlar %54'lük dilimi oluştururken kredi kartı olmayanlar %46'lık dilimi oluşturmaktadır. Gerek kredi kartı kullanmak olsun gerekse banka kredisi çekmek olsun, görüşmeciler tarafından sıcak bakılan bir ekonomik yöntem olarak görülmemektedir. Faiz ilişkisine girmeye çekinceli yaklaşıldığından ekonomik darlığa düştüğünde faizsiz borç ilişkisi yöntemleri kullanılmak istenmektedir.

Tablo 15. Hane İçi Ekonomik Darlık Yaşandığında Ne Yapılmaktadır

Ekonomik Darlıkta Kullanılan Yöntem	Sayı	Yüzde
Ekonomik Darlık Yaşamam	3	4,8
Akrabadan Borç Alırım	18	28,6
Yakın Çevreden Borç Alırım	5	7,9
Bankadan Kredi Çekerim	21	33,3
Yardıma Başvururum	4	6,3
Tasarruf Yaparım	12	19,0
Toplam	63	100,0

Tablo 15’den de görüldüğü üzere hane içi ekonomik darlık yaşandığında görüşmecilerin %33,3’ü bankadan kredi çekerek borç ilişkisine girmeyi tercih etmektedirler. %28,6’sı akrabalarından borç alarak yaşanan ekonomik darlığı geçiştirdiklerini aktarmışlardır. %7,9’u ise, ekonomik darlık dönemlerinde, yakın çevrelerinden borç almayı tercih etmektedir. Ekonomik kısıtlılığı yardım kuruluşuna başvurarak aşmaya çalışanlar %6,3’lük kısmı oluşturmaktadır. Hanede ekonomik darlık yaşandığında hane içinde yapılan tasarrufları arttıranlar da %15,9’luk kısma denk gelmektedir. Hiç ekonomik darlık yaşamadığını ve yaşamayacağını ifade edenler ise görüşmecilerin %7,9’unu oluşturmaktadır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa, hanede ekonomik açıdan problem yaşanmaya başladığında öncelik olarak temel harcamalarda kısıtlamaya gidilmektedir. Bu uygulama sonrası ekonomik darlık yaşanmaya devam ederse faizsiz borç ilişkileri öncelikli tercih olmakla birlikte bankadan kredi çekilerek de borç ilişkisine girilmektedir.

Hane içinde ekonomik darlık yaşandığında bazı temel ihtiyaçlardan vazgeçilmektedir. Ekonomik darlık yaşayan haneler ilk olarak giyim ihtiyacının karşılanmasında kısıntıya gitmektedirler. Ekonomik darlık yaşamayan haneler kapsam dışı bırakıldığında giyimde sınırlamaya giden hanelerin oranı %68,1’dir. Gıda ihtiyacından vazgeçenler %3,3’lük kısmı oluştururken ulaşım ihtiyacından vazgeçenler de %8,3’lük kısmı oluşturmaktadır. %6,7’lik bir kesimde sosyal

faaliyetlerinden vazgeçmektedir. Ekonomik darlıkta temel ihtiyaçların tamamından vazgeçtiğini ifade edenlerin oranı ise %13,3'dür. Ekonomik darlık yaşanmasında ağırlıklı giyimden vazgeçilebildiği gibi birçok temel ihtiyacın karşılanması ya ertelenmekte ya da tamamen bırakılmaktadır. Fakat sağlık ihtiyacı, karşılanması gereken ve hane içinde ekonomik darlık yaşansa da görüşmecilerin tamamı tarafından asla vazgeçilemeyecek ihtiyaç olarak görülmektedir.

Tablo 16. Hane İçi Gelir En Çok Hangi İhtiyaca Harcanır

İhtiyaçlar	Sayı	Yüzde
Fatura	11	17,5
Kira	9	14,3
Eğitim	18	28,6
Sağlık	4	6,3
Gıda	19	30,2
Tarım ve Hayvan Gideri	2	3,2
Toplam	63	100,0

Hane aylık gelirini en çok fatura, kira, eğitim, sağlık, gıda, tarım ve sahip olunan hayvanlara harcamaktadır. Hanelerin %17,5'i gelirlerinin önemli bir kısmını faturalara harcadığını ifade etmişlerdir. Gelirin çoğunu gıdaya harcadığını söyleyenler %30,2'yi oluştururken eğitime harcayanlar %28,6'yı oluşturmaktadır. Kiranın gelir içinde önemli bir harcama kalemi olduğunu aktaranlar %14,3 seviyesindedir. Sağlık, geliri yoğun olarak tüketen bir ihtiyaç olarak görülmemektedir. Sadece %6,3'lük kesim sağlık giderlerinin, gelirleri içinde önemli bir paya sahip olduğunu ifade etmiştir. Çiftçi olarak geçimini sürdüren %3,2'lik kesim, tarımsal üretim ve hayvan giderlerinin, gelirlerinin önemli bir kısmını tükettiğini aktarmışlardır.

Görüşmeci haneler, ekonomik darlık yaşadıkları dönemlerde temel ihtiyaçlarının birçoğundan vazgeçmelerine ve borçluluk ilişkileriyle yaşamalarına

rağmen kendilerini yoksul olarak görmemektedirler. %65,1'lik bir kesim asla yoksul sayılmadıklarını ifade etmişlerdir. Tam olarak yoksul olmadıklarını ama bazen ekonomik zorluk yaşadıklarından yoksul sayılabileceklerini aktaranlar da %19'luk kısmı oluşturmaktadır. %15,9'luk bir kesim de kesin olarak yoksul olduklarını vurgulamışlardır.

Tablo 17. Yoksulluk Neyi İfade Etmektedir

Yoksulluk Tanımları	Sayı	Yüzde
Çalışmamak, Para Kazanamamak	9	14,3
Aç yaşamak, Hiçbir İhtiyacını Karşılayamamak	20	31,7
İhtiyaçlarının Bazılarını Karşılayamamak	25	39,7
Gelirin Bir Sonraki Döneme Yetişmemesi	9	14,3
Toplam	63	100,0

Kendini yoksul olarak görmemenin altında yatan temel etken yoksulluğa bakış açısı olmaktadır. Her bireyin yoksulluğa farklı bakış açısı olsa da bu bakış açılarını belli kategoriler altında toplamak mümkün olabilmektedir. Yoksulluğu çalışmayacak durumda olup da para kazanamamak olarak tanımlayanların oranı %14,3'tür. %31,7'lik bir kesim de yoksulluğu, “açlık seviyesinde yaşamak ve hiçbir ihtiyacını karşılayamayacak durumda olma” biçiminde tanımlamaktadır. İhtiyaçların bazılarını karşılayamamak yoksulluk göstergesidir diyenler %39,7'lik kesimi oluşturmaktadır. %14,3'lük bir kesim ise yoksulluğu, hanenin kazandığı gelirin, bir sonraki gelir kazanma zamanına yetiştirilememesi olarak ifade etmektedir. Tatil yapamamak, sinema tiyatro gibi paralı kültürel etkinliklere gidememek ise %82,5'lik bir kesim tarafından kesinlikle yoksulluk olarak görülmemektedir. %6,3'lük kesim bu ihtiyaçların karşılanamamasının yoksulluk sayılabileceğini %11,1'lik kesimde bu ihtiyaçların kesinlikle yoksulluk sayılabileceğini ifade etmişlerdir.

31 yaşında kendi hesabına işyeri çalıştıran ve 2 bin kg fındık üreten bir elektrik tesisatçısı bu ihtiyaçların yoksulluk sayıldığını aktarmıştır: “İllaki yoksulluk sayılır. Hiçbir sosyal aktivite olmayınca ne anlamı var çalışmanın.

Çalışıyorsun sonuçta bu ihtiyaçlarının karşılanması lazım yoksa çalışmanın hiçbir alemi yok da. Bakma işte.” 38 yaşında kendi hesabına işyeri çalıştıran 500 kg fındık üreten doğal gaz tesisatçısı da bu ihtiyaçların karşılanamamasının yoksulluk sayılabileceğini ifade etmiştir:

“Bu ihtiyaçları karşılayamamak yoksulluk sayılabilir aslında. Param olsa, çocukları alıp bir ay otelde tatile niye götüremiyoruz. Biz de isteriz aslında öyle yaşamak. Ne eksikimiz var. Bırak tatili yazın şurada denize bile giremedik; deniz ayağımızın altında olduğu halde. İş zamanı çok çalışman gerekiyor. Bu sene sadece 1 saat denize girdim. Tenim ıslanmadan geri geldim. Çalışmak zorundasın yoksa para kazanamazsın.” (38 Yaşında, Kendi Hesabına Çalışan).

3.1.4.8. Gelecek Beklentileri

Yaşama bakış açısı, yaşamdan memnuniyet ve gelecekle ilgili beklentiler, içinde bulunulan sosyo-ekonomik yapıya göre değişebildiği gibi her bireyin kendine özgü davranışlarla da şekillenmektedir. Fakat, bu olgulara maddi gerçeklik olan ekonomik altyapı doğrultusunda bakarsak mensup olunan toplumsal sınıfın içinde olduğu şartlarla bu olguların şekillendiği söylenebilir. Çalışma kapsamında olan hane reislerinin en başta çalıştıkları işten memnuniyetlerine bakacak olursak ortaya çıkan tablo şu şekildedir; emekli olan ve kapsama alınmayan 4 görüşmeci göz ardı edilmiş, işsizler ise yaptıkları meslek düzeyinde kategoriye alınmıştır. Görüşmecilerin %30,5’i şu an çalıştığı işten hiç memnun olmadıklarını ifade etmişlerdir. Çalıştıkları işten, başka iş yapma şansı olmadığı için mecburen memnun olduğunu aktaranlar ise %22 seviyesindedir. Geriye kalan %47,5’lik kesim ise çalıştıkları işten memnun olduklarını ifade etmişlerdir. İşinden memnun olmaktan başka şansı olmadığını aktaran 55 yaşında inşaat işçisi bir görüşmecinin ifadeleri şu şekildedir: *“İşimden memnun olsam ne olacak olmasam ne olacak? Bu saatten sonra mecburen memnunum. Paramı verirlerse iyi vermezlerse o zaman kötü.”*

Farklı bir işte çalışmak isteme algısı, görüşmecilerin çoğunda bulunmaktadır. Toplamda 8 görüşmeci işsiz ve doğrudan emekli olduğundan bun analizin dışında tutulmuştur. Bu doğrultuda görüşmecilerin %81,1’i daha iyi bir iş yapma şansları olsa şu an çalıştıkları işi bırakabileceklerini aktarmışlardır. Geriye kalan %18,2’lik kesim ise şu an çalıştığı işi bırakmak istememektedir. Farklı bir işin cezbeden özellikleri arasında; sigortalılık, emir altında çalışılmayan kendi

işinin olması, iyi bir gelirin olması, çalışma saatlerinin belli olması, sabit gelir gibi durumlar vardır. Görüşmecilerin kendi işleri yerine farklı bir işte çalışmayı yeğlemelerinin temelinde güvencenin olması bulunmaktadır. Kendi hesabına çalışanlar, riskin az olduğu ve gelirlerinin belli olduğu bir çalışma şartı isterlerken doğrudan ücret geliri ile çalışanlar, daha çok gelirlerinin yüksek olmasını ve çalışma saatlerinin belli ve daha az olmasını istemektedirler.

İçinde bulunulan yaşamdan memnuniyeti ölçen en önemli olgu, çocuğunun kendi gibi bir hayat sürmesini isteyip-istememesine yönelik verilen cevaplardır. Kendisinin yaşadığı gibi bir hayatı çocuklarının da yaşamalarını isteyenlerin oranı %6,3'ken çocuklarının bu şekilde hayat yaşamalarına sıcak bakmayan ama çocukları mecburen bu hayatı yaşamak zorunda kalırsa da bu durumun o kadar kötü olmayacağını aktaranların oranı da %25,4'tür. Çocuklarının bu hayatı yaşamalarını asla istemeyenlerin oranı ise %68,3'tür. Bekar olanlara bu soru, çocuğunun olmasını göz önünde tutması istenerek, aktarılmıştır.

Çocukların geleceği ile ilgili beklenti genel olarak onların okuması yönünde oluşmaktadır. 38 yaşında kendi hesabına doğal gaz tesisatçısı bir görüşmecinin çocuklarının gelecekte içinde olmasını istediği durum ile ilgili ifadesi şu şekildedir; *“Çocuklarım okusun isterim. İyi bir iş sahibi olsun. Üniversite mezunu olsunlar. Üst düzey bir işleri olsun. Parası iyi olan, ne iş yaptıkları belli olan bir işleri olsun.”* 34 yaşında bakanlık kurumunda işçi statüsünde kepçe operatörü olarak çalışan bir görüşmecinin, kendi işinde çocuğunun çalışmasına olumlu baktığı görülmektedir: *“Onunda hevesi var bu mesleğe. Benim işimi yapsa bu şartlar altında iyi olur. Sonuçta devlet kurumunda çalışıyorum. Kamuda çalışmayı kim istemez ki.”* Tekstilde 6 bin TL ücret alan ve usta başı konumunda olan bir görüşmecinin çocukları hakkında gelecek beklentisi, kendi gibi bir hayat sürmelerinin fark etmeyeceği yönündedir:

“Diyelim ki çocuğum okuyamadı bir şeyler ters gitti ve okuyamadı. Mecbur kalırsa benim mesleği yapabilir; neden olmasın? Ama onları okutmak istiyorum. İyi bir meslek sahibi yapmak istiyorum. Hem çalışma şartları hem de ücreti iyi olan, çalışma saatleri belli olan bir işleri olsun isterim. Örneğin, hakim, savcı olmalarını isterim.” (36 Yaşında, Tekstilde Ustabaşı).

Gelecek beklentisi açısından 32 yaşında inşaatta çalışan ve 3 ton fındık üreten bir görüşmecinin gelecek planı kuramadığı görülmektedir: *“Şu an hiçbir şey*

göremiyorum. Yarının bile ne olacağını göremiyorken geleceği nasıl göreyim. Açıkçası biz genelde babamla birlikte götürü iş yaparız. Belki ilerde bir evim olur böylelikle ama babam çek git derse o da olmaz. Kalırım öyle.” (32 Yaşında, İnşaat İşçisi).

42 yaşında gününbirlik inşaat işlerinde çalışan ve 750 kg fındık üreten bir görüşmecinin gelecek beklentisi iş bulma üzerine şekillenmiştir:

“Gelecek olarak iyi bir geliri olan iş arıyorum, iş yok. İşte, aileme güzel bir hayat yaşatmak için çalışıyorum. Bu gidişle önümü göremiyorum; ilerisini göremiyorum. O yüzden zaman gösterir ileriye. Çocuklarımı okutmak istiyorum. Benim gibi olmasınlar. Farklı meslek sahibi olsunlar. En azından bizim gibi inşaatçı olmazlar. Eğitimi almış, meslek sahibi olmuş olurlar. Memur olur. Gelir güvencesi olur.” (42 Yaşında, İnşaatta Yevmiyeli İşçi).

31 yaşında bekar ve annesi ile yaşayan, 100 kg fındığı olan elektrikçi bir işsizlinin ifadeleri güvencesizliği ve gelecek beklentilerinin ne yönde ilerlediğini netleştirmektedir:

“Benim mesleğim ileriye dönük bir meslek aslında ama mesleğimin gerektirdiği iş bulamıyorum. Bu işi herkes yapamaz; bir makine arızasını herkes gideremez örneğin. Bu açıdan insan gücü gerektiren bir meslek. Kaybolmaz yani. Gelecekte bekliyorum; annemin emekli olmasını isterim. Kendim de şu an bekarım evlenip düzgün bir hayat yaşamayı isterim. Geçim sıkıntısız ama... Ben buraya İzmir’den geldim bir yıl önce, ailevi sebeplerden dolayı. Orada büyük bir firmada işim vardı. Örneğin buraya gelmeden önce 10-12 bin TL param vardı. Burada iş sahası az olduğundan iş bulmam zorlaştı. Böylece maddi durumum azaldı. Burada iş sahası yok. Nerede iş bulacağız. İşim yok girip bir kafeye çalışayım dedim. Adam bana 1000 TL teklif ediyor. Bir de kaç saat çalışacağın belli değil. Bu şekilde de çalışamıyorsun mesleğin var sonuçta ama...” (31 Yaşında, Bekar, Elektrik Ustası).

Gelecek ile ilgili beklentiler, çocuklara yönelik kurulacak planlar, çalıştığı işten memnuniyet, genelde gelir odaklı algılarla oluşmaktadır. Bu açıdan, ara ara işsizlik yaşayan hem inşaat hem de kırsal alanda yevmiyeli çalışan 44 yaşında ve 500 kg’ın altında fındık yapan ve bazen de pazarlarda köyden getirdiği gıdaları satan bir görüşmecinin anlatıları şu şekildedir:

“Ben üç yıl önce manav kapatmak zorunda kaldım. O yıllarda daha rahattım. İşim elimden gitti. Sadece ayaklarımın üzerinde durmaya çalışıyorum. Sadece çocuklarımın kendi işinde olmalarını ve ayaklarının üstünde durmalarını isterim. Çocuklar asgari ücret de olsa keşke bir devlet kurumunda çalışsa. Devlet güvencesi olmuş olur ben de başka bir şey istemiyorum. Ha çocuk iki yıllık sağlık bitirdi iş yok. Biz ise geleceğimiz için hiçbir şey yapamıyoruz; çocuklarımız için hiçbir şey yapamıyoruz. Bu hayatta en büyük sıkıntı, okuyan çocuğunun iş bulamaması; ana-babasına da yük oluyor.” (44 Yaşında, Tarımda Yevmiyeli Çalışan).

Gelecek beklentisi, işinden memnuniyet ve çocuk üzerine kurulan planlar çalışılan işteki konuma ve gelir durumuna göre farklılık göstermektedir. 38 yaşında, 4 bin TL üzeri maaşı olan ve 2 bin kg fındık üreten bir memurun söylemleri bu durumu netleştirmektedir:

“Ben işimden memnunum. Çocuğumun da bu işi yapmasını isterim. Maaşım var. Devlet kapısındaayım daha ne olacaktı. Çocuklarımın eğitimlerini bitirip birer meslek sahibi olmalarını isterim. Geriye dönük borçlandık ama sabit bir gelir olduğundan kısa sürede öderim. Borçlar bitince maaşımı ağız tadıyla yiyeceğiz gelecekte.” (38 Yaşında, Memur).

Gelecek beklentisi, kazanılan gelirin miktarı, yapılan işin niteliği, yaş, eğitim, çalışma hayatındaki konum gibi birçok etkenin varlığına göre değişmektedir. Bu açıdan, içinde bulunulan toplumsal sınıfın, gelecek beklentisi üzerinde doğrudan yaptığı etkiler, tam anlamıyla ölçülememektedir. Fakat, verilen cevapları kategorileştirebilmek mümkündür. Bu doğrultuda, ekonomik varlıklara sahip olamayan ve ücret gelirinin hane içindeki payı artan haneler, çocuklarının eğitim almalarını bununla birlikte sabit gelirli ve güvenceli işe girmelerini istemektedir. Varlıklı hanelerde aynı şartların gerçekleşmesini istemekle birlikte çocukları için eğitim aldıkları alan üzerine işyeri kurabileceklerini ifade etmişlerdir. Yatırım amaçlı mülkü olan, 8 bin kg fındık üreten ve kuyumculuk yapan bir görüşmecinin ifadeleri bunu doğrular niteliktedir: *“Oğlum hukuk okudu zaten, staj falan bitince kendi yerini açacağız. Bizimde gelecekte beklememiz; aynen bu şekilde devam etmesini istemekten başka bir şey değil.”*

SONUÇ

Kapitalist ilişkiler toplumun tamamına yayılmıştır. Bu yüzden tarım gibi herhangi bir sektörde kapitalist ilişkileri irdelerken ilgili sektör özelinde detaylandırma yapmak ve kapitalist ilişkilerin ilgili sektörde devingenliğini vermek eksiklik arz etmektedir. Örneğin, tarımsal yapıda kapitalizmin gelişme seyri sadece tarımsal ürün üretme biçimini yani üretim süreci ve emek sürecini etkisi altına alarak ilerlememektedir. Aynı zamanda tarımsal üretim ilişkilerinin kapitalist ilişkilere evrilme süreci de kapitalizmin tarıma nüfuz etme biçimini açıklamaya yetmemektedir. Kapitalizm bir bütün hâlinde toplumları etkilemektedir; eğitimde, sağlıkta, ekonomide, siyasette kısacası toplumun her alanında bir bütün olarak devingenliğini sürdürmektedir. Böylece bir toplum, farklı bir üretim biçiminden kapitalist üretim biçimine geçerken –bu süreç toplumun istediği-istemediği doğrultuda değil üretim güçlerinin ilerlemesiyle meydana gelir- sadece belli bir alan ya da tek bir sektör dönüşüme uğramamakta tüm alanlar ve tüm sektörler dönüşüme uğramaktadır. Tarımsal alan, toplumun diğer alanları ile ekonomik, sosyal ve siyasal ilişkide olduğundan kapitalist ilişkilerin varlığı ortaya çıktıktan bu yana kapitalist ilişkilerle dönüşmüş ve şekillenmiştir.

Kırsal alana geri dönme isteğinin var olması ile beraber maddi gerçekliğin bu isteği olanaksızlaştırdığı görülmektedir. Kır, hanelerin geçinmelerine yetecek düzeyde gelir sağlanabilen bir alan olamamaktadır. Kentte yapılan işlerle sağlanan gelir olması dolayısıyla tarımsal üretim, ek gelir sağlayan bir kaynak olarak görülmeye başlanmıştır. Tarımsal üretimden sağlanan gelirin geçinebilecek düzeyde olmaması ve sahip olunan tarımsal arazinin, mülkiyet ilişkileri doğrultusunda kuşaktan kuşağa sürekli parçalanacağı gerçeği de göz önüne alındığında, kırsal üretimden sağlanan gelirin kentsel gelire oranla daha düşük seviyede olacağı ve böylelikle işçileşmenin ileriye dönük olarak daha da yoğunlaşacağı ve yaygınlaşacağı aşıkardır. Bu kapsamda yarı-proleter sınıf profili, kapitalist ilişkilerin tarıma hâkim olması ile beraber, ara bir sınıfsal form olarak değerlendirilmelidir. Başka bir deyişle, önünde sonunda işçileşecek kırsal bağlantısı bulunan hane üyelerinin içinde bulunduğu geçici bir sınıfsal durum olarak görülmelidir.

Bir tarımsal işletmenin büyüklük derecelendirmesi yapılırken işletmenin sahip olduğu tüm ekonomik değerlerin dikkate alınması gerekmektedir. Herhangi

bir tarımsal üretici elde ettiği maddi gelirleri tarımsal alanda veya tarımsal alan dışında kullanmasına göre farklı konumlar alabilmektedir. Bazen köyde tarımsal üretimle tutunmaya çalışan ve ekonomik kırılganlık yaşayan bu üretici tarım araç-gereçlerine yatırım yaparken bir diğer üretici ve aynı ekonomik durum içinde olan bir diğer üretici ise tarım alanı dışında çocuklarının eğitime veya kentsel mülke yatırım yapabilir. Bu süreçte bu tür hanelerin ekonomik davranışları sonucu mülk düzeyleri değişecektir ve buna bağlı olarak aralarında gelir farklılıkları oluşacaktır. Bu yüzden küçük meta üretiminin devamlılığını sağlayan tarım dışı gelirler ve yatırım kazançları gibi ekonomik faktörler, kırsal alanda üretime devam edebilmenin nedenlerini çözümlenmede yol açıcı olmaktadır.

1980 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan politik dönüşümle birlikte, her sektörde yaşandığı gibi tarımda da bir dizi dönüşümler yaşandığı bilinmektedir. Bu araştırmanın kapsamında olan hane üyelerinin kır ile bağlantılarının kopması 1990'lar ve 2000'ler sonrasına denk geldiği görülmüştür. Daha önceki dönemlerde kır ile bağlantısını kopmaya başladığı da bilinmektedir. Böylelikle, tarımsal ürün geliri, hanenin geçimine yetmemeye başlaması ile birlikte kentsel alanlara doğru nüfus akışının yaşandığı bilinmektedir. Tarımsal ürün geliri geçinmeye yetmediği için kentlerde gelir getirici işlere yönelme yoğunluk kazanmaya başlamıştır. Bu şekilde bir işçileşme, sürecinin yaşandığı, kuşaklar arası sektörel değişimden de anlaşılmaktadır. Daha önceki yıllarda kırsal üretime devam eden hanelerden yeni işçiler çıkmakta ve ağırlıklı olarak ücret geliri için kentsel alanda daha fazla çalıştıkları görülmektedir. Her ne kadar kentte ücret geliri için çalışıyor olsalar da kırsal alan ile üretim bağları devam etmektedir. Başka bir ifadeyle, işçi haneler, kırsal alanda kendilerine ait arazilerde piyasa için ürettikleri üründen sağlanan gelirlerinin devamlılığını korumaktadırlar.

Bu açılardan bakıldığında, bu çalışmanın kapsamında olan ve kentte yaşayan hanelerin önemli bir kısmının ücretli olarak veya bazılarının da kendi hesabına çalıştıkları bilinmekle birlikte bu duruma paralel olarak kırsal alanda piyasa için ürün de ürettikleri bilinmektedir. Üretilen ürünün miktarı ve bu sayede elde edilebilecek gelir miktarı, işçileşmenin yoğunluğunu ve derinliğini de farklılaştırmaktadır. Fakat bu durum, ilerleyen süreçte, çalışma kapsamındaki bu hane üyelerinin işçileşeceği gerçekliği ile birlikte değerlendirilmelidir. Çalışma kapsamında olan hane üyeleri kırsal geliri olan ücretli çalışanlar olarak yarı-proleter

işçi tipine uygun olmaktadırlar. Kentsel ranta sahip ve küçük burjuvazi olmanın verdiği olanaklardan yararlanan hane tipleri açısından ise kolaylıkla sınıfsal bir öngörü geliştirebilmek çalışmanın sınırlılığını aşmaktadır.

Piyasa için tarımsal ürün üreten ve bu üründen asgari ücret düzeyinde gelir elde eden hanelerin yoğun olarak varlığı da göz önünde tutulursa bu hanelerin “küçük meta üreticileri” konumuna dâhil edilebilecekleri de görülmektedir. Kırsal alanla bağlantıyı kentten kurmak yerine, doğrudan kırsal alanın yaşam pratikleriyle ve üretim ilişkileriyle kırsal alanda üretimlerine devam eden “küçük meta üreticiliği”, kırsal alanda yaşayan ve piyasa için tarımsal ürün üreten hane tipi olarak bilinmektedir. Böyle bir bakışla, üretilen tarımsal ürünün, üretim, emek ve pazarlama sürecinde kırsal pratiklerin varlığı, çalışmanın kapsamında olan bu hanelerin de “küçük meta üreticisi varlıklarını” devam ettirdiklerini gösterir niteliktedir.

“Küçük meta üreticisi” hane tipine uygun oldukları görülse de görüşmeci hane üyelerinin sadece kırsal üretim ilişkileri doğrultusunda ilerlemedikleri aynı zamanda kentsel üretim ilişkileri doğrultusunda işçilik pratikleri yaşadıkları ve kentsel altyapıdan yararlandıkları için yarı-proleter kategoride olmaları daha ağır basmaktadır. Kısacası, bu hanelerin hem kır hem de kentin üretim ilişkileri pratiklerini yaşayan ara sınıfsal bir yapının içinde olduğu görülmüştür. Bu durum, hanelerin, kapitalist nüfuz altında yaşama pratikleri geliştirdikleri gerçeğini değiştirmemektedir. İster “küçük meta üreticisi” ister yarı-proleter olsun bu haneler, piyasa için tarımsal ürün üretmektedir. Başka bir deyişle, piyasa koşullarının durumuna göre üretimlerine şekil verilen tarımsal menşeli meta meydana getirmektedirler. Kısacası her iki hane tipinin, kapitalist ilişkiler içinde ki ekonomik altyapısı tarımsal meta üretimi olmaktadır. Bu durumun varlığı her iki sınıfsal tanımlamayı muğlaklaştırmaktadır.

Bu tarımsal meta meydana getirilirken emek süreci, üretim süreci ve akabinde gelişen üretim ilişkileri piyasa odaklı gelişmektedir. Bu doğrultuda piyasaya yön veren sermaye, tarımsal metanın fiyatından pazarlanmasına, nasıl üretileceğinden ne kadar üretileceğine kadar birçok durumu belirleyen güç olarak karşımıza çıkmaktadır. Sermayenin, tarımsal üretimin şartlarını farklılaştırması ve belirlemesiyle beraber tarımsal alanda üretim yapan hanelerin geçimini sürdürememeleri ile kırsal alandan kentlere göç başlamış ve hane bireyleri kentsel

çalışma ilişkilerine ayak uydurmaya çalışmışlardır. Böylece kentsel alanların üretim ilişkileri, kırsal alandan gelen hane üyelerinin eşitsiz sınıfsal yapılarını yeniden üretmelerine neden olmuş ve kentsel çalışma ilişkileri daha çok illegal sürecin hâkim olduğu bir yapı durumunda varlığını sürdürmüştür. Başka bir deyişle, kırsaldan gelen hane üyeleri kentlerde güvencesiz, düşük ücret karşılığında, işçi güvenliğinden yoksun olarak çalışmışlar ya da uzun dönem işsizlikler yaşamışlardır. Kırsaldan gelen bazı haneler ise bu çarpık ve eşitsiz sınıf ilişkilerine ayak uydurabilmişler ya da kırsal alandaki ayrıcalıklı sınıfsal konumunu kentsel alana taşıyacak varlıklar edinmişlerdir. Böylelikle bu haneler, kentsel alanda güvencesizlik yaşamamışlar hatta birçokları iş aramak yerine kendi işlerini kurmuşlar ve işveren sıfatına erişebilmişler ve küçük burjuvazinin korunaklı yapısına bürünmüşlerdir.

Yarı-proleter sınıf kategorisiyle birlikte küçük meta üreticisi konumundaki muğlaklığı oluşturan temel etken olarak ise tarımsal ürün üretilen mekanın kent ile ilişkiyi kolaylaştırabilecek düzeyde yakınlığının bulunmasıdır. Tarımsal ürün üreten ve kentte ücretli iş karşılığında çalışan üyelere sahip hane, bir bakıma kırsal alanın tam da içinde sayılabilecek düzeyde, kırsal alana çok yakındır. Kısacası, bu tip bakış açısından bu hanelerin, yarı-proleter ya da küçük meta üreticisi oldukları konusunda muğlaklık başlamaktadır. Bu durumu farklı bir şekilde anlamlandırmak gerekirse; bu haneler, kırsal alanda ikamet etmekle birlikte kentin eğitim sağlık gibi altyapılarını kullanmaya devam etseydi ve aynı zamanda çalışmak için kente gelişi yapmış olsaydı küçük meta üreticisi olmakla birlikte yarı-proleter konumunda da olacaktı. Çalışmanın kapsamında olan hanelerde ise tam tersi durumun içinde kalmaktadır. Kentte ikamet eden, kentin altyapı olanaklarını kullanan, kentteki üretim ilişkileri kapsamında çalışan ve kırsal alanda da üretime devam eden hane olma özellikleri olduğundan bu hanelerin küçük meta üreticiliğinden işçileşme sürecini ifade eden yarı-proleter kategorisine geçtikleri görülmektedir. Kısacası, küçük meta üreticisi yarı-proleter bir sınıfsal yapının varlığı söz konusudur.

Bu durumu açarsak, kapitalist nüfuz altında üretim ilişkileri şekil alan tarımsal alanda, farklı zamanlarda ve farklı coğrafyalarda farklı sınıfsal formlar ortaya çıkmıştır. Tarımsal alanın kapitalist ilişkilere eklenmesiyle ortaya çıkan sınıfsal formların şeklini tam olarak anlamlandırmak olanaksız görülmektedir. Çünkü, tarımsal alanın sosyo-ekonomik yapısının sürekli devingen olmasına neden

olan sermaye, kendi ihtiyaçları doğrultusunda ekonomik pratikler geliştirmektedir. Sermayenin devingen yapısına göre farklı “beka stratejisi” geliştiren emekçilerin de sürekli olarak farklı sınıfsal tabakalara bürünmeleri ise gayet doğal olmaktadır. Böylelikle, sürekli değişen ekonomik pratikler, sınıfsal tabakalarda sürekli devingenlik oluşturmaktadır. Kısacası; sermaye, nüfuz ettiği her alanda kendini yeniden üretici ve yoğunlaştırıcı yapıya bürünmekte ve böylece devamlılığını sağlamaktadır. Bu doğrultuda sermayenin yoğunlaştığı gruplar, sınıfsal cephenin bir tarafını oluştururken elinde sermaye yoğunlaşması için çaba sarf edenler ve sermaye gruplarının talimatlarına uyum sağlayanlarda diğer cepheyi oluşturmaktadır. Tarımsal yapının bu şekilde iki cepheden oluşmaktadır. Tarımsal yapıya nüfuz eden ve belli grupların elinde toplanan sermaye cephesi, diğer taraftan ürettiği ürünle “artı değer” yaratan ve üretimde ve paylaşımında söz sahibi olamayan cephede bulunan emekçiler.

Bu anlatılanları örnekler üzerinden pekiştirmek gerekirse; kırsal alanda arazisinin bulunması bir haneyi varlık sahibi yapmaktadır. Bu açıdan elde bulunan varlığın korunması için arazi sahipleri sermayedar mantığıyla hareket etmektedir. Fakat kentte de işçilik durumlarının olması, bu hane üyelerinin, bazı durumlarda işçi çıkarlarının korunması için cephe almalarını sağlamaktadır. Yarı-proleter ilişkileri tam da bu şekilde ortaya çıkmaktadır. Sermayedar mantığıyla hareket etseler de kentte kendi işini kurabilen ve ücret karşılığı bir işte çalışmak zorunda olmayanlar hariç, kentte ücret geliri karşılığı bir işte çalışmaktan başka şans olmayan bu hane üyeleri, kırsal alanda meta üreticisi olan yarı-proleter sınıfsal katmanın içinde yer almaktadırlar.

Sermayenin, tarımsal üretimin kendi avantajları doğrultusunda şekillendirmesiyle beraber kırsal alanda tarımsal üretim yapan ve tarımsal ürün geliri geçinmelerine yetmeyen haneler, kırsal alanı terk ederek kentte yerleşmişlerdir. Tarımsal ürün gelirin geçinmeye yetmeyecek düzeye gerilemesi ile beraber kırsal alanı terk eden hane üyeleri, kentte çalışma hayatının içine girmektedirler. Fakat, kentte bulabilecekleri iş portföyü kısıtlı olmaktadır. Çünkü kapitalist ilişkilere geç eklenilen kentte, sermaye yoğun üretim gelişmemiştir. Bu doğrultuda çalışma hayatına dahil olan hane üyelerinin temel işçilik haklarından yoksun olduğu görülmektedir. Kentte bulunan işlerin kısıtlılığından dolayı iş bulmak zorlaştığından farklı sektörlerde “dibe doğru yarış” başlamakta ve kendine

uygun iş arama sürecinde olan bireylerin, çalışacağı işlerde sahip olacağı haklar daralmaktadır. Böylelikle, işyeri ve meslek değiştirme sıklıklaşmaktadır. Aynı zamanda ücret, kıdem, sosyal güvence gibi haklara sahip olunamamaktadır. Bu hakların karşılanması için işverenle, örgütlü mücadele yerine, bireysel mücadele edilmektedir. Kısacası, kentin çalışma hayatındaki örgütlülük azalırken güvencesizlik artmaktadır.

1980 sonrası dönemlerde uygulamaya konulan neo-liberal politikalarla Türkiye tarımsal yapısı, farklılaşmaya uğramıştır. Sermayenin, tarımsal desteklerin azaltılması ve tarımda piyasa ilişkilerinin oluşturulması yönünde telkinleriyle şekillenen ekonomik politikalar ortaya çıkmıştır. Bu doğrultuda tarımsal desteklerin kaldırılması ve piyasa ilişkilerinin tarımsal ürün üzerindeki üretim ve fiyat oluşumunu etkilemesiyle tarımsal üretimden sağladıkları gelir, gereksinimlerini karşılamaya yetmeyen haneler, tarımsal alanı terk etmeye başlamıştır. Bu durum, kapitalist ilişkilere eklenme derecelerine göre her bölge için farklı zamanlarda meydana gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Ünye, kırsal alandan yoğun olarak göç vermeye 1985 yılında başlamıştır. 2000'ler sonrası ise, kent nüfusu kır nüfusunun önüne geçmiştir. Bu hızlı nüfus hareketleriyle beraber kentsel alana yığılan nüfus, kentsel alanda bir dizi sorunlar baş göstermiştir. Kentsel altyapı, kırdan kente gelecek nüfusun ihtiyaçlarını karşılayacak yönde atılım yapamadığından çarpık kentleşme, barınma ihtiyacının gereken şekilde karşılanamaması, eğitim ve sağlığın gerektiği gibi geliştirilememesi ve buna benzer bir dizi sorunlar baş göstermiştir.

Kırsal bağlantı ve üretim ilişkisi kentsel üretim ilişkisiyle iç içe geçmiş olan Ünye, çalışma yaşamında güvencesizliğin hâkim olduğu kent konumundadır. Kırsal alandaki tarımsal üretim gelirini ihtiyaç duyan hane üyeleri, göç ettikleri Ünye'de yeterli düzeyde sermaye yoğun üretimin olmamasından kaynaklı, emek güçlerini satabilecek sermayedar bulamamışlardır. Emek güçlerini satabilenler ya da kendi hesabına çalışanlar, düşük ücret, sigortasız, sürekli iş değiştirme, sürekli işyeri değiştirme, çalıştıkları işlerde bir dizi işçi güvenliği problemleriyle karşılaşma gibi birçok güvencesizlik yaşamışlardır.

Kırsal alanı terk eden her hanenin güvencesizlik ve kentte illegal yapı içinde çalışıyor olacağı beklenmemelidir. Çalışmanın kapsamında yoğun olarak işçileşen hanelerin varlığı kadar kendi hesabına çalışan ve kentsel rant elde edebilenler ve

varlık düzeyi ücretli çalışmalarını gerektirmeyeceklerde bulunmaktadır. Bu doğrultuda kentin rant fırsatlarından yararlanmış olanlar, tercih ettikleri işlerde sınıfsal tabakası yükselenler ya da kırdaki yüksek miktarda tarımsal araziye sahip olanlar ve bunun gibi varlıkları bulunanlar, kentte tutunabilmiş hatta kentin dezavantajlarını fırsata çevirmişlerdir; kentte yatırım amaçlı mülk edinmişlerdir. Bu kapsamda olan hane üyelerinin, ücret karşılığı çalışmaya yatkın bile olsalar, çalışılacak işten beklenti düzeyi artmaktadır. Ayrıca kentin çalışma hayatı güvencesizliklerinden daha az etkilenmektedirler.

Kırsal alanın ekonomik ve sosyal yapısının ihtiyaçları karşılamada yetersiz olmaya başlaması ile beraber yakın bir kent olan Ünye'ye göç eden haneler, bu şekilde kırsal bağlarını devam ettirme olanağına sahip olmaktadır. Bu hanelerin göç etmeden önce kırsal alandaki sınıfsal yapıları ile kentsel alandaki sınıfsal yapıları birbiri ile farklılık gösterdiği gibi görüşmecilerin kendi aralarında da sınıfsal tabaka farklılıkları bulunmaktadır. Bu sınıfsal tabakalara göre kentte yaşanan güvencesizlikler, her sınıf katmanını farklı biçimde etkilemektedir. Kısacası, yoksulluk ve güvencesizlik farklı sınıf katmanlarını farklı biçimlerde etkilemektedir. Yoksulluk ve güvencesizliğin yoğun olarak görüldüğü haneler, genellikle yarı-proleter sınıfsal görünümündedir.

KAYNAKÇA

- Akad, M. T. (1987). Kırsal Kesime Devlet Müdahaleleri ve Kooperatifler. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 142-157.
- Akçay, A.A. (1989). Türkiye Tarımında Büyük Topraklı İşletmelerin Oluşum Süreçleri Üzerine Notlar. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 46-58.
- Aksan, G. (2015). *Yoksulluk ve Dayanışma Ağları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Akşit, B. (1987). Kırsal Dönüşüm ve Köy Araştırmaları. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 11-29.
- Altan, F. (1989). Tarımsal İşletmelerin Yeniden Topraklandırılması Üzerine Bir Deneme. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 35-45.
- Amin, S. (2009). Dünya Yoksulluğu, Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 89-98.
- Antonopoulos, R., T. Masterson, ve A. Zacharios (2012). Artık “Zaman”: Gizli Yoksulluğu Ortaya Çıkarma-Yoksullukla Mücadele Politikalarını Geliştirme. *Mülkiye Dergisi*, 36 (4), 105-126.
- Aydın, Z. (1986). Kapitalizm, Tarım Sorunu ve Azgelişmiş Ülkeker:1. *11. Tez Kitap Dizisi*, 3, 126-156.
- Aydın, Z. (2018). *Çağdaş Tarım Sorunu*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Aysu, A. (2009). Piyasa ve Küçük Köylülük. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 223-236.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2011a). *Ücretli Emek ve Sermaye*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2011b). *Türkiye’de ve Dünyada Ekonomik Bunalım 2008-2009*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2012). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl*. (2. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler. (2015). *AKP’li Yıllarda Emegın Durumu*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bal, H. (2016). *Kent Sosyolojisi*. (7. Basım). Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Bernstein, H. (2009). *Tarımsal Değişimin Sınıfsal Dinamikleri*. Oya Köymen (Çev.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Biber, A.E. (2011). *Tarımda Kapitalist Gelişim Sürecinin Türkiye Tarımsal Yapılarına Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

- Bilgihan, G. (2014). Kır ve Kentin Dönüşümü: Emeğin ve Doğanın Sömürüsü. Aysun Koca, Çare Olgun Çalışkan, Esra Kaya, Gürkan Akgün (Ed.), *Kentleri Savunmak* içinde (s.61-64). (2. Baskı). Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Boratav, K. (1987). Birikim Biçimleri ve Tarım. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 84-105.
- Boratav, K. (1995). *İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Boratav, K. (2004). *Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Boratav, K. (2006). Türkiye'de Devletçilik (2. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Boratav, K. (2012). Yoksulluk, Bölüşüm, Kriz: Bazı Eleştirel Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, 36 (4), 9-17.
- Büke, A. (2019). 21. Yüzyılda Kapitalist Tarım-Gıda Sistemi ve Tarım/Köylü Sorunu Tartışmaları. *Praksis Dergisi*, 50, 123-148.
- Byres, T. (2009). "Tarım ve Kalkınma 'Yeni Neoklasik Kalkınma İktisadı'nın ve 'Neoklasik Neopopülizm'in Eleştirisine Doğru", *Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma*. F. Şenses (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Çağlayan, S. (2008). "Göç ve Yoksulluk: Mutlak ve Doğrusal Olmayan Bir İlişki", *Türkiye'de Yoksulluk Çalışmaları*. N. Oktik (drl.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Çalışkan, İ. (2016). Uluslararası Kentsel Ağlar ve Kentleşme: Türkiye Örneği. Özgür Sarı ve Ali Ergin (Ed.), *Kent Fragmanları* içinde (s.307-328). Ankara: Phoenix Yayınları.
- Çavdar, T.(2003). *Türkiye Ekonomisinin Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Çelik, Ç. (2017). Kısal Dönüşüm ve Metalaşan Yaşamlar: Soma Havzasında İşçileşme Süreçleri ve Sınıfsal İlişkileri. *Praksis Dergisi*, 43, 785-810.
- Değirmenci, E. (2017). Türkiye Tarımında Neoliberal Dönüşüm ve Metalaşma. *Praksis Dergisi*, 43, 765-784.
- Değirmenci, E. (2018). *2000 Sonrası Türkiye Tarımında Dönüşümün Temel Bileşenleri: Devlet-Sermaye İlişkileri Ekseninde Talepler ve Yasal Düzenlemeler*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Demirkol, K. (2009). Beslenmenin Demokratikleştirilmesi. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 313-327.

- Dik, E. (2014). 6360 Sayılı Kanun Bağlamında Köylerin Mahalleye Çevrilmesi Sorunu. *Mülkiye Dergisi*, 38 (1), 75-102.
- Erder, S. (1996). *İstanbul'a Bir Kent Kondu Ümraniye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Erder, S. (2015). *İstanbul Bir Kervansaray(mı?)*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Ergüder, B. (2011). Küçük Üretim, Birikim ve Kadın Emeği: Mikro Kredi Uygulaması. *Karaburun Bilim Kongresi*. Ankara: Dipnot Yayınları, 123-141.
- Geray, C. (1999). Türkiye’de Kırsal Gelişme Yöneltilerinin Dayanması Gereken Toplumsal, Ekonomik ve Tüzel Temeller. *Mülkiye Dergisi*, 23 (217), 119-140.
- Gül, H. ve Sallan Gül, S. (2008). “Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürü Tartışmaları”, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. N. Oktik (drl.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Günaydın, G. (2009a). Türkiye Tarım Politikalarında “Yapısal Uyum”: 2000’li Yıllar. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 175-222.
- Günaydın, G. (2009b). Smith, Ricardo ve Marx İktisadında Tarım. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 345-362.
- Gürel, B. (2014). Türkiye’de Kırdaki Sınıf Mücadelelerinin Tarihsel Gelişimi. S. Savran, K. Tanyılmaz, E.A. Tarak (drl.), *Marksizm ve Sınıflar* içinde (s.25-68). İstanbul: Yordam Kitap.
- Güven, S. (1996). *Toplum Politikası Yazıları*. Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları.
- Işık, O. ve M.M. Pınarcıoğlu. (2001). *Nöbetleşe Yoksulluk: Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- İnsel, A. (2001). İki Yoksulluk Tanımı ve Bir Öneri. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 62-72.
- Kartal, K. (1983). *Ekonomik ve Sosyal Yönleriyle Türkiye’de Kentleşme*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kaymak, M. (2011). 1980 Öncésinin Sorunsalından Hareketle 1980 Sonrası Türkiye Tarımı. *Karaburun Bilim Kongresi*. Ankara: Dipnot Yayınları, 123-141.
- Kazgan, G. (1999). 1980’lerde Türk Tarımında Yapısal Değişme. Oya Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (s.31-36). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

- Kazgan, G. (2009). *Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen*. (5. Baskı). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Keleş, R. (2010). Türkiye’de Kentleşme Kime Ne Kazandırıyor?. *İdeal Kent Dergisi*, Mayıs (1), 28-31.
- Keleş, R. (2016). *Kentleşme Politikası*. (15. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kendir, H. (2002). Türkiye’de Tarım Sektörü Yönetiminde Devletin “Küçülen Rolü” ve Yapısal Uyum Politikaları. Ahmet Alpay Dikmen (Ed.), *Küreselleşme Emek Süreçleri ve Yapısal Uyum* içinde (s.217-270). Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Keskin, N.E. ve Yaman, M. (2016). “Tekel’den Sonra Samsun”. *Değişen Karadeniz’i Anlamak*. D. Yıldırım ve E. Haspolat (drl). Ankara:Phoenix Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Z. Yenal. (2003). “Kalkınmacılık Sonrası Dönemde Türkiye’de Kırsal Dönüşüm Eğilimleri ve Sosyal Politikalar”, *Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar*. A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Keyder, Ç. ve Z. Yenal (2014). *Bildiğimiz Tarımın Sonu* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Kıray, M.B. (1998). *Kentleşme Yazıları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kıray, M. B. (1999). *Seçme Yazılar*. İstanbul: Bağlam Yayınlar.
- Kıray, M. B. (2006). *Toplumsal Yapı Toplumsal Değişme*. (2. Baskı). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Knudsen, S. ve, M.H. Koçak (2016). “Deniz Salyangozu Avcılığının Canlılık ve Çöküş Dönemlerinde Karadeniz Balıkçıları Yoksullukla Nasıl Baş Etiler.” *Değişen Karadeniz’i Anlamak*. D. Yıldırım ve E. Haspolat (drl.). Ankara: Phoneix Yayınları.
- Köse, A.H. ve H. Bahçe. (2012). “Yoksulluk” Yazınının Yoksulluğu: Toplumsal Sınıflarla Düşünmek. *Praksis Dergisi*. 19, 385-419.
- Köymen, O. (1999). Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları. Oya Baydar (Ed.), *75 Yılda Köylerden Şehirlere* içinde (s.1-30). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- Köymen, O. (2008). *Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar, Üretenler, Patronlar*. İstanbul: Yordam Kitap.

- Köymen, O. (2009). Kapitalizm ve Köylülük: Ağalar-Üretenler-Patronlar. *Mülkiye Dergisi*. 33 (262), 25-42.
- Kurtuluş, H. (2008). “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminde Devlet, Sınıflar ve Kentsel Arazi Bağlantıları”, *Devlet ve Sermayenin Yeni Biçimleri*. R. Günlü (drl.) Ankara: Dipnot Yayınları.
- Metin, B. (2013). “Neoliberal Yapısal Uyum Politikalarından” “Kapsayıcı Kalkınma Çerçevesine” Dünya Bankası’nın Yoksulluk Sorununa Yaklaşımı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2013/2, 211-234.
- Oğuz, S. (2016). İşgücü İstatistiklerinden Yedek İşgücü Ordusuna Nüfusu Yeniden Sınıflandırmak. *Mülkiye Dergisi*, 40 (4), 31-67.
- Oruç, Y. M. (2001). Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler. *Toplum ve Bilim Dergisi*, 89, 73-87.
- Oyan, O. (2004). “Tarımsal Politikalardan Politikasız Bir Tarıma Doğru”, *Neoliberalizmin Tahribatı 2*. N. Balkan ve S. Savran (drl.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Oyan, O. (2009). IMF ve Dünya Bankası’nın Tarım Reformu Uygulama Projesi’nin Bilançosu. *Mülkiye Dergisi*. 33 (262), 237-256.
- Önal, N. E. (2007). *1980 Sonrası Devlet Politikalarının Türkiye’nin Tarımsal Dönüşümüne Etkileri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Öz, C.S. ve C. Çolakoğlu. (2014). Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamasının Sakarya İli Özelinde İncelenmesi. *Çalışma ve Toplum*. 4, 177-205.
- Özden, F. (2017). Doğadan Tüketiciye Tarımda Kapitalist Tahakkümün Kimi Görünümleri, Yabancılaşma ve Alternatifler Üzerine. *Praksis Dergisi*, 43, 741-764.
- Öztürk, Ş. (2008). “Kırsal Yoksulluk, *Türkiye’de Yoksulluk Çalışmaları*. N. Oktik (drl.). İzmir: Yakın Kitabevi Yayınları.
- Öztürk, Ş. (2009). Kırsal Kalkınma Yaklaşımı ve Küçük Meta Üretimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (2), 173-188.
- Öztürk, Ş., Nas, F., Öztürk, P., İçiz, E., Çalış, F., Özdemir, S., Kaygısız, E. (2009). Küresel ve Ulusal Politikaların Yerel Tarım Üzerindeki Etkisi: Muğla Köyleri Örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (1), 157-176.
- Özügürlü, A. (2012). İnsani İhtiyaçlar Kavramı: Yoksulluğu Azaltma Stratejileri Üzerine Eleştirel Düşünceler. *Mülkiye Dergisi*, 36 (4), 35-49.

- Özüğurlu, M. (2011). *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*. Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Pamuk, Ş. (1987). İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm. *11. Tez Kitap Dizisi*, 7, 121-141.
- Pamuk, Ş. (2009). Türkiye’de Tarım ve İktisadi Gelişme: 1880-2000. *Mülkiye Dergisi*, 33 (262), 63-76.
- Sallan Gül, S. ve F. Kahraman. (2011). Yoksulluk Sorununda “Sınıf”tan Kaçarken “Sosyal Sermaye”ye Sığınmak. *Karaburun Bilim Kongresi*. Ankara: Dipnot Yayınları, 94-120.
- Savran, S. (2014). Sınıfları Hatırlamak: Sınıflar Birbirinden Nasıl Ayrılır. S. Savran, K. Tanyılmaz, E. A. Tonak (drl.), *Marksizim ve Sınıflar* içinde (s.25-68). İstanbul: Yordam Kitap.
- Silier, O. (1981). *Türkiye’de Tarımsal Yapının Gelişimi*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.
- Stedile, J.P. (2009). Çokuluslu Şirketlerin Tarıma Karşı Saldırısı. *Mülkiye Dergisi*. E. Kurtiç (Çev.). 33 (262), 99-108.
- Şenses, F. (2014). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. (7. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TÜİK, <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?kn=95&locale=tr> Erişim Tarihi: 15 Aralık 2019.
- Ulukan, U. (2009). *Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Sözleşmeli Çiftçilik: Bursa Örneği*. İstanbul: Sosyal Araştırmalar Vakfı.
- Yıldırım, U.D. (2014). *1980 Sonrası Türkiye Tarımında Yapısal Dönüşüm ve Mevsimlik Tarım İşçileri: Sakarya Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi/ Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yıldırım, S. (2010). Kente Yönelen Köylüler: Kırsal Yapının Dönüşümü, Göç ve Gecekondu. Besime Şen ve Ali Ekber Doğan (Ed.), *Tarih, Sınıflar ve Kent* içinde (s.398-464). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Yiğit, B., Çiçek, Ö., Öztürk, M. (2017). Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerli Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği. *Ünye İİBF Dergisi*. 1 (2), 1-25.

EKLER

EK-1: “TÜRKİYE’DE KIRSAL DÖNÜŞÜM, GÖÇ SÜREÇLERİ VE SINIFSAK DİNAMİKLER: ÜNYE ÖRNEĞİ” ARAŞTIRMASI YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME SORU FORMU

Anket Nu.	
Görüşme yeri	
Görüşme tarihi	
Görüşmeyi Yapan Kişi	

-S.1. Cinsiyet?

1) Erkek 2) Kadın

-S.2. Doğum Yeri?.....

-S.3. Yaşınız?.....

-S.4. Eğitiminiz?

1) Okuryazar değil 2) Okur/Yazar 3) İlkokul 4) Ortaokul 5) Lise 6) Ön lisans
7)Lisans

-S.5. Medeni Hali

1) Evli 2) Bekar

- S.6. Hanede sizinle birlikte oturanları tanıtır mısınız?

	Size Yakınlığı	Cinsiyeti	Yaşı	Eğitimi	Medeni Hali
1.					
2.					
3.					
4.					
5.					
6.					
7.					
8.					
9.					
10.					

-S.7. A- Okuluna devam eden hane üyelerinden herhangi bir yaz tatilinde ya da herhangi bir işte(kısa süreli işlerde dahil) çalışıyor mu?

B- Evet ise, SSK’ları var mı/var mıydı?

C- Evet ise, bu işten kazançları ne kadar?

-S.8. Anneniz ne iş yapardı? -S.9. Babanız ne iş Yapardı?.....

-S.9. Hangi işte çalışıyorsunuz/ İşiniz ne?.....

-S.10. Bu işten aylık geliriniz ne kadar?.....

-S.11. İşsiz ise , ne zamandır işsiz?

-S.12. Sosyal güvenceniz nedir?

1)SSK 2)Bağ-Kur(aktif-pasif= prim miktarı.....) 3)Emekli san.

4) GSS(.....TL) 5) Ek-5 6) Diğer(.....)

- S.13. Çalıştığınız işlerin son üç tanesinden bahsedebilir misiniz?

	İşin Adı?	Çalıştığı Süre/Tarih	Bu işteki kazancınız ne kadardı?	Sosyal Güvencesi var mıydı?
1.				
2.				
3.				

-S.14. A- Çalıştığınız işte çıkan sorunları çözmek için ne yaparsınız?

B- Şu an çalıştığınız iş yerinde herhangi bir kuruluşa(dernek, sendika gibi) üye misiniz?

C- Evet ise, bu kuruluşun faaliyetlerini değerlendirir misiniz?

-S.15. Hanede oturanların çalışma, meslek ve gelir durumları nasıldır?

Hane Numarası?	Size Yakınlığı?	Mesleği?	Çalıştığı Yerin Adı?	Şu Anki Geliri?	Sosyal Güvencesi	İşsiz İse; Ne Zamandır İşsiz?
...						
...						

-S.16. Hanede işsiz olanlardan hangileri iş arama faaliyetinde bulunuyor?

-S.17. Hanede iş arayan bireyler ne zamandır iş arıyor?

-S.18. İş arama aracı olarak kim/neresi kullanılıyor?

- 1) İşkur 2)Doğrudan işyerine başvurarak 3)Eşe-dosta bilgi bırakarak 4)Parti yetkilileri aracılığı ile 5)Dernekler 6)Üye olduğu sendika 7)Köylülerin gittiği kıraathane 8)İş aramaktan bıkmış 9)İş arama ihtiyacı yok 10)Diğer(.....)

HANE İÇİ EMEĞİN KULLANIM BİÇİMLERİ VE HANE EK GELİR KAYNAKLARI

-S.19. Aileden birileri, tarımda yevmiyeli ya da ücretli olarak hangi sıklıkta çalışır?

- 1) Hiç çalışan yok 2) Çalıştığı Dönem(.....)

-S.20. Hane içinde gelir getirici ek iş yapan kimse var mı?

- 1) Evet 2) Hayır

HANENİN MÜLK DURUMUNUN DÖNÜŞÜMÜ VE HANEYE AİT EŞYALAR

-S.21. Hane içinde sizin veya birisinin sahip olduğu mülkler nelerdir?

Sahip olunan mülk	Adeti(kaç tane)?	Mülk edinme yolu(miras, satın alma) nedir?	Kullanım amacı(yatırım, ihtiyaç için vb.)
a)Ev			
b)Arsa			
c)Araba			
d)Motosiklet			
e)İşyeri/Dükkan			
f)Diğer(.....)			

-S.22. Size ait ne kadar araziniz var? Bu arazi ne amaçla kullanılıyor?

Sahip olunan arazinin dönümü ne kadar?	Bu arazide hangi ürünü yetiştiriyorsunuz?	Yetiştirilen ürünün toplam miktarı ne kadar?	Yetiştirilen üründen toplam gelir ne kadardır(yıllık)?	Tapu durumu(2/B, tapulu, tapusuz) nedir?
	a) Fındık			
	b) Kivi			
	c) Ceviz			
	d) Rençberlik			
	e) Diğer(.....)			

-S.23. A-Son beş yıl içinde kendinize ait tarım arazisi sattınız mı?

B-1) Evet Dönümü(.....) 2) Hayır

Evet ise, toprak satma nedeniniz nedir?

-S.24. Son beş yılda tarım arazisi aldınız mı?

1) Evet Dönümü(.....) 2) Hayır

-S.25. A-Son beş yıl içinde sahip olduğunuz hangi mülkleri sattınız?

1) Ev 2) Arsa 3) Araba 4) Diğer(.....)

B-Evet ise, hangi amaçla sattınız?

-S.26. A-Son beş yıldır herhangi bir taşınır/taşınmaz eşya/mülk aldınız mı?

1) Ev 2) Arsa 3) Araba 4) Diğer(.....) -

B-Evet ise, hangi amaçla aldınız?

-S.27. Satımlık tarımsal ürün yetiştiriciliğinde yarıcılık ve ortakçılık yapıyor musunuz?

A-Yarıcılık = 1) Evet 2)Hayır

B-Ortakçılık= 1) Hayır 2)Evet

GÖÇ SÜRECİ

-S.28. Ünye'ye göç edeli kaç yıl oldu?

-S.29. Göç etmeden önce çalışma amacıyla kente geliş-gidiş yapan oluyor muydu?

-S.30. Köyden neden göç ettiniz?

-S.31. Neden bu mahalleyi tercih ettiniz?

-S.32. Göç etmeden önce burada ev veya arsa var mıydı?

1) Evet

2) Hayır

-S.33. Ünye'nin farklı bir mahallesinde yaşama şansınız olsa hangi mahalleyi tercih ederdingiz? Neden?

KIR İLE KURULAN EKONOMİK VE SOSYAL İLİŞKİLER

-S.34. Hangi köyden buraya geldiniz? Nereden?.....

-S.35. A- Köyde eviniz var mı?

1) Evet

2) Hayır

B- Bu evde, birileri(anne-baba, yakın akraba gibi) oturuyor mu?

1) Evet

2) Hayır

-S.36. Köyünüze hangi sıklıkta geliş-gidiş yaparsınız? Hangi dönemlerde?

-S.37. Köyünüz gitme sebebiniz nedir? Gittiğinizde hangi işlerle meşgul olursunuz?

-S.38. Köyünüze geliş-gidişi hangi araç ile yaparsınız?

-S.39. Köyden hangi gıdaları getiriyorsunuz?

-S.40. Köyde yapılan tarımsal üretim sürecinde hane içindeki bireyler de çalışır mı?

1) Evet

2) Hayır

-S.41. A-Tarımsal üretimde çalışmak için şehirde ki işinden ayrılan hane bireyleri oluyor mu?

1) Evet

2) Hayır

B- Üretimin hangi aşamalarında hane dışından(ücretli) işçi çalıştırırsınız?

- a) İşçi çalıştırmam b) Hasat c) Tarla içi temizliği d) Diğer(.....)

-S.42. Köyünüze geri yerleşmek ister misiniz? Neden?

- 1) Evet 2) Hayır

-S.43. A-Tarımın en temel üç sorunu nedir?

B- Bu sorunları çözmek için herhangi bir kuruma(dernek, sendika gibi) üye misiniz?

C- Evet ise, bu kuruluşun faaliyetlerini değerlendirir misiniz?

HARCAMA, BİRİKİM VE BORÇLULUK VE HANE EKONOMİSİNİN BEKASI

-S.44. Aylık gelirinizi en çok nerelere/neye harcarsınız?

- 1) Kira(...) 2) Faturalar(...) 3) Eğitim(...) 4) Sağlık(...) 5) Gıda(...) 6)Ulaşım(...) 7) Diğer(.....)

-S.45. A-Gıda/giyimde, veresiye alışveriş yapar mısınız?

B- Evet ise, hangi aralıklarla veresiye alışveriş yaparsınız?

-S.46. A- Birikim yapabiliyor musunuz?

B- Evet ise, birikimlerinizi nasıl değerlendiriyorsunuz?

-S.47. A-Borcunuz var mı? B-Evet ise, nerelere borçlusunuz?

Borçlu olduğu yer	Miktarı	Bu borcu neden yaptınız
Banka		
Akraba		
Arkadaş		
İşyeri		
Kredi kartı		
Diğer(.....)		

-S.48. Maddi yardım aldığınız kurum ya da kimse var mı?

1) Kaymakamlık 2) SYDV 3)Akraba/Arkadaş 4) Aile büyükleri 5) Belediye
6) Diğer(.....)

-S.49. Akraba veya komşular arasında giyecek, yiyecek veya bu tür maddi yardımlaşmalar yapar mısınız?

-S.50. İçine düştüğünüz ekonomik sıkıntılardan kurtulmak için hangi yöntemlere başvurursunuz?

1) Yardım kuruluşlarına başvururum 2) Akrabadan borç alırım 3)Yakın çevreden borç alırım 4)Bankadan kredi çekerim 5)
Diğer(.....)

-S.51. Ekonomik olarak sorunlar yaşadığınızda temel harcamaların hangisinden vazgeçiyorsunuz?

1) Sağlık(...) 2) Giyecek(...) 3) Yiyecek(...) 4) Eğitim(...) 5) Ulaşım(...)
6) Diğer(.....)

-S.52. Ailenizin yoksul olduğunu düşünüyor musunuz?

-S.53. Sizce yoksulluk neyi ifade eder?

İŞ MEMNUNİYETİ VE GELECEK BEKLENTİLERİ

-S.54. Şu an çalıştığınız işten memnun musunuz? Neden?

-S.55. Daha iyi bir iş yapma şansınız olsa bu işi bırakır mısınız? Neden?

-S.56. Hayalinizdeki meslek neydi/var mıydı? Neden?

-S.57. Tarım arazisinde çalışmayı mı yoksa şu anki işinizi mi tercih edersiniz?
Neden?

-S.58. Şu an çalıştığınız işteki sorunları çözmek elinizde olsa, işinizin hangi sorunlarını çözerdiniz?

-S.59. Ailenizin geleceği ile ilgili beklentileriniz nelerdir? Gelecek için kurduğunuz hayalleriniz neler?

-S.60. Çocuklarınız ile ilgili planlarınız neler? Gelecekte çocuğunuzun neler yapmasını istersiniz?

-S.61. Şu an çalıştığınız işte çocuğunuzun çalışmasını ister misiniz? Neden?

-S.62. Son beş yıl içinde ailenizin ekonomik durumundaki değişimlerden bahsedermisiniz?

-S.63. Beş yıl sonra ailenizin ekonomik durumunu nasıl/nerede görüyorsunuz?

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı-Soyadı	Gazi YILMAZ
Doğum Yeri-Tarihi	ORDU-15.01.1990
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Yüksek Lisans	Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri
Bildiği Yabancı Diller (varsa)	
Bilimsel Faaliyetleri (varsa)	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	yilmazgaziylmaz@gmail.com
Tarih	26.12.2019

